

monografije

Marta Sjeničić

PRAVNI ASPEKTI NASILJA NAD STARIJIM OSOBAMA

• 19 •

INSTITUT
DRUŠTVENIH NAUKA
BEOGRAD
INSTITUTE
OF SOCIAL SCIENCES
BELGRADE

PRAVNI ASPEKTI
NASILJA NAD
STARIJIM OSOBAMA

Edicija
Monografije

Urednik edicije
dr Vladimir Milisavljević

Izdavač
Institut društvenih nauka
Beograd, 2020

Za izdavača
dr Goran Bašić

Recenzenti
dr Hajrija Mujović
dr Goran Bašić
prof. dr Miroslav Brkić
prof. dr Olga Jović Prlainović

ISBN 978-86-7093-239-5

Monografija je rezultat Programa istraživanja
Instituta društvenih nauka za 2020. godinu, koji podržava
Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja

Marta Sjeničić

PRAVNI ASPEKTI **NASILJA NAD STARIJIM OSOBAMA**

- monografije

Institut društvenih nauka
Beograd, 2020.

Sadržaj

7	UVOD
13	DEO PRVI
	MEĐUNARODNI I UPOREDNO-PRAVNI PREGLED ZAŠTITE STARIJIH OD NASILJA
	<i>Glava prva</i>
15	Relevantna međunarodna akta
	<i>Glava druga</i>
17	Uporedno-pravni sistemi
18	Anglo-saksonski sistemi
18	Sjedinjene Američke Države
24	Severna Karolina
26	Masačusets
27	Kalifornija
29	Illinois
31	Preporuke iz prakse
36	Kanada
40	Ujedinjeno Kraljevstvo
41	Engleska i Vels
42	Škotska
43	Irska
43	Smernice zajednice u Velikoj Britaniji
46	Australija
47	Novi Zeland
51	Eurokontinentalni sistemi
51	Nemačka
56	Druge evropske države
61	DEO DRUGI
	NACIONALNI MEHANIZMI ZAŠTITE PRAVA STARIJIH LICA I ISTRAŽIVANJA SPROVEDENA U SRBIJI
	<i>Glava prva</i>
63	Nacionalna pravna regulativa u oblasti starenja

	<i>Glava druga</i>
73	Neka novija relevantna istraživanja sprovedena u Srbiji
79	DEO TREĆI
	SUDSKA PRAKSA – SLUČAJEVI
	<i>Glava prva</i>
81	Sudska praksa Kanade
	<i>Glava druga</i>
90	Sudska praksa Velike Britanije
	<i>Glava treća</i>
94	Sudska praksa Novog Zelanda
	<i>Glava četvrta</i>
97	Sudska praksa evrokontinentalnog prava – primer Nemačke
	<i>Glava peta</i>
99	Sudska praksa Srbije
	Sadržina relevantnih odredbi nacionalnih propisa
99	primenjivanih pri odlučivanju pred domaćim sudovima
101	Presude Vrhovnog kasacionog suda Srbije
111	DEO ČETVRTI
	FORENZIKA KOD NASILJA NAD STARIJIMA
119	DEO PETI
	ZAKLJUČAK I PREPORUKE ZA KREIRANJE NACIONALNOG
	ODGOVORA NA ZLOSTAVLJANJE I ZANEMARIVANJE
	STARIJIH OSOBA
129	LITERATURA
141	REGISTAR POJMOMA

UVOD

Nasilje predstavlja veliki društveni, socijalni i javnozdravstveni problem. Svetska zdravstvena organizacija (SZO definiše nasilje kao "namerno korišćenje fizičke snage ili sile, zaprećene ili realizovane, prema samome sebi, prema drugoj osobi, ili prema grupi ljudi ili čitavoj zajednici, koje kao rezultat daje ili bi sa velikom verovatnoćom moglo da izazove povredu, smrt, psihološke posledice, neželjen smer nečijeg razvoja ili deprivaciju" (Violence Prevention Alliance, 2020).

Definicija nasilja nad starijima¹, koju je razvila organizacija Akcija protiv nasilja nad starijima u Velikoj Britaniji (Pan American Health Organisation, 2012), a koju je prihvatile Međunarodna mreža za prevenciju nasilja nad starijima, glasi: "Nasilje nad starijima je jednokratan ili ponavljani čin ili nedostatak odgovarajuće aktivnosti, koji se pojavljuju u okviru odnosa u kome se očekuje poverenje, što uzrokuje štetu ili bol starijoj osobi."

Zlostavljanje starijih ima mnogostrukе posledice. Istraživanja (Wong i drugi, 2016, 15-42) pokazuju da zlostavljane osobe pokazuju znatno pogoršanje zdravstvenog stanja u odnosu na starije osobe koje nisu žrtve nasilja. Starije osobe koje su bile zlostavljene su za 300 % u

¹ Izraz „stariji“ se koristi u cilju proširenja pravne zaštite, koja nije i ne može biti isključivo vezana za godine budući da se početak starosti u različitim zemljama računa od različitih godina. To je i stav Svetske zdravstvene organizacije: "Najzrazvijenije zemlje sveta su prihvatile starost od 65 godina kao definiciju "starije" ili stare osobe, ali, kao i svi zapadni koncepti, ovo nije u potpunosti primenljivo na situaciju u Africi. I pored toga što je ova definicija arbitarna, ipak je povezana sa godinama u kojima osoba može početi da prima penziju. U ovom trenutku ne postoji standardni numerički kriterijum Ujedinjenih Nacija, ali je postignut dogovor da se 60+ godina može odnositi na stariju populaciju. Iako postoje definicije koje se obično koriste za starije godine, ne postoji dogovor o trenutku kada osoba postaje starom. Uobičajeno kalendarsko doba koje predstavlja ulaz u stare godine prepostavlja jednakost biološkim godinama, a opet, u isto vreme, generalno je prihvaćeno da ove dve granice nisu nužno sinonimi" – World Health Organisation. (2002). Proposed working definition of an older person in Africa for the MDS Project.

većem riziku od smrti, pokazuju viši nivo psihološkog stresa i manju efikasnost. Kada je u pitanju zdravlje i dobrobit starijih osoba, Američki centar za kontrolu bolesti (CDC) pravi podelu posledica zlostavljanja na fizičke i psihičke (Centers for Disease Control and Prevention, 2016, 97-98). Fizičke posledice su: 1) rane i povrede (modrice, poderotine, prelomi, izbijeni zubi, povrede glave...), 2) hronični bol, 3) problemi vezani za ishranu i hidrataciju, 4) poremećaj sna, 5) pojava novih oboljenja (uključujući i seksualno prenosive bolesti), 6) pogoršanje postojećih zdravstvenih problema, i 7) povećan rizik od smrtnosti. Psihičke posledice su: 1) depresivnost i duševna bol, patnja, 2) osećaj straha, nesigurnosti i anksioznosti, 3) osećaj bespomoćnosti, i 4) stres izazavan traumom. Između ostalog, zlostavljanje starijih osoba ima i ozbiljne finansijske posledice i može uticati na finansijsku sigurnost osoba trećeg životnog doba. Finansijske konsekvenце zlostavljanja osećaju stariji, ali one postoje i za budžete država i dovode do povećanja troškova zdravstvene i socijalne zaštite. O posledicama zlostavljanja se, do sada, na različitim nivoima diskutovalo, ali uglavnom ne sa stanovišta prava i mehanizma za zaštitu prava starijih osoba (Deutsches Institut für Menschenrechte, 2017, 7).

Iako u tome nema potpunog konsenzusa, obično se, prema klasifikaciji Nacionalnog centra koji se bavi zlostavljanjem starijih u SAD (National Center on Elder Abuse), prepoznaće šest tipova nasilja nad starijima: 1) fizičko nasilje, 2) psihološko – emocionalno nasilje, 3) finansijsko i materijalno nasilje, 4) seksualno nasilje, 5) zanemarivanje, i 6) povreda prava starije osobe.

Fizičko zlostavljanje se definiše kao "primena fizičke sile koja može rezultirati telesnom povredom, fizičkim bolom ili oštećenjem" (National Center on Elder Abuse). Postoji podela aktivnosti fizičkog zlostavljanja na tri različite grupe ponašanja: fizička agresija (npr. udaranje, guranje, itd.); zaključavanje ili ograničavanje pristupa domaćinstvu; i, ometanje razgovora ili susretanja sa drugim osobama (Ho i drugi, 2017, 43).

Nacionalni centar definiše emocionalno ili psihološko zlostavljanje kao "nanošenje jada, bola ili nevolje kroz verbalne ili neverbalne aktivnosti". U razmatranju vidova psihološkog zlostavljanja neka istraživanja ga grupišu u tri tipa aktivnosti ili uzdržavanja od istih: pretnja; verbalna agresija, vređanje, ponižavanje; i, ignorisanje ili odbijanje razgovora (Santos i drugi, 2017, 6).

Nacionalni centar opisuje finansijsku ili materijalnu ekspolaciju kao "nelegalno ili nepravilno korišćenje fondova, imovine ili sredstava starije osobe".

Seksualno zlostavljanje se definiše kao "seksualni kontakt bilo koje vrste, sa starijom osobom bez njene saglasnosti" (Ho i drugi, 2017, 43). Ono se meri prema bilo kakvom neželjenom seksualnom pristupu, zahtevima za seksualnim kontaktom i drugim verbalnim ili fizičkim aktivnostima seksualne prirode (Santos i drugi, 2017, 6).

Zanemarivanje se definiše kao "odbijanje ili propuštanje da se ispunи bilo koji deo obaveza ili dužnosti prema staroj osobi (National Center on Elder Abuse), dok se povreda prava starije osobe odnosi na uskraćivanje prava koja joj pripadaju na osnovu zakona ili nekog drugog pravnog akta.

Kada se radi o počinjocima zlostavljanja ili zanemarivanja, oni se mogu naći u sistemski i institucionalno generisanom nasilju, ali i u društvenom i porodičnom okruženju u kome žive starije osobe. U nekim sistemima se akcenat više stavlja na institucionalno, u drugim na porodično nasilje, ali je, bez dileme, potrebno imati u vidu nasilje generisano u ličnim (porodičnim, bliskim) odnosima, ono generisano u širim društvenim odnosima, kao i nasilje počinjeno u okviru ustanova. Ta šarolikost počinilaca će biti naročito vidljiva u pregledu sudske prakse različitih zemalja, i svakako je ne treba zanemariti, već iskustva iz prakse uzeti kao vredno saznanje koje treba upotrebiti u kreiranju i poboljšanju nacionalnih sistema.

Ujedinjene nacije su decembra 2011. godine ukazale na to da zlostavljanje starijih osoba predstavlja kršenje njihovih osnovnih ljudskih prava, kao i zdravstveni i socijalni problem koji zahteva reagovanje međunarodne zajednice. Odlučeno je da 15. jun u kalendaru Ujedinjenih nacija bude označen kao Dan borbe potiv nasilja nad starijim osobama, te Srbija, kao i sve zemlje članice Ujedinjenih nacija, obeležava ovaj datum. U poslednje vreme je broj slučajeva nasilja nad starijim osobama u porastu, a najčešće se događa u porodici (Kancelarija za ljudska i manjinska prava Republike Srbije, 2016). Ovo je značajan društveni problem koji često ostaje neotkriven. Sa povećanjem broja ljudi koji se označavaju kao stariji, povećava se i procenat nasilja nad njima. Ono, naravno, nije uzrokovan povećanjem broja starijih, već, između ostalog, time što se njihovim potrebbama ne može u potpunosti odgovoriti usled oskudnosti resursa (Regionalna kancelarija SZO za Evropu,

2011, prema: Misshandlung älterer Menschen, 2013, 2). Situacija u kojoj se starije osobe nalaze dosta zavisi od njihovog ekonomskog i socijalnog položaja, od porodične situacije, stepena obrazovanja, gradskog ili seoskog životnog okruženja, od toga da li su zaposleni ili penzioneri. Iako se starenjem bavi veliki broj država, ne postoji opšteprihvачena definicija starijih osoba. Često se, za potrebe pružanja konkretne usluge, u propisima nižeg ranga daje definicija.² Kroz tekst će se, međutim, videti da je ova granica različita u različitim zemljama, kao i da se ona ne vezuje nužno samo za godine, već i za osetljivost odrasle osobe.

Kada se radi o aktima koji se bave pitanjem zlostavljanja starijih, postoji, naravno, opšti pravni okvir koji polazi od postavke da se sva ljudska bića rađaju slobodna i jednaka u dostojanstvu i pravima (Opšta deklaracija o ljudskim pravima UN, član 1, i drugi akti o kojima će kasnije biti reči). Doneti su, pored toga, i različiti dokumenti koji su naročito fokusirani na pitanje starenja: Madridski međunarodni akcioni plan o starenju (United Nations Political Declaration and Madrid International Plan of Action on Ageing, 2002), Globana strategija i akcioni plan o starenju i zdravlju 2016-2030 (World Health Organization, Global Strategy and Action Plan on Ageing and Health, 2017), i drugi. Madridskim međunarodnim akcionim planom o starenju daju se prve globalne smernice u pogledu potreba za međugeneracijskom solidarnošću i adaptacijom na nove demografske, društvene, zdravstvene i druge izazove. Globalnom strategijom i akcionim planom o starenju i zdravlju 2016–2030. daje se politički mandat za aktivnosti koje treba da omoguće da svako ima priliku da iskusi i dug i zdrav život. Doneta akta predstavljaju okvir za kreiranje nacionalnih politika o starijim osobama, zasnovanih na ljudskim pravima. Dakle, specifične nacionalne politike i zakoni treba da budu u saglasnosti sa međunarodnim aktima o ljudskim pravima, na čije se poštovanje država obavezala. Ljudska prava su zapravo zahtev svakog pojedinca prema državi: zahtev za pažnjom, zaštitom i jemstvom da će njegova sloboda biti zaštićena (Deutsches Institut für Menschenrechte, 2017, 8). Zahtev pojedinca za pažnjom odgovara obavezi pažnje države, a to bi značilo da ona ne sme proizvoljno da

² Tako se, na primer, u članu 2 Pravilnika o klubu za stara lica Zrenjanina navodi da pravo na usluge Kluba mogu koristiti sva lica sa teritorije grada Zrenjanina, starija od 55 godina, svako penzionisano lice, bez obzira na godine, i odrasla lica koja su nesposobna za rad, kao i svako odraslo lice koje ima pravo na smeštaj u ustanovi socijalne zaštite (Službeni list grada Zrenjanina, br. 33/2013).

narušava slobodu pojedinca. Zahtev za zaštitom odgovara obavezi države da štiti, a to bi, u slučaju starijih osoba, značilo da država mora starije da štiti od nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja od strane trećih lica. Zahtev za jemstvom odgovara obavezi države da uspostavi državne strukture koje će jemčiti zaštitu starijih osoba od nasilja, kroz pravo na zaštitu od nasilja, pristup savetovalištima i mogućnost utuženja (Deutsches Institut für Menschenrechte, 2017, 18).

U Republici Srbiji nema „krovnog” zakona koji bi na opšti način povezao brojne odredbe posebnih zakona koje se odnose na starije osobe, uključujući i one kojima se utvrđuje zabrana diskriminacije i nasilja nad ovom osetljivom društvenom grupom. Akcionim planom za pri-menu Strategije prevencije i zaštite od diskriminacije za period 2014-2018. godine (Službeni glasnik RS, br. 60/2013) predviđeno je, između ostalog, iniciranje rada na pripremi sveobuhvatnog zakona koji bi se odnosio na starije osobe, kao i unapređivanje normativnog okvira kri-vičnopravne zaštite ovih osoba od nasilja u porodici, kroz redefinisanje bića tog krivičnog dela, gde bi se kvalifikovanim oblikom nasilja smatra-lo i nasilje izvršeno prema starijoj i/ili nemoćnoj osobi.

Kada se radi o uporednopravnim sistemima, slika je šarolika, ali oni se mogu grubo podeliti u dve kategorije: anglosaksonske sisteme koji su, u određenoj meri, već obradili ovaj problem kroz regulativu i si-stemske politike, pa i sudsku praksu, i evrokontinentalne sisteme čija je aktivnost uglavnom kanalisana kroz strateške i projektne aktivnosti.

Pored izmena pravnog okvira, neophodno je, svakako, i kreiranje politika koje unapređuju međugeneracijsku solidarnost i sprečavaju diskriminaciju starijih osoba (Kancelarija za ljudska i manjinska prava Republike Srbije, 2016). Diskriminacija ne znači nužno nasilje nad starijima, ali ih svakako stavlja na marginu društva i može predstavljati uvod u nasilje.

U daljem tekstu će biti reči o tome da li i kako se napred pome-nuta jemstva države realizuju kroz pravne akte i druge strateške aktivnosti država. Najpre će biti izložen međunarodni i uporednopravni pre-gled anglosaksonskih i evropskih sistema, a potom i koraci koje Srbija predviđa na putu zaštite starijih osoba od nasilja. Nakon teoretskih i za-konskih izvora biće izložena i dostupna sudska praksa navedenih siste-ma, a, pre finalnih preporuka za kreiranje sveobuhvatnog nacionalnog odgovora na nasilje nad starijima, i uvid u potencijalne forenzičke me-tode relevantne za ovakve slučajeve.

DEO PRVI

**MEĐUNARODNI
I UPOREDNOPRAVNI PREGLED
ZAŠTITE STARIJIH OD NASILJA**

GLAVA PRVA

Relevantna međunarodna akta

Pravo svake osobe na *zaštitu psihičkog i fizičkog integriteta i zaštitu od nečovečnog i ponižavajućeg postupanja* potiče iz različitih međunarodnih akata, iz kojih je ratifikacijom preuzeto u nacionalne regulative. Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima (ratifikovan Zakonom kroz Službeni list SFRJ, 7/71) članom 7 uređuje da niko ne može biti podvrgnut mučenju, niti svirepom, nečovečnom ili ponižavajućem postupanju ili kažnjavanju. UN Konvencija protiv torture i drugih surovih, neljudskih ili ponižavajućih kazni ili postupaka (ratifikovana Zakonom kroz Službeni list SFRJ, 9/91) članom 1 definiše da tortura označava svaki akt kojim se jednom licu namerno nanose bol ili teške fizičke ili mentalne patnje, u cilju dobijanja od njega ili nekog trećeg lica obaveštenja ili priznanja, ili nje-govog kažnjavanja za delo koje je to ili neko treće lice izvršilo ili za čije izvršenje je osumnjičeno, zastrašivanja tog lica ili vršenja pritiska na njega, ili zastrašivanja ili vršenja pritiska na neko treće lice, ili iz bilo kojeg drugog razloga zasnovanog na bilo kojem obliku diskriminacije, ako taj bol ili te patnje nanosi službeno lice ili bilo koje drugo lice koje deluje u službenom svojstvu ili na njegov podsticaj, ili sa njegovim izričitim ili prečutnim pristankom. Konvencija o pravima osoba sa invaliditetom (ratifikovana Zakonom kroz Službeni glasnik RS, 42/09) članom 14 uređuje ličnu slobodu i bezbednost osoba sa invaliditetom, ravnopravno sa drugima. Članom 15 Konvencija garantuje odsustvo zlostavljanja ili okrutnog, nehumanog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja osoba sa invaliditetom, dok članom 16 obavezuje države ugovornice da preduzmu sve odgovarajuće zakonske, administrativne, socijalne, obrazovne i druge mere kako bi zaštitile osobe sa invaliditetom, kako u njihovom domu tako i izvan njega, od svih oblika eksplotacije, nasilja i zloupotrebe, uključujući aspekte vezane za pol, od svih oblika iskorišćavanja, nasilja i

zloupotrebe obezbeđivanjem, između ostalog, odgovarajućih oblika pomoći i podrške osobama sa invaliditetom i njihovim porodicama i starateljima, i to, između ostalog, pružanjem informacija i obukom o tome kako izbeći, prepoznati i prijaviti slučajeve iskorišćavanja, nasilja i zloupotrebe. Pri tome se države ugovornice obavezuju da se prilikom pružanja zaštite vodi računa o starosti, polu i invaliditetu. Članom 17 Konvencije uređuje se da svaka osoba sa invaliditetom ima pravo na poštovanje svog fizičkog i mentalnog integriteta ravnopravno sa drugima. Na regionalnom nivou doneta je Konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda (Savet Evrope, 1950), koja članom 3 propisuje zabranu mučenja.

Pored prava na zaštitu psihičkog i fizičkog integriteta, i zaštitu od nečovečnog i ponižavajućeg postupanja, svako ima *pravo na ličnu slobodu i bezbednost, kao i na zaštitu od proizvoljnog lišavanja slobode*. Ova prava su propisana članom 9 Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima, kao i članom 5 Konvencije o ljudskim pravima Saveta Evrope.

GLAVA DRUGA

Uporednopravni sistemi

Kada se radi o nacionalnim regulativama širom sveta, situacija je raznolika u pogledu postojanja propisa usmerenih na prevenciju i reakciju na zlostavljanje i zanemarivanje starijih osoba. U suštini, iz više razloga je teško inkriminisati baš specifično zlostavljanje starijih. Pre svega, kada se radi o inkriminisanju finansijskog zlostavljanja, ono je kod starijih osoba složeno i obično je potrebno u obzir uzeti institute, kao što su zastupništvo, starateljstvo, testament, sposobnost, nedoličan uticaj. Poznavanje ovih pravnih termina i instituta je ključno za slučajeve zlostavljanja starijih. Pa ipak, policija i drugi nadležni organi (tužilaštvo) retko se obučavaju u toj oblasti. Žrtve su često izolovane, pa se viktimizacija dešava mesecima i godinama pre nego što bude otkrivena. Ako samo jedan bitan deo lanca, od tačke otkrivanja nasilja do tužioca, izostane, verovatno je da će se tu postupak i završiti, a finansijska eksplatacija će se nastaviti dok ne reaguje porodica ili službe u zajednici, ili dok se starije lice finansijski ne iscrpi. Finansijsko zlostavljanje bi trebalo dokazati u postupku i od strane računovođe forenzičara, što nije čest slučaj, već se obavlja od strane nedovoljno obučenih lica. Uz sve to treba dodati i vremenski pritisak, uzrokovani stanjem starijeg lica, demencijom, zdravstvenim problemima, invalidnošću, finansijskim i pravnim problemima, izolacijom i strahom od gubitka samostalnosti, potrebotom za negom i društvenom podrškom i zastupanjem. Usluge u zajednici obično nisu okrenute zastupanju osoba koje su bile žrtve finansijske zloupotrebe (Ulrey, 2016, 4).

Kada se radi o drugim vidovima zlostavljanja, žrtvama koje boluju od demencije predstavlja problem dokazivanje u pravosudnom sistemu, jer imaju kognitivne nedostatke. Ako se pak osoba dodatno nalazi u rezidencijalnoj ustanovi, nije lako dobiti dokumentaciju te ustanove (Ulrey, 2016, 5). Osim toga, zlostavljanje starijih je, kroz istoriju, više posmatrano kao socijalni nego kao krivični problem, pa većina država nije

organizovala jedinice za usluge zaštite starijih. Naučnici u ovoj oblasti se slažu da se istraživanja u oblasti zlostavljanja i zanemarivanja starijih nalaze dve decenije iza onih koja se tiču dece i žena (Ivkovich i drugi, 2018, 6). Ipak, u mnogim zemljama anglosaksonskog sveta razvijaju se instrumenti prevencije i prepoznavanja ovog negativnog fenomena. Američka medicinska asocijacija, na primer, predlaže skrining (proveru) svih gerijatrijskih pacijenata u pogledu toga da li su zlostavljeni. Za tu svrhu nema univerzalnog skrining instrumenta niti zlatnog standarda, već je identifikovano nekoliko instrumenata (Wynne-Phillips, 2017), o čemu će kasnije biti reči.

Slučajevi zanemarivanja se prijavljuju u manjem broju nego što ih ima, što zbog izolacije žrtava, što zbog uobičajene percepcije socijalnih i zdravstvenih profesionalaca da ovi slučajevi nisu interesantni krivičnom pravosuđu. Kada se slučajevi prijave, procena i prikupljanje dokaza su gotovo uvek kompleksni i zahtevaju poznavanje određenih medicinskih koncepata, pribavljanje medicinske dokumentacije, vođenje razgovora sa sestrarama i lekarima, traženje motiva.

U daljem tekstu će, najpre, biti izneti primjeri anglosaksonskih sistema koji su na konkretniji način, kroz pravnu regulativu, odgovorili na izazove u životima svojih starijih građana, a potom će se preći na odbранe primere evropskih zemalja.

Anglosaksonski sistemi

Anglosaksonski sistemi, a naročito SAD i Kanada, prepoznali su problem nasilja nad starijima i imaju propise koji mu, od države do države, u različitoj meri daju na značaju, s obzirom da je ovo vrlo osetljivo područje u kome je teško identifikovati, a pre svega dokazati postojanje problema.

Sjedinjene Američke Države

Američki Zakon o starijim Amerikancima (Older Americans Act – OAA) donet je 1965. godine i prvo bitno je davao osnov za formiranje Uprave za starenje – agencije koja se bavi izazovima sa kojima se suočavaju stariji. Putem OAA obezbeđeno je i finansiranje različitih

usluga i programa od kojih bi stariji građani i njihove porodice imali koristi. Zakon je 2006. godine dopunjeno odredbama kojima se omogućuje prevencija rezidencijalnog smeštaja, unapređuju se programi za zdravlje i ishranu starijih i u većoj meri usaglašavaju usluge za starije na federalnom, državnom i lokalnom nivou. Zakonom se uređuju finansiranje sa federalnog nivoa, imovinsko i finansijsko planiranje i sprečavanje zloupotrebe starijih (Justia, 2018). Sprečavanje zlostavljanja starijih uglavnom realizuju Službe za zaštitu odraslih (National Association for States United for Ageing and Disabilities, 2012) – socijalne službe koje obezbeđuju usluge zlostavljenim, zanemarivanim ili ekspolatisanim starijim osobama i odraslima sa znatnim invaliditetom. One su organizovane sredinom osamdesetih godina dvadesetog veka (Ivkovich i drugi, 2018, 6). Službe se osnivaju na nivou lokalnih ili državnih odeljenja za zdravlje, starenje ili regulatornu politiku i imaju multidisciplinarni pristup, a aktivnosti su im fokusirane na inicijalno istraživanje zloupotrebe, na zdravstvene usluge, usluge podrške i pravnu pomoć, uključujući i postavljanje zakonskih zastupnika (National Association for States United for Ageing and Disabilities, 2012, 4-6). Službe za zaštitu odraslih imaju sve države. Njihovim statutima uređuju se usluge koje se pružaju u slučaju zlostavljanja starijih osoba. Ovi statuti uređuju i izveštavanje i istražne postupke u slučajevima zlostavljanja. Usluge se pružaju i na osnovu kriterijuma osetljivosti i invaliditeta, a ne samo na osnovu godina. U tri države (Massachusetts, Oregon i Viskonsin) statuti sadrže posebne odeljke koji se odnose samo na starije osobe (Center for Elders and the Courts).

Kada se radi o definiciji starije osobe u SAD, stvar je dosta komplikovana. Zakon o starijim Amerikancima i Zakon o pravdi za starije (Elder Justice Act), starijim osobama smatraju lica od 60 godina pa naviše. Kada se, međutim, radi o zakonima pojedinačnih država kojima se uređuju usluge zaštite odraslih, ove usluge su omogućene i starijima i mlađim odraslima, a uslovi za korišćenje usluga više se odnose na dodatne kriterijume, kao što su stanje (invaliditet ili bolest), funkcionalna sposobnost, uslovi života, nedostatak pomoći, i to da li je postavljen staratelj (Stiegel, 2017, 3).

Kao praktičan sled ovakvog različitog definisanja, neke američke države obezbeđuju usluge odraslim osobama, dok ih, na primer, Ohajo obezbeđuje osobama od 60 godina i više. Veliki broj država ih obezbeđuje odraslima sa invaliditetom od preko 18 godina,

koji po zakonu potpadaju pod kategoriju osetljivih osoba (usled starijosti, razvojnog invaliditeta, fizičkog invaliditeta, mentalne bolesti ili kognitivnih nedostataka) (Adult Protective Services).

Pomenuti Zakon o pravdi za starije donet je 2010. godine i njime je, po prvi put, na federalnom nivou, na sistematičan način, uređeno pitanje sprečavanja zlostavljanja, zanemarivanja i eksploatacije starijih. Zakon omogućava niz programa i inicijativa za bolji federalni odgovor na zlostavljanje starijih, promoviše istraživanja u ovoj oblasti, podržava sistem usluga za zaštitu starijih i obezbeđuje dodatnu zaštitu korisnicima rezidencijalnih usluga. Naime, Komitet za nacionalnu statistiku Nacionalne akademije SAD je 2002. godine utvrdio da postoji nedostatak istraživanja na temu fizičkog i seksualnog zlostavljanja i zanemarivanja starijih, koji je rezultirao u široko rasprostranjenoj nesposobnosti da se efektivno prevenira i otkrije problem, da se na njega reaguje ili da se počiniovi gone (Ivkovich i drugi, 2018, 6). Zakonom o pravdi za starije osniva se Komisija za koordinaciju pravičnosti za starije (Elder Justice Coordinating Council and Advisory Board), u cilju koordinacije aktivnosti u federalnoj administraciji vezanih za pitanje zlostavljanja, zanemarivanja i eksploatacije starijih. Programi i aktivnosti kojima se ovim zakonom daje osnov su: prevencije zlostavljanja starijih, grantovi za inovacije u oblasti pravde za starije, grantovi za podršku uslugama zaštite starijih, sistem nacionalnog izveštavanja o lošem ophođenju sa starijima (The Elder Justice Act, 2010).

Pored Zakona o starijim Amerikancima i Zakona o pravdi za starije, relevantni federalni zakoni su i Zakon o sprečavanju nasilja nad ženama (Violence Against Women Act) i Zakon o starijim žrtvama zlostavljanja (Elder Abuse Victims Act). Zakon o sprečavanju nasilja nad ženama donet je 1994. godine i za njegovu primenu je tada obezbeđeno 1,6 milijardi dolara, u cilju ispitivanja i gonjenja nasilnih krivičnih dela protiv žena. Ovaj zakon se može primeniti i na krivična dela protiv starijih žena.

Zakon o starijim žrtvama zlostavljanja donet je 2009. godine i na osnovu njega se finansira obuka svih učesnika u postupku gonjenja počinilaca krivičnih dela protiv starijih, ali se i koordinišu hitne usluge starijim žrtvama nasilja (Center for Elders and the Courts).

Američki kongres je naročito obratio pažnju na starije američke Indijance i starosedeoce Aljaske kojih ima dosta, puno ih je

nezaposlenih, žive u siromaštvu, očekivani životni vek im je kratak, imaju manje ustanova za zdravstveno i drugo zbrinjavanje, manje ustanova koje se bave starijima, često žive u prenaseljenim kućama i ispod standarda i dobijaju neadekvatnu zdravstvenu zaštitu. U okviru Uprave za starenje SAD formirana je posebna Kancelarija za starenje američkih Indijanca, starosedelaca Aljaske i Havaja, koja predstavlja vidljivog i efikasnog zastupnika starijih osoba iz ovih grupacija, a u cilju promovisanja boljeg pružanja usluga i primene programa i federalnih akata na te osobe (Hagen, 2018, 283). Vlade ovih plemena reaguju na različite načine na zlostavljanje starijih. Neka plemena se oslanjaju na državu i njene zaštitne mehanizme i programe, dok su druga razvila svoje plemenske kodekse. Kodeksi obuhvataju obavezu izveštavanja o zlostavljanju, obavezu određene agencije da istraži slučajeve ili mehanizam pomoći porodici kojoj je to potrebno. Neka plemena su kroz kodekse prilagodila mehanizam tako da odgovara indijanskim vrednostima i tradicionalnim pristupima rešavanja konflikata (Baldridge i drugi, 2004, 13). Navaho narod je 1996. godine doneo Zakon o zaštiti starijih (Dine Elder Protection Act), kojim se kao starija osoba definiše svako preko 55 godina (budući da im je i životni vek procenjen kao kraći – prim. aut.) i određuju se odgovornosti različitih plemenskih agencija – porodičnog suda i agencije za brigu o starijim osobama. Zakonom se propisuje postupak izmeštanja starijih iz opasnog okruženja i onog u kome je staro lice zlostavljan. Takođe se predviđa mogućnost udaljavanja lica koje zlostavlja ili njegove obaveze da plati odštetu za nanetu štetu. Predviđa se i mogućnost imenovanja zastupnika starijih lica. Stariji ili njihove porodice će učestvovati u troškovima svih usluga, ako su finansijski za to sposobni (Baldridge i drugi, 2014, 14).

Inicijativa za pravičnost u slučajevima zlostavljanja starijih u domaćinstvu (The National Indigenous Elder Justice Initiative – NIEJI) održava veb sajt koji sadrži izlistane sve donete plemenske kodekse kojima se uređuje postupanje u slučaju zlostavljanja starijih, a u cilju premošćivanja praznina u obaveštenjima i edukaciji o zlostavljanju i zanemarivanju starijih u indijanskim zemljama. NIEJI je osnovan u okviru Centra za ruralno zdravlje Univerziteta medicine i zdravstvenih nauka Severne Daktote. Od oktobra 2018. godine ovaj veb sajt sadrži linkove ka oko 50 plemenskih kodksesa, kao i instrument za sačinjavanje nacrta ovakvog kodeksa (Hagen, 2018, 286).

I pored napred navedenih razrađenih akata kojima se uređuje ova oblast, u praksi ipak postoje barijere u realizaciji pomoći u slučajevima zlostavljanja starijih kod američkih Indijanaca i starosedlaca Aljaske. Teorija grupiše barijere na sledeći način: nedostatak progama prevencije kojima bi se uticalo na uslove koji uzrokuju zlostavljanje, kao što je siromaštvo; nedostatak zaštite starijih ili izveštavanja o zlostavljanju; nedovoljni programi finansiranja; nedostatak mehanizama za kažnjavanje zlostavljača; nejasna situacija u vezi sa tim koje telo ima ovlašćenje da goni počinioce zlostavljanja, a koje da pruži usluge žrtvama; nedostatak obuke ili svesti profesionalaca i članova zajednice o zlostavljanju starijih; postojeći programi obično nisu primenljivi na starije koji žive u zajednici (npr. zbog engleskog jezika, koji stariji ne govore, već se služe svojim maternjim jezikom); neki programi se primenjuju na starije po kriteriju – više od 60 ili 65 godina, dok neka plemena kao starija smatraju lica od preko 55. Zbog ovakvih sistemskih barijera, savezna vlada (i to odeljenje pravde) postavila je, kao prioritet, pravdu za starije, a pre svega borbu protiv kriminala i uspostavljanje javne bezbednosti u plemenskim zajednicama. Cilj je da svi nivoi vlasti: federalni, državni i plemenski rade zajedno kako bi obezbedili da se zlostavljanje istraži, da se pokrene krivični postupak i da se u zajednicama ustanove kulturološki adekvatne usluge za starije pripadnike navedenih naroda, ali i njihovih porodica (Hagen, 2018, 302-303).

Sve države imaju svoju **krivičnu regulativu**, ali su krivična dela uglavnom opšteg tipa. Doduše, nekoliko država ima propise koji se odnose na posebna krivična dela gde je zaštitni subjekt član porodice (Virdžinija, Teksas), dok druge imaju propise u vezi sa krivičnim delima koja se odnose na starija lica (Kalifornija, Konetikat, Indijana i Florida). Merilend i Misuri su u poslednjih nekoliko godina inkriminisali finansijsku eksploraciju starijih, dok je nekoliko država inkriminisalo upravo zlostavljanje starijih lica (Kalifornija, Misuri, Florida, Nevada). Krivični zakon Floride posebno inkriminiše krivična dela nad osobama starijim od 65 godina, i to kao: napad, težak napad, fizičko nasilje, teško fizičko nasilje, krađa, zlostavljanje starijih osoba ili odraslih lica sa invaliditetom, bludne radnje, nasilne bludne radnje, izrabljivanje starije osobe (Uekert i drugi, 2012, 21). **Gradska odgovornost** je u ovoj oblasti uglavnom pokrivena i regulativom i precedentima (Center for Eldes and the Courts).

Sve američke države imaju dugoročne programe zaštite koju obezbeđuje ombudsman. Njima se uglavnom promovišu prava, bezbednost i drugi interesi osoba smeštenih u rezidencijalne ustanove. Programe sprovode državne ili lokalne kancelarije za brigu o starijim osobama. Oko petnaest država ima posebne zakone kojima se uređuju mere protiv zlostavljanja starijih smeštenih u rezidencijalne ustanove (Center for Elders and the Courts).

Pored krivične i građanske odgovornosti propisane kroz pravne akte i programe ombudsmana, komisija Američke advokat-ske komore za prava starijih osoba i brigu o njima predlaže i uvođenje mehanizama prevencije i detekcije zlostavljanja starijih. **Mehanizmi prevencije zlostavljanja starijih** bi se sastojali u: edukaciji profesionalaca i pružalaca usluga o ovom fenomenu; savetovanje po pitanjima ranjivosti; preporuke za preduzimanje određenih koraka u cilju minimizacije zlostavljanja i njegovog otkrivanja. Ove poslednje mere akcenat stavljaju na ograničavanje korišćenja zajedničkih bankovnih računa³ i odlučivanje uz podršku (Stiegel, 2017, 3).

Kada se radi o APS sistemima, odnosno sistemima usluga pojedinačnih američkih država za zaštitu starijih, svaki od njih (sem sistema države Njujork) zahteva **obavezno izveštavanje** o sumnji na zlostavljanje starijih. Lica koja imaju obavezu izveštavanja su profesionalci i pružaoci usluga (Stiegel, 2017, 3).

Mehanizam detekcije zlostavljanja bi predstavljao skrining svih starijih osoba na zlostavljanje kroz inicijalni intervju ("univerzalni skrining"), telefonom ili lično. Dakle, svim starijim osobama bi bila postavljana pitanja u vezi sa postojanjem potencijalnog nasilja, čime bi se, između ostalog, postiglo da se one osobe nad kojima je nasilje verovatno vršeno osećaju manje nelagodno. Potrebno je postavljati pitanja koja ukazuju na to da se zna o čemu se priča i da se može pomoći, ako se problem otkrije u tom trenutku. Potrebno je naglasiti i da od odgovora zavisi hoće li se ustanoviti postojanje potrebe za preventivnim ili zaštitnim aktivnostima (Stiegel, 2017, 3). Pravna sredstva za zaštitu od zlostavljanja su: opozivanje pravnih dokumenata; razvod; naredba za zaštitu; tužba protiv zlostavljača; opozivanje ili ograničavanje rešenja o postavljanju zastupnika (Stiegel, 2017, 3). Dakle, pored savezne

³ Prim. aut.– računa koje zajedno koriste stariji i njihovi srodnici ili druga bliska lica.

regulative, koja prepoznaće potrebe starijih i potencijalne situacije njihovog zlostavljanja, postoje i inicijative asocijacije i profesionalnih udruženja za dalji rad na mehanizmima prevencije i pomoći u slučajevima zlostavljanja starijih.

Kao što je već pomenuto, američke države imaju i svoju posebnu regulativu i u daljem tekstu će biti izloženi primjeri nekih država.

Severna Karolina

Severna Karolina je 1973. godine donela Zakon o zaštiti zlostavljenih, zanemarivanih ili eksplorativnih odraslih osoba sa invaliditetom (Protection of the Abused, Neglected, or Exploited Disabled Adult Act, North Carolina). Zakonom se definišu relevantni pojmovi, kao što su:

- zlostavljanje – voljno nanošenje fizičkog bola, povrede ili mentalnog bola, nerazumne izolacije ili namernog lišavanja prava od strane pružaoca usluga, čije su usluge neophodne da bi se održalo psihičko ili fizičko zdravlje;
- pružalac usluga – osoba koja je odgovorna za zbrinjavanje odraslih osoba sa invaliditetom, član porodice ili osoba koja ima prepostavljenu odgovornost za zbrinjavanje osobe sa invaliditetom, dobровoljno ili po ugovoru;
- direktor – je direktor oblasnog odeljenja za socijalne usluge u državi u kojoj osoba ili njegov zastupnik imaju prebivalište ili boravište;
- odrasla osoba sa invaliditetom – je svaka osoba od 18 i više godina ili maloletnik koji je emancipovan kroz pravni postupak, a koji se nalaze u Severnoj Karolini i koji su fizički ili mentalno nesposobni usled: mentalne retardacije, cerebralne paralize, epilepsije ili autizma; organskog oštećenja mozga izazvanog starošću ili fizičkom degradacijom u vezi sa starošću; stanja izazvanog u bilo kom dobu koja su rezultat nesrećnog slučaja, organskog oštećenja mozga, mentalne ili fizičke bolesti ili kontinuiranog konzumiranja narkotika (Protection of the Abused, Neglected or Exploited Disabled Adult Act, Chapter 108A, Article 6 – 101).

Zakon sadrži i druge definicije, ali je akcenat očigledno na invaliditetu odraslih lica, bez obzira na godine (ukoliko je lice punoletno ili kao maloletno steklo poslovnu sposobnost). Negde se ističu starije osobe, ali nisu samo one u fokusu. Obaveza koja se propisuje zakonom je, pre svega, dužnost osobe, koja ima opravdan razlog da veruje da odraslo lice sa invaliditetom ima potrebu za zaštitom, da izvesti o tome direktora odeljenja za socijalne usluge. U tom slučaju ova osoba ima imunitet od bilo kakve građanske ili krivične odgovornosti, ukoliko nije delovala u zloj nameri. Postoji i dužnost direktora da reaguje (u različitim rokovima, u zavisnosti od situacije) tako što će proceniti situaciju, posetiti lica sa invaliditetom i konsultovati se sa drugima koji imaju saznanja o konkretnom slučaju, razgledati i kopirati sva potrebna dokumenta, kao i obavestiti osobu koja je izvestila o slučaju. Direktor će, uz saglasnost osobe sa invaliditetom ili njenog zastupnika (ukoliko je to potrebno), preduzeti hitne, esencijalne ili zaštitne mere. Ukoliko zastupnik ne želi da dâ saglasnost, direktor će se obratiti oblasnom sudu sa zahtevom za izdavanjem naredbe za preduzimanje zaštitnih mera (*order authorising the provision of the protective services*). Hitne mere su one koje su potrebne da se održe vitalne funkcije lica i bez čijeg preduzimanja postoji verovatnoća da će lice pretrpeti nepovratnu štetu ili umreti. Hitne mere se preduzimaju na inicijativu direktora oblasnog odeljenja socijalne zaštite, a po nalogu suda. Esencijalne mere su socijalne, medicinske, psihijatrijske, psihološke ili pravne usluge, neophodne da se zaštite prava osoba sa invaliditetom, njena imovina i da se očuva njeno psihičko ili fizičko blagostanje. Zaštitne mere su usluge koje obezbeđuje država ili neki njen organ ili privatna organizacija ili osoba, a koje su neophodne za zaštitu odrasle osobe sa invaliditetom od zlostavljanja, zanemarivanja ili eksploracije. One se sastoje od procene potreba za uslugama i iniciranja esencijalnih usluga u ime osobe sa invaliditetom (Protection of the Abused, Neglected or Exploited Disabled Adult Act, Chapter 108A, Article 6 – 101-105). Preduzimanje esencijalnih mera plaća sama osoba sa invaliditetom, ako je finansijski sposobna, odnosno one su besplatne, ukoliko to nije. Troškove preduzimanja zaštitnih mera u smislu kućne nege, domskog smeštaja, hitnog zbrinjavanja, medicinskih ili psihijatrijskih procena, snosi država ili federalni fondovi, preko oblasnih odeljenja za socijalne usluge (Protection of the Abused, Neglected or Exploited Disabled Adult Act, Chapter 108A,

Article 6 – 108-110). Odeljenja za socijalne usluge i administrativne službe sudova dužne su da usvoje standarde i druge procedure i smernice kojima se obezbeđuje efektivna primena odredbi Zakona (Protection of the Abused, Neglected or Exploited Disabled Adult Act, Chapter 108A, Article 6 – 111).

Masačusets

Opšti zakon države Masačusets (General Law of Massachusetts, Part I, Title II, Chapter 19A, Section 14) definiše zlostavljanje kao činjenje ili nečinjenje koje za posledicu ima ozbiljnu fizičku ili emocionalnu povredu starije osobe ili njenu finansijsku eksplataciju; ili propust, nesposobnost ili otpor starije osobe da za sebe obezbedi jedan ili više neophodnih uslova bitnih za fizičko ili emocionalno blagostanje, bez kojih ona nije u mogućnosti da bezbedno boravi u zajednici (dakle, u ovu definiciju ulazi i samozanemarivanje – prim. aut.)

Prema ovom zakonu:

- negovatelj je osoba koja je odgovorna za zbrinjavanje starije osobe, čije odgovornosti proizilaze iz porodičnog odnosa ili iz voljne ili ugovorne obaveze, ili iz obaveze nametnute zakonom.
- nadzornik je osoba imenovana da upravlja imanjem druge osobe.
- **starija osoba** je osoba koja ima 60 i više godina.
- **hitan slučaj** je situacija u kojoj živi starija osoba, a koja predstavlja znatan rizik od smrti ili neposredne i ozbiljne telesne i psihičke štete.
- **finansijska eksplatacija** je činjenje ili propuštanje činjenja druge osobe koje izaziva znatan novčani ili imovinski gubitak starijoj osobi, ili izaziva znatan novčani ili imovinski dobitak drugoj osobi, koji bi inače bio dobitak za stariju osobu, u slučaju činjenja ili propuštanja činjenja ove druge osobe. Međutim, takvo činjenje ili nečinjenje nije smatrano finansijskom eksplatacijom ako se starija osoba saglasila svesno na takvo činjenje ili nečinjenje, sem ukoliko takva saglasnost nije posledica netaćnih navoda, lošeg uticaja, prinude ili pretnje silom od strane te druge osobe.

- staralac je osoba koja se kvalifikovala kao staralac starije osobe.
- **zaštićena osoba** je starija osoba kojoj je postavljen nadzornik ili staralac ili za koju je izdata i druga zaštitna mera.
- **zaštitne mere** su usluge neophodne za prevenciju, eliminaciju ili lečenje posledica zlostavljanja starije osobe.
- **agencije za usluge zaštite** su javne neprofitne privatne agencije, koropracije, odbori ili organizacije koje nadležno odeljenje usmerava na to da starijima obezbeđuju usluge zaštite (General Law of Massachusetts, Part I, Title II, Chapter 19A, Section 14).

Opšti zakon države Masačusets, u odeljku – Krivična dela protiv fizičkog lica – ima posebno definisana krivična dela protiv starijih osoba.⁴ To su: nasilan napad opasnim oružjem – žrtva 60 godina i starija (Massachusetts General Law, Part IV, Title I, Chapter 265, Section 15A), napad opasnim oružjem – žrtva 60 godina i starija (Massachusetts General Law, Part IV, Title I, Chapter 265, Section 15b), napad sa namerom ubistva – žrtva 60 godina i starija (Massachusetts General Law, Part IV, Title I, Chapter 265, Section 18), pljačka od strane nenaoružane osobe – žrtva 60 godina i starija (General Law of Massachusetts, Part IV, Title I, Chapter 265, Section 19).

Kalifornija

Država Kalifornija u svom Krivičnom zakoniku inkriminiše krivična dela uopšte, koja se mogu odnositi i na starije lice kao žrtvu, kao na primer: ubistvo (paragraf 187), silovanje mentalno, razvojno, fizički nesposobnog lica (paragraf 261), razvratna ili lascivna dela počinjena od strane negovatelja nad licem koje je od njega zavisno (paragraf 288(a); (b)(2); (c)(2)), penetracija žrtava koje su mentalno, razvojno ili fizički nesposobne da daju saglasnost (paragraf 289) (Elder Abuse Laws, State of California). Paragraf 422 inkriminiše i

⁴ Radi se zapravo o onome što bi u domaćem pravu bili oblici krivičnih dela, ali su u sistematizaciji Opštег zakona Masačusetsa definisana kao posebna krivična dela.

pretnju nasiljem čiji bi rezultat bio smrt ili znatno telesno oštećenje (Elder Abuse Laws, State of California).

Krivični zakonik, međutim, inkriminiše i dela koja su počinjena upravo protiv starijih lica. Tako je paragrafom 368 (b)(1)(2)(3) inkriminiso nanošenje fizičkog ili psihičkog bola starijoj osobi ili osobi koja se nalazi u položaju zavisnosti, a u uslovima koji mogu dovesti do znatnog telesnog oštećenja ili smrti. Sankcija propisana za ovo krivično delo je: godinu dana u okružnom zatvoru i 6000 dolara kazne, ili dve, tri ili četiri godine državnog zatvora; ukoliko žrtva pretrpi znatno telesno oštećenje, tada se izriču dodatne godine državnog zatvora – 3 godine ako je žrtva do 70 godina starosti, odnosno 5 godina ako je žrtva stara 70 i više godina; ukoliko je uzrokovana smrt žrtve, tada se izriču dodatne godine državnog zatvora – 5 godina ukoliko je žrtva do 70 godina starosti, odnosno 7 godina ukoliko je žrtva bila stara 70 i više godina (Elder Abuse Laws, State of California; Uekert i drugi, 2012, 20).

Paragrafom 368(c) inkriminiše se izazivanje fizičkog bola ili mentalne patnje starije ili osobe u položaju zavisnosti kada nema opasnosti da to izazove znatno telesno oštećenje ili smrt. Paragrafom 368(d) inkriminiše se krađa ili pronestra imovine starije osobe ili osobe u položaju zavisnosti. Ovo krivično delo se odnosi na počinioца koji nije negovatelj. Kada vrednost ukradene imovine prelazi 950 dolara, počinilac se kažnjava sa godinu dana okružnog zatvora i 1000 dolara ili državnim zatvorom u trajanju od 2, 3 ili 4 godine; kada vrednost ukradene imovine ne prelazi 950 dolara, počinilac se kažnjava sa godinu dana okružnog zatvora i 1000 dolara. Slične su kazne i kada je počinilac negovatelj starije osobe ili osobe u položaju zavisnosti (Elder Abuse Laws, State of California).

Zakonik o socijalnom zbrinjavanju i ustanovama države Kalifornije (California Welfare and Institutions Code) paragrafom 15630 inkriminiše neprijavljanje zlostavljanja starijih osoba, odnosno osoba u položaju zavisnosti, i to kada je poznata ili postoji sumnja na: fizičko zlostavljanje, napuštanje, otmicu, izolaciju, zanemarivanje, finansijsko zlostavljanje. Neprijavljanje je prekršaj i sankcioniše se sa 6 meseci okružnog zatvora i 1000 dolara. Neprijavljanje predstavlja krivično delo, ako je zlostavljanje rezultiralo smrću ili znatnim telesnim oštećenjem i tada se kažnjava sa godinu

dana okružnog zatvora i 5000 dolara (Elder Abuse Laws, State of California).

Viši sud okruga Kontra Kosta u Kaliforniji formirao je sud za slučajeve u koje su uključena starija lica. Ovaj sud postupa u različitim tipovima slučajeva, kao na primer: zlostavljanje starijih, pitanja stanovanja, zahtevi niže vrednosti, ostavinska pitanja. Kancelarija okružnog tužioca, preko nominovanog tužioca, upućuje ovom sudu sva pitanja koja su vezana za starije (Uekert i drugi, 2012, 23).

Illinois

Zakon o zlostavljanju i zanemarivanju starijih države Illinois donet je 2005. godine (The Elder Abuse and Neglect Act, Illinois). Ovim zakonom se obezbeđuje da Odeljenje za brigu o starijim osobama sa teritorije Illinoisa finansira rad lokalnih agencija na planu pružanja pomoći osobama od 60 i više godine, koje trpe zlostavljanje, zanemarivanje ili eksploataciju od strane porodice, članova domaćinstva ili negovatelja. Svako ko ima bilo kakvu sumnju da je ovakvo lice zlostavljano, zanemarivano ili finansijski eksploatisano može da to prijavi nadležnoj lokalnoj agenciji. Lice koje u najboljoj nameri prijavi ovu sumnju imuno je od snošenja posledica u vidu krivične, građanske ili profesionalne odgovornosti. Identitet osobe koja je prijavila sumnju na nasilje čuva se kao tajna, sem ukoliko ta osoba dâ saglasnost za otkrivanje identiteta ili ako ovu informaciju zahteva sud.

Određene osobe su u obavezi da prijave nasilje nad starijim licem, ukoliko smatraju da ono samo nije u mogućnosti da ga prijavi. To su socijalni radnici, policija, nastavnici, doktori i pripadnici sličnih profesija (The Elder Abuse and Neglect Act, Illinois, (320 ILCS 20/4) (from Ch. 23, par. 6604), Sec. 4. Reports of abuse or neglect).

Kada agencija primi prijavu o zlostavljanju, njeni zaposleni moraju lično kontaktirati starije lice, tamo gde boravi, porazgovarati s njim, kao i sa drugima koji imaju informaciju o okolnostima u kojima se starija osoba nalazi. Niko nema pravo da se meša u razgovor između starije osobe i voditelja slučaja iz agencije.

Ukoliko smatra da je došlo do zlostavljanja, agencija mora sačiniti plan usluga ili mera kojima će se izaći u susret potrebama starije osobe i mora taj plan razmotriti sa samom osobom (The

Elder Abuse and Neglect Act, Illinois, (320 ILCS 20/5) (from Ch. 23, par. 6605), Sec. 5. Procedure). Plan će se realizovati isključivo uz saglasnost starijeg lica. Plan se sačinjava tako da starija osoba može nastaviti da funkcioniše što je samostalnije moguće. Ukoliko se ne može pribaviti saglasnost za potrebne usluge, odeljenje za brigu o starijim osobama ili nadležna agencija će nastojati da obezbede staratelja za davanje saglasnosti. Ukoliko su, međutim, potrebne hitne usluge, odeljenje ili agencija mogu zahtevati nalog od suda kojim se omogućava procena potreba i obezbeđivanje neophodnih usluga (The Elder Abuse and Neglect Act, Illinois (320 ILCS 20/9) (from Ch. 23, par. 6609), Sec. 9. Authority to consent to services).

Dokumentacija i prijave koje se odnose na zlostavljanje starijih se drže u tajnosti i može im se pristupiti samo u slučajevima koje propisuje ovaj zakon (The Elder Abuse and Neglect Act, Illinois, (320 ILCS 20/8) (from Ch. 23, par. 6608), Sec. 8. Access to records).

Ovde je interesantno pomenuti da je na uzorku uzetom iz Procene zlostavljanja starijih, koju je sačinila Služba za zaštitu odraslih u Illinoisu, urađeno istraživanje o tipovima osoba koji preduzimaju akte zlostavljanja starijih, a u cilju prilagođavanja metoda u pogledu smanjivanja štetnih ponašanja ovih kategorija lica. Prema ovom istraživanju, nasilnici se dele na četiri profila koji su opisno označeni kao: pružaoci nege, temperamentni, zavisni pružaoci nege i opasni. Opasni nasilnici poseduju najviši nivo agresije, finansijske zavisnosti, suštinske sklonosti ka zlostavljanju i neodgovornosti. **Pružaoci nege** imaju najmanji nivo štetnih karakteristika i najviše obezbeđuju emocionalnu i instrumentalnu podršku žrtvama. Ova četiri profila se razlikuju po starosti i polu, odnosu prema žrtvama i tipu nasilja koje su počinili (DeLiem i drugi, 2018, e49). Većina žrtava (68,5%) i zlostavljača (56,2%) bile su žene.⁵ Prosečne godine zlostavljača su 50,1 a žrtava 76,5. Preko polovine zlostavljača su bila deca žrtava, 15,6% supružnici/partneri, 16,7% drugi rođaci (npr. unuci, nećaci, braća,

⁵ Veći procenat žena u grupi žrtava može ukazivati na duži životni vek žena, a njihov veći procenat u grupi zlostavljača na to da su žene češće i formalni i neformalni negovatelji – prim. aut.

sestre), 7,1% prijatelji, 5,7% plaćeni pružaoci nege i 1,5% pružaoci drugih usluga i druga lica (DeLiema i drugi, 2018, e54).⁶

Preporuke iz prakse

Pored usvojene pravne regulative, postoje preporuke iz prakse, koje mogu biti korisne, kao na primer preporuke državnog tužioca okruga King, savezne države Vašington (Ulrey, 2016, 1-10). Osnovna preporuka državnog tužioca u odgovoru na zlostavljanje starijih je da specijalizovani tužioci, detektivi i advokati budu obučeni za ove slučajeve, a da pri tome ne budu zaduženi i za slučajeve koji se tiču mlađih žrtava. Oni treba da budu deo multidisciplinarnog tima u zajednici, koji se bavi slučajevima zlostavljanja starijih. Potom bi valjalo nominovati osobu kojoj se prijavljuju slučajevi zlostavljanja, kada ovi zahtevaju odgovor krivičnog sistema. Slučajeve će prijavljivati zdravstveni i socijalni profesionalci, službe koje pružaju usluge u zajednici i javnost. Onog trenutka kada zajednica počne da veruje u to da će pravosudni sistem preduzeti mere adekvatne učinjenim krivičnim delima, i izveštavanje će se popraviti. Pored formiranja ovih pozicija, potrebno je da postoji i tehnička pomoć, informisanje i finansijska sredstva opredeljena za ove zadatke. Poželjno je široko razumevanje o tome koji slučajevi se upućuju tužiocima i zašto. Potrebno je, u tom smislu, preduzeti više koraka: 1. Finansirati, sprovesti testiranje i prikupiti podatke o uticaju specijalizovanih detektiva, tužilaca i advokata za pitanja zlostavljanja starijih; 2. Kreirati i finansirati nacionalni resursni centar za istraživanje i gojenje slučajeva zlostavljanja starijih, opremljen iskusnim tužiocima i detektivima koji bi pružali savete i pomoć; formirati veb stranicu koja će sadržati baze podataka o: a) lokalnim i nacionalnim gerijatrijskim stručnjacima koji se mogu konsultovati i svedočiti u slučajevima zanemarivanja; b) lokalnim i nacionalnim psihijatrima i psiholožima u gerijatriji, koji bi pregledali medicinsku dokumentaciju, sprovodili procene sposobnosti žrtava i svedočili o tome; c) forenzičkim

⁶ Ovaj podatak ukazuje na to da je neformalnim negovateljima (porodici) potrebna obuka, ali i pomoć zajednice u vidu usluga pomoći u zbrinjavanju njihovih starijih članova porodice.

računovođama koji bi analizirali finansijsku dokumetaciju i svedočili u slučajevima finansijske eksploracije i tamo gde se ona pojavljuje uz druge oblike zlostavljanja; d) transkriptima o primerima slučajeva zlostavljanja starijih; e) primerima pritužbi i podnesaka; f) primerima pitanja koja se mogu postavljati vezano za saglasnost, stanje demencije, neprimeren uticaj i slično; g) modelima direktnog ispitivanja svedoka veštaka; modelima unakrsnih ispitivanja veštaka odbrane; h) protokolima za ispitivanje slučajeva zanemarivanja i finansijske eksploracije žrtava sa mogućom demencijom i onih koji se nalaze u rezidencijalnim ustanovama; i) onlajn kursevima i seminariima za tužioce 3. Poboljšati prikupljanje podataka tako što će se pilot-projekat proširiti i na druge oblasti, te koji će pratiti i procenjivati: tipove zlostavljanja starijih koji su gonjeni i inkriminisani; koji tipovi su procesuirani i zašto, kao i odakle potiču; koji tipovi upućivanja, izveštavanja i istrage čine uspešno gonjenje, njegovo dejstvo na žrtve i kako na gonjenje utiče sposobnost, smrt žrtve ili žrtve koje ne mogu ili neće da sarađuju; nedostatak tužilaca i/ili detektiva specijalizovanih za slučajeve zlostavljanja starijih; dejstvo postojanja ili nedostatka službi u zajednici; korišćenje veštaka i dostupnost službe zastupanja žrtava (Ulrey, 2016, 5-7).

Nakon osnovnih, postoje i druge preporuke za poboljšanje krivičnog sistema gonjenja slučajeva zlostavljanja starijih osoba (Ulrey, 2016, 7-10). Na primer, Nacionalni centar za državne sudove (National Center for State Courts) je 2012. godine objavio studiju na temu gonjenja slučajeva zlostavljanja starijih (Jekert i drugi, 2012), kojom se razmatra mogućnost merenja uspešnosti rada kancelarija tužilaštva u SAD u oblasti gonjenja slučajeva zlostavljanja starijih i predlaže mere unapređenja njihovog rada. Ova studija je interesantna za naš sistem, budući da gonjenje potencijalnih zlostavljača vrlo često predstavlja slabu tačku sistema. Nakon prikupljanja dokaza od strane policije ili delovanja centra za socijalni rad, a pre utuženja, postoji prostor do dizanja optužnice koji treba, na adekvatan način, da popuni kancelarija javnog tužioca. Naravno, instrumenti koje ova studija nudi nisu u potpunosti primenljivi na sve države SAD, budući da imaju različite sisteme, a svakako nisu primenljivi na naš pravosudni sistem. Pa ipak, ti instrumenti su definisani na dovoljno uopšten način, da bi se mogli prilagoditi okolnostima različitih zemalja. Studija polazi od toga da veliki broj

američkih država ima APS zakone (Adult Protective Services Law) koji su usmereni konkretno na starije, ali i opšte krivične i građanske zakone, koji nisu isključivo vezani za nasilje nad starijima. Definicije zlostavljanja starijih se razlikuju od zakona do zakona i od države do države. Studijom se ne predlaže izmena propisa već donošenje strategija za borbu protiv zlostavljanja starijih, a daju se i konkretni predlozi mera kao pomoć u primeni ovih strategija. Svaka od mera sadrži ratio njene zasnovanosti, kao i pravo mesto, vreme i način na koji tužioc mogu da primene svoja ovlašćenja u gonjenju slučajeva zlostavljanja starijih (Uekert i drugi, 2012, 4). U oblasti pripreme slučaja gonjenja, mere su: korišćenje kontrolne liste za prikupljanje dokaza i korišćenje veština stručnih konsultanata. U oblasti procesuiranja slučaja, mere su: ubrzan postupak razmatranja slučajeva zlostavljanja starijih i podizanja optužnice, ako se nađe da ima osnova, kao i stalno nastojanje tužioca da postupak teče bez nepotrebnih zastoja. U oblasti rezultata relevantnih za žrtvu, mere su: stalna pozitivna komunikacija sa žrtvama, njihovo učešće (koliko je to moguće) u postupku gonjenja, kao i ubrzan postupak naknade žrtvama nasilja. (Uekert i drugi, 2012, 8).

Navedene mere u studiji prate opis mere, indikator ispunjenosti mere i njen cilj. Tako je opis mere - *korišćenje kontrolne liste za prikupljanje dokaza* – prikupljanje i dokumentovanje dokaza o izvršenom zlostavljanju, što se najsistematičnije radi uz postojanje kontrolne liste. Indikator ispunjenosti mere je procenat slučajeva zlostavljanja starijih u kojima je kompletirana kontrolna lista prikupljenih dokaza. Cilj mere je dobra priprema slučaja zlostavljanja starijih za uspešno procesuiranje (Uekert i drugi, 2012, 9).

Opis mere - *korišćenje veština stručnih konsulanata* – je korišćenje ekspertize konsulanata u određivanju vrste optužbe koju treba poći protiv počinioca, u predviđanju odbrane i njenoj pripremi. Indikator ispunjenosti mere je procenat slučajeva u čijoj pripremi je korišćena ekspertiza konsulanata. Različite vrste zlostavljanja zahtevaju konsultante različitih profesionalnih profila. Ovi eksperti mogu biti angažovani i saslušani i tokom postupka (Uekert i drugi, 2012, 10).

Opis mere - *ubrzan postupak razmatranja slučajeva zlostavljanja starijih i podizanja optužnice* – je brzo razmatranje slučaja i utuženje, ukoliko država omogućava ubrzane postupke. Indikator ispunjenosti mere je prosečan broj dana od podizanja optužnice do rešavanja po

njoj. Cilj je da se omogući žrtvi da učestvuje u postupku i da ima neku korist od njega. Iako na uspešnost ove mere utiče niz drugih faktora koji su izvan domena tužioca, tužilaštvo ipak igra jednu od presudnih uloga u uspešnosti i brzini procedura (Uekert i drugi, 2012, 11).

Indikator za meru - *stalno nastojanje tužioca da postupak teče bez nepotrebnih zastoja* – je prosečan broj zahteva za ubrzanje postupka koje je podneo tužilac. Cilj ove mere je da se ubrza procesuiranje slučajeva, te da se tužiocima u postupku omogući dodatno vreme za prikupljanje dokaza (Uekert i drugi, 2012, 12).

Indikator za meru - *stalna pozitivna komunikacija sa žrtvama, njihovo učešće u postupku gonjenja* – je postotak starijih osoba koje su zadovoljne komunikacijom sa kancelarijom tužilaštva. Pomoćna sredstva su ovde kontrolna lista tužilaštva i upitnik koji popunjavaju žrtve. Za sprovođenje ove mere, zaposleni u tužilaštvu treba da prođu obuku u komunikaciji sa žrtvama, a kontrolna lista služi kao vodič u interakciji sa starijim žrtvama. Mera se sprovodi adekvatnom komunikacijom sa žrtvama i njihovim što češćim uključivanjem u postupke (Uekert i drugi, 2012, 13).

Krivični postupci u SAD imaju i neki vid naknade žrtvama nasilja, pa je jedna od predloženih mera i - *ubrzan postupak naknade žrtvama nasilja*. Indikator za uspešnost sprovođenja ove mere je procenat presuda gde je odšteta plaćena do trenutka izricanja kazne. Naravno, na to ne utiču tužioci, ali oni mogu preduzeti mere koje će da motivišu ranu isplatu (Uekert i drugi, 2012, 14).

U oblasti sankcionisanja počinitelja nasilja, jedna od mera je *nadzor nad realizacijom kazne*, a u cilju zaštite žrtava nasilja i obezbeđivanja pravde u konkretnom slučaju. Indikator uspešne realizacije ove mera je presuda kod koje se nadzire realizacija kazne. Cilj ove mere je bezbednost žrtava. Realizacija mere svakako ne zavisi od tužilaca, ali oni mogu uticati na to da se ona sprovodi. Druga mera u ovoj oblasti je da se *zabrani počiniocu rad ili volontiranje u organizacijama koje pomažu starijim ili osetljivim osobama* s ciljem zaštite društva od nasilja nad starijima. Indikator uspešnosti sprovođenja mera je procenat presuda zbog zlostavljanja starijih, koje izriču zabranu rada, tj. kontakata sa starijim osobama (Uekert i drugi, 2012, 15-16).

S obzirom da mali broj zemalja ima specifična odeljenja za gonjenje krivičnih dela nad starijim osobama, u studiji se predlaže označavanje (*flagging cases*) ovakvih slučajeva. To ne zahteva

postojanje posebnog odeljenja niti specijalizovanog tužioca za slučajeve zlostavljanja starijih. U svrhu označavanja ovakvih slučajeva, tužilaštvo treba da radi u bliskoj saradnji sa policijom. Svrha označavanja je da slučajevi zlostavljanja starijih ne prođu neopaženo i da tužilaštvo, na osnovu dokumentovanih podataka, ovom problemu dâ na značaju u budućnosti, u smislu dopunskog obučavanja, privavljanja podrške i zagovaranja rešavanja ovakvih slučajeva u javnosti i, na kraju, naravno, u smislu eventualnog formiranja odeljenja, timova ili opredeljivanja tužilaca koji se bave samo ovim problemom. Označavanje slučajeva zlostavljanja starijih, kako je rečeno, ne zahteva nikakav poseban napor niti dodatne ljudske i druge resurse, i može se jednostavno za početak sastojati u umetanju takvih predmeta u fascikle posebne boje. Naravno, to nije kraj, već nadalje treba istražiti mogućnosti davanja većeg značaja ovakvim slučajevima i razvijanju protokola kojima se obezbeđuje da slučajevi zlostavljanja starijih dobiju potpunu pažnju pravosudnog sistema (Uekert i drugi, 2012, 18-19). Ovu preporuku bi bilo korisno razmotriti u kontekstu naše, već postojeće, prakse u odnosu na druge vrste slučajeva, o čemu će kasnije biti reči.

Konačno, navedena studija sadrži primere svih pomenutih kontrolnih (ček) listi, anketa starijih žrtava nasilja, protokola, načina dokumentovanja i druge potrebne formulare (Uekert i drugi, 2012, 18-49).

Iz svega navedenog proizilazi da u oblasti gonjenja krivičnog dela nasilja nad starijima SAD imaju razuđeno zakonodavstvo na federalnom nivou, kao i na nivou država. Dakle, pored toga što se ovim problemom na opšti način bave i zakoni relevantni za čitavu populaciju, SAD su donele zakone koji su fokusirani baš na pitanje nasilja nad starijima i njegovo rešavanje. Osim toga, postoje i posebni sudovi koji odlučuju o postojanju krivičnih dela protiv starijih. Zatim, postoje službe za zaštitu odraslih lica, sa nadležnostima koje upućuju na multisektorsko umrežavanje. Različita vladina tela se bave problemima starenja, pa i pitanjem nasilja nad starijima, sprovode istraživanja i rade studije na ovu temu. I, konačno, sama praksa (tužilaštva, npr.) uobičjava svoja iskustva u neku vrstu preporuka za postupanje u slučajevima zlostavljanja starijih. Može se, dakle, reći da je u SAD ovaj problem prepoznat i da se reagovalo na različitim poljima i okruženjima na primeren način.

Kanada

U Kanadi je pitanje sprečavanja zlostavljanja starijih uređeno na nivou provincija (10) i teritorija (3), koje imaju različit pristup rešavanju problema. Jedan broj ovih kanadskih jedinica se problemom bavi kroz regulativu o starateljstvu, a druge kroz propise o zaštiti odraslih lica. Nijedan od pomenutih vidova regulativa ne definiše posebno pitanja zlostavljanja i zanemarivanja starijih osoba, već se bavi zlostavljanjem i zanemarivanjem uopšte (Legal Definitions of Elder Abuse and Neglect, Canada).

S druge strane, propisi o sprečavanju nasilja u porodici, koji postoje u većem broju provinicija i na svim teritorijama, daju mogućnost pravnog reagovanja u hitnim situacijama nasilja u porodici (emergency protection orders), ali ne uređuju posebno mogućnost reagovanja u slučaju nasilja nad starijima (Legal Definitions of Elder Abuse and Neglect, Canada).

Treba, takođe, pomenuti propise o ljudskim pravima svih kanadskih provincija i teritorija, koji uređuju zaštitu od diskriminacije, između ostalog, i na osnovu godina (Legal Definitions of Elder Abuse and Neglect, Canada).

Dakle, može se reći da se regulativa kanadskih jedinica bavi pitanjima zlostavljanja i zanemarivanja starijih, ali ne kao posebnim problemom, već kroz propise koji uređuju šire ciljne grupe žrtava ili druge vidove prekršaja ili krivičnih dela.

Kada se radi o federalnom zakonodavstvu, ni federalni Krivični zakon ne propisuje zlostavljanje starijih kao posebno krivično delo, za razliku od američkih zakona koji su ga ciljano inkriminisali. To, naravno, ne znači da je po federalnim propisima zakonito zlostavljati starije ljude u Kanadi, već da je ovo delo podvedeno pod opšte odredbe Krivičnog zakona, koje se odnose na zlostavljanje (Legal Definitions of Elder Abuse and Neglect, Canada). U tom smislu, zlostavljanje starijih se može podvesti pod sledeća krivična dela: slučaj zanemarivanja inkriminisan kao "propuštanje da se zadovolje osnovne životne potrebe" (sekcija 215); ubistvo iz nehata (sekcija 236); obijanje doma inkriminisano kao pljačka i provaljivanje (sekcije 344(b) i 349(1)); seksualni napad (sekcija 271(1)) i prevara (sekcija 380(1)) (Legal definition of Elder Abuse and Neglect, Canada).

Gotovo svi strateški dokumenti kanadskih jedinica razvijaju ili usvajaju definiciju zlostavljanja i zanemarivanja starijih. Definicija se uglavnom sastoji iz dve komponente: 1) opšte definicije zlostavljanja starijih, posle koje sledi 2) nabranje tipova zlostavljanja i zanemarivanja. Neke definicije sadrže i detaljan opis svih nabrojanih tipova zlostavljanja. Strategija Torontoa ima jedinstven pristup po tome što su precizirani pojmovi relevantni za definiciju: zlostavljanja, starije osobe, štete, nesposobne, kao i osetljive osobe (Legal Definitions of Elder Abuse and Neglect, An overview of the Criminal Code framework).

Kanadska Nacionalna inicijativa za brigu o starijima (National Initiative for Care of the Elderly, 2006) primenjuje instrument – Indeks sumnje na zlostavljanje starijih (EASI), koji treba da pobudi sumnju kod lekara na zlostavljanje starijih, u meri koja je potrebna da se starija osoba dalje uputi na procenu socijalne službe, službe za zaštitu odraslih i slično. Instrument se sastoji od šest pitanja. Ukoliko je odgovor pozitivan na jedno ili više pitanja, obeleženih brojevima od 2 do 6, postoji sumnja na zlostavljanje. Instrument primenjuju porodični lekari na starije osobe bez kognitivnih smetnji, u ambulantnom okruženju.

EASI instrument formulisan je na sledeći način:

- Na pitanja od 1 do 5 odgovara pacijent
- Na pitanje 6 odgovara lekar

U poslednjih 12 meseci:

Da li ste se oslanjali na druge osobe za bilo koju od sledećih radnji: kupanje, oblačenje, kupovina, finansije ili obroci?

- Da Ne Bez odgovora

Da li Vas je neko sprečavao da uzmete hranu, odeću, lekove, naočare, slušni aparat, medicinsku pomoć ili da budete sa ljudima sa kojima želite?

- Da Ne Bez odgovora

Da li ste bili uznemireni zato što je neko razgovarao sa vama na način zbog koga Vas je bilo sramota ili strah?

- Da Ne Bez odgovora

Da li je neko pokušao da Vas prisili da potpišete papire ili da protivno Vašoj volji koristi Vaš novac?

- Da Ne Bez odgovora

Da li Vas je neko plašio, dodirivao Vas na način koji niste želeli ili Vas fizički povredio?

- Da
- Ne
- Bez odgovora

Za lekara: zlostavljanje starijih može biti povezano sa nalazima kao što su nedovoljan kontakt očima, povučena priroda, pothranjenost, nedovoljna higijena, posektorine, modrice, neodgovarajuća odevenost ili medikacija. Da li ste primetili išta od toga u poslednjih 12 meseci?

- Da
- Ne
- Bez odgovora

Pored ovog instrumenta provere, u Kanadi i drugim anglosaksonskim, ali i drugim zemljama (Turska, na primer) koriste se i H-S "EAST"⁷, kao i VASS⁸, prilagođeni zemlji u kojoj se primenjuju (Neale et al, 199, 417-429; Schofield, Mishra, 2003, 110-120).

H-S "EAST", odnosno Hwalek-Sengstock Elder Abuse Screening Test je petnaestominutni upitnik koji koriste zdravstvene i socijalne službe za skrining osoba koje su u riziku od zlostavljanja. Sastoji se od sledećih pitanja:

1. Da li iko provodi vreme sa Vama, vodi Vas u radnju ili kod lekara?
2. Da li nekome pomažete kao podrška?
3. Da li ste često tužni ili usamljeni?
4. Ko donosi odluke o Vašem životu – na primer, kako ili gde treba da živite?
5. Da li se osećate neugodno sa nekim iz Vaše porodice?
6. Možete li sami da uzimate lekove i da se starate o sebi?
7. Da li se osećate kao da ste svuda nepoželjni?
8. Da li neko u Vašoj porodici mnogo pije?
9. Da li neko u Vašoj porodici traži da ostanete u krevetu ili Vam govori da ste bolesni iako Vi znate da niste?
10. Da li Vas je neko primoravao da činite stvari koje niste želeli?

⁷ Neale, A.V.; Hwalek, M.A.; Scott, R.O.; Stahl, C., H-S "EAST", odnosno Hwalek-Sengstock Elder Abuse Screening Test, 1991.

⁸ Vulnerability to abuse screening scale (VASS), 2003.

11. Da li je neko uzimao stvari koje Vama pripadaju bez Vaše saglasnosti?
12. Verujete li većini osoba u Vašoj porodici?
13. Da li Vam iko govori da im zadajete suviše problema?
14. Imate li dovoljno privatnosti kod kuće?
15. Da li je iko blizak Vama pokušao da vas povredi ili da Vam nanese štetu u skorije vreme?

Zlostavljanje je povezano sa odgovorom "ne" na pitanja 1, 6, 12, i 14, odgovorom "neko drugi" na pitanje 4 i odgovorom „da“ na sva ostala pitanja. Instrument nije u potpunosti testiran, te profesionaci koji žele da ga koriste treba da ga testiraju (Hwalek-Sengstock Elder Abuse Screening Test).

Svrha instrumenta – **Vulnerability to abuse screening scale (VASS)** je identifikacija starijih žena u riziku od zlostavljanja, putem samoizveštavanja.

Instrukcije instrumenta su da se upitnik poštom pošalje subjektima sa instrukcijom da odgovore sa "da" ili "ne". Pitanja su sledeća:

1. Da li se plašite bilo koga u Vašoj porodici?
Da ____ Ne ____
2. Da li je neko Vama blizak u skorije vreme pokušao da Vas povredi ili da Vam naudi?
Da ____ Ne ____
3. Da li Vas je u skorije vreme neko Vama blizak nazivao imenima ili Vas ponižavao ili učinio da se osećate loše?
Da ____ Ne ____
4. Imate li dovoljno privatnosti u kući?
Da ____ Ne ____
5. Verujete li većini osoba u Vašoj porodici?
Da ____ Ne ____
6. Možete li sami da uzmete svoje lekove i da se zbrinete?
Da ____ Ne ____
7. Da li ste često tužni ili usamljeni?
Da ____ Ne ____
8. Da li osećate da Vas niko ne želi u svojoj blizini?
Da ____ Ne ____
9. Da li se osećate neprijatno sa bilo kim iz Vaše porodice?
Da ____ Ne ____

10. Da li Vas neko iz Vaše porodice primorava da ostanete u krevetu ili Vam kaže da ste bolesni, iako znate da niste?

Da ____ Ne ____

11. Da li Vas je iko primoravao da radite stvari koje niste želeli?

Da ____ Ne ____

12. Da li je iko uzimao stvari koje Vam pripadaju bez Vaše sa-glasnosti?

Da ____ Ne ____

Može se zaključiti da kanadsko zakonodavstvo nije posebno fokusirano na starije osobe, već se na slučajeve zlostavljanja starijih primenjuje regulativa koja propisuje opšta krivična dela (nevezana za starije doba). S druge strane, postoji nevladina inicijativa, kao i strateški dokumenti čija je namena da pomognu realizaciji instrumenata za skrining zlostavljanja starijih lica.

Ujedinjeno Kraljevstvo

Ujedinjeno Kraljevstvo (u daljem tekstu: Velika Britanija) ima centralizovan sistem, s tim što su neke nadležnosti prenete Škotskoj, Velsu i Severnoj Irskoj. U skladu s tim, postoji više zakona i politika koje su relevantne za sprečavanje zlostavljanja i zanemarivanja starijih. Kada se radi o pravnoj regulativi, ne postoji regulativa parlamenta Velike Britanije koja uključuje definiciju zlostavljanja starijih. Ali, postoje propisi opštег tipa koji se mogu primeniti i na slučajeve zlostavljanja starijih, naročito tamo gde se veruje da osoba "ne rasuđuje kako treba", da je "osetljiva" ili je "u riziku". Ovi propisi uključuju definicije pojmoveva kao što su "loš tretman", "zanemarivanje" i "šteta". Postoji i nekoliko vodiča koji su publikovani u VB, a koji se bave zaštitom i zbrinjavanjem odraslih, pa uključuju i definicije "odraslog" i "osetljivog odraslog" (Legal Definitions of Elder Abuse and Neglect, United Kingdom).

Godine 2002. donet je dokument "Ustanove za zbrinjavanje starijih osoba: nacionalni minimalni standardi i regulativa ustanova za zbrinjavanje", a 2006. je poslednji put revidiran. Doneo ga je državni sekretar za zdravlje (Odeljenje za zdravlje), i njime se uređuju minimalni standardi za smeštaj i zbrinjavanje starijih osoba. Ovim dokumentom definiše se zlostavljanje starijih osoba: "Pojedinačni ili

ponavljeni akt ili nedostatak odgovarajuće aktivnosti u okviru veze u kojoj se očekuje poverenje, a koji akt izaziva štetu ili bol starijoj osobi, uključujući fizičko, emocionalno, verbalno, finansijsko, seksualno, rasno zlostavljanje, zanemarivanje i zlostavljanje kroz neadekvatnu primenu lekova" (Department of Health, 2006, 41).

Engleska i Vels

U Enleskoj i Velsu važe Zakon o mentalnom zdravlju iz 2005. godine (Mental Capacity Act, 2005) i Zakon o porodičnom nasilju, kriminalu i žrtvama iz 2004. godine (Domestic Violence, Crime and Victims Act, 2004). Zakon o mentalnom zdravlju daje osnova zaštiti osoba koje nemaju sposobnost da donose određene odluke. Član 44 propisuje kao krivično delo namerno zanemarivanje ili loš tretman osoba kojima nedostaje sposobnost za rasuđivanje i donošenje bitnih odluka.⁹ Nakon Zakona o mentalnom zdravlju donet je Kodeks praktične primene Zakona (Code of Practice for Mental Capacity Act, 2007) kojim se obezbeđuju smernice onima koji zbrinjavaju ili rade sa odraslima koji su bez sposobnosti za donošenje određenih odluka. Kodeks sadrži sledeće definicije zlostavljanja: "Zlostavljanje je sve što se radi protivno ljudskim pravima. Ono uključuje seksualno, fizičko, verbalno, fiansijsko i emocionalno zlostavljanje. To može biti jedan akt ili serija ponavljanih aktivnosti, izostanak neophodnog zbrinjavanja ili zanemarivanje." (Legal Definitions of Elder Abuse and Neglect, United Kingdom). Kategorija propuštanja nije jasno definisana, naročito u delu koji je razlikuje od zanemarivanja." (Legal Definitions of Elder Abuse and Neglect, United Kingdom).

⁹ Član 44 Zakona o mentalnom zdravlju glasi: "1. Pododeljak (2) se primenjuje:
1. ako osoba D zbrinjava osobu P kojoj nedostaje ili za koju D sa razlogom veruje da joj nedostaje sposobnost; 2. ako je osobi D dato trajno punomoćje, koje je sačinila osoba P; ili 3. ako je osoba D koga je sud imenovao da bude saradnik/pomoćnik osobe P. Osoba D je kriva za prestup ako loše postupa ili voljno zanemaruje P. Osoba koja je odgovorna za prestup pod ovim odeljkom može biti sankcionisana, po skraćenom postupku, kaznom zatvora na period do 12 meseci ili novčanom kaznom do maksimuma odredjenog zakonom ili na oba načina; na osnovu osuđujuće presude po optužnici može biti kažnjena zatvorom do 5 godina, novčanom kaznom ili na oba načina."

Zakon o porodičnom nasilju, kriminalu i žrtvama obezbeđuje dodatnu zaštitu prava osetljive starije populacije. Sekcija 5 ovog Zaka daje osnova krivičnoj prijavi za izazivanje smrti deteta ili osetljivog odraslog: "Osoba je počinila krivično delo ako 1) dete ili osetljivo odraslo lice umre kao rezultat nezakonite aktivnosti osobe koja je: a) član porodičnog domaćinstva i b) nalazila se sa umrlim u kontinuiranom kontaktu; 2) u doba preuzimanja dela je postojao znatan rizik od ozbiljne fizičke štete izazvane nezakonitim radnjama i okrivljeni je preuzeo aktivnosti ili je bio ili morao biti svestan rizika, a propustio je da preuzme korake koje je, racionalno posmatrano, morao preuzeti da bi zaštитio osetljivo lice od rizika. Takođe je potrebno da je aktivnost preuzeta u takvim okolnostima da ih je okrivljeni predviđao ili ih je morao predvideti (Domestic Violence, Crime and Victims Act, 2004, Section 5).

"Osetljiva odrasla osoba" je definisana kao osoba od 16 i više godina, čija je sposobnost da se zaštiti od nasilja, zlostavljanja ili zanemarivanja bitno narušena fizičkim ili mentalnim invaliditetom ili bolešću usled starosti ili drugih razloga (Legal Definitions of Elder Abuse and Neglect, The United Kingdom).

Škotska

Škotski parlament je 2007. godine doneo Zakon o podršci i zaštiti odraslih (Adult Support and Protection (Scotland) Act), kojim se daje pravni osnov i okvir zaštiti odraslih svih godina koji mogu biti "u riziku". Odrasli u riziku su definisani kao: "odrasli koji su 1) nesposobni da se staraju o svojoj dobrobiti, imovini, pravima ili drugim interesima; 2) u riziku od štete; 3) s obzirom na to da su pogodjeni invaliditetom, mentalnom smetnjom, bolešću fizičkim ili mentalnim slabostima, osetljiviji na štete nego odrasli koji nisu time pogodjeni." Odrasla osoba je u riziku od štete ako joj "aktivnosti druge osobe uzrokuju ili mogu uzrokovati štetu ili ako ona izaziva ili može aktivnošću izazvati štetu samoj sebi" (Adult Support and Protection (Scotland) Act 2007, Sekcija 53, 22). Škotska i Severna Irska nemaju objavljen stav o tome kako definišu fenomene zlostavljanja i zanemarivanja starijih (Legal Definitions of Elder Abuse and Neglect, Scotland).

Irska

U Irskoj je faktički uspostavljena mreža staratelja starijih, koji procenjuju izveštaje o slučajevima zlostavljanja i bave se problemima vezanim za to. Čim dobije izveštaj o zlostavljanju, staratelj počinje sa procenjivanjem slučaja i sa dotičnim starijim osobama obavlja neformalan razgovor. Pri tome procenjuje rizik od zlostavljanja i pomaže pri izboru odgovarajućeg zaštitnog mehanizma. Intervencija vodi u tri smera: da se osigura bezbednost starije osobe, da se ponovo uspostave njena prava i blagostanje i da se ponovo uspostavi ili kreira mreža usluga za podršku. Zastupnik/staratelj sa starijom osobom radi na tome da minimizira rizik i istovremeno da ispoštuje njene želje (UNECE Wirtschaftskomission für Europa der Vereinten Nationen, 2013, 17).

Smernice zajednice u Velikoj Britaniji

Već je u uvodu pomenuto da u Velikoj Britaniji postoji neprofitna organizacija – Akcija protiv nasilja nad starijima (Action on Elder Abuse – AEA) (Hourglass – Safer ageing. Stopping Abuse), koja radi u sva četiri dela VB i Irskoj u cilju “zaštite i prevencije zlostavljanja osetljivih starijih osoba”. AEA je oblikovala definiciju zlostavljanja starijih u VB, ali i u međunarodnom okruženju, odnosno, definicija koju je 2002. godine usvojila Svetska zdravstvena organizacija je potekla od AEA: *“Pojedinačna ili ponavljana aktivnost ili nedostatak aktivnosti, u okviru odnosa u kome se očekuje poverenje, a koja aktivnost izaziva štetu ili bol starijoj osobi.”*

Odeljenje za starije na nivou Velike Britanije je 2000. godine donelo nacionalne minimalne standarde za domove za starije (Department of Health, United Kingdom, 2006). Standard 18 (Department of Health, United Kingdom, 2006, 18-19) tiče se zaštite i propisuje da onaj ko pruža usluge zbrinjavanja u domu za starije mora korisnicima obezbediti da budu zaštićeni od fizičkog, finansijskog ili materijalnog, psihološkog ili seksualnog zlostavljanja, zanemarivanja, diskriminatornog zlostavljanja ili samopovređivanja, nehumanog ili degradirajućeg tretmana, kroz nameru, nehat ili ignorisanje, a u skladu sa pisanim politikama. Postoje procedure u slučaju

dopisa o sumnji na zlostavljanje ili zanemarivanje, kojima se korisnicima usluga obezbeđuje sigurnost i zaštita, uključujući i upućivanje sumnje Nacionalnoj komisiji za standarde zbrinjavanja (National Care Standards Commission – NCSC), a u skladu sa Zakonom o podacima od javnog interesa (Public Interest Disclosure Act, 1998) i vodičem Odeljenja za zdravlje – Bez tajni (Department of Health, Wales, 2000). Standardi predviđaju da su sve optužbe i incidenti koji ukazuju na zlostavljanje praćeni hitnom akcijom i zabeleženi. Osoblje, koje u tom smislu nije podobno za rad sa osetljivom starijom kategorijom ljudi, razmatra se za upis u Registar za zaštitu starijih osetljivih osoba. Politika i praksa treba da obezbede da se fizička i/ili verbalna agresija korinska usluga razume i da se na adekvatan način tretira, kao i da se eventualna fizička intervencija koristi samo kao poslednja mera i u skladu sa vodičem Odeljenja za zdravlje. Politike i praksa moraju da obezbede da korisnik usluga ima pristup svojim finansijskim izveštajima, da može bezbedno da čuva novac i vrednosti, da se konsultuje o finansijama u privatnosti i da se savetuje o ličnom osiguranju, kao i da spreči da se osoblje ustanova meša u sastavljanje testamenta ili da obezbeđuje sebi da budu naslednici po testamentu (Legal Definitions of Elder Abuse and Neglect, United Kingdom).

Postoje, međutim, teoretski pravci u Velikoj Britaniji pretočeni u strukovnu regulativu (*soft-law*) koji odstupaju od uređivanja isključivo zlostavljanja starijih. Na primer, vodič Odeljenja za zdravlje o zaštiti osetljivih odraslih osoba od zlostavljanja – “Bez tajni: vodič o razvoju i primeni međusektorskih politika i procedura za zaštitu osetljivih odraslih osoba od zlostavljanja” kreiran je s ciljem da obezbedi uputstva lokalnim agencijama odgovornim za istraživanje i preduzimanje aktivnosti u slučajevima kada se veruje da osetljiva odrasla osoba trpi zlostavljanje. Vodič nudi i okvir za “razvoj lokalnih međuagencijskih politika, procedura i zajedničkih protokola, koji će spojiti nacionalne i lokalne dobre prakse. Njime se definišu **osetljivi odrasli**, kao i zlostavljanje. **Osetljivi odrasli** su osobe od 18 godina i više, kojima su potrebne ili im mogu biti potrebne usluge zbrinjavanja u zajednici zbog mentalnog ili drugog invaliditeta, starosti ili bolesti, i koji su ili mogu biti u nemogućnosti da se staraju sami o sebi, ili su nesposobni da se zaštite od značajne štete ili eksploracije. Zlostavljanje je povreda individualnih ljudskih i građanskih prava od

strane bilo koje druge osobe ili osoba, i može se sastojati iz jednog ili ponavljanih akata. Zlostavljanje može biti fizičko, verbalno ili psi-hološko, sastojati se u zanemarivanju ili propuštanju delovanja; može se desiti kada se osetljiva osoba ubedi da uđe u finansijski ili seksualni odnos na koji nije pristala ili ne može pristati. Ono se može desiti u bilo kom odnosu i može rezultirati značajnom štetom ili ekspolatacijom osetljive osobe. Usaglašeni oblici zlostavljanja su: fizičko, seksualno, psihološko, finansijsko ili materijalno zlostavlja-nje, zanemarivanje, propuštanje i diskriminatorno zlostavljanje (Department of Health, Wales, 2000, 9-10). Svaki od tih oblika sadrži ra-zličite deskriptivne vidove zlostavljanja, koji nisu taksativno već *exempli causa* navedeni.

Skupština Velsa je 2000. godine izdala vodič o zaštiti osetljivih odraslih od zlostavljanja "U sigurnim rukama: Primena procedu-ra za zaštitu odraslih u Velsu" (Government of Wales, 2000). Prema vodiču, osetljiva odrasla osoba je osoba preko 18 godina koja ima ili može imati potrebe za uslugama zbrinjavanja u zajednici iz razloga mentalnog ili drugog invaliditeta, godina ili bolesti, i koja nije spo-sobna ili može biti nesposobna da se sama o sebi stara ili da se za-štiti od značajne štete ili ozbiljne eksploatacije. Ljudi sa intelektual-nim poteškoćama ili mentalnim smetnjama, stariji ljudi ili ljudi sa invaliditetom mogu potpadati pod ovu definiciju, naročito kada je njihova situacija komplikovana dodatnim faktorima, kao što su sla-bost ili hronična bolest, oštećenja čula, ponašanja koja predstavljaju izazov, socijalni ili emotivni problemi, siromaštvo ili beskućništvo (Government of Wales, 2000, 14). U vodiču se definiše zlostavljanje i time daje osnov razvoju prakse: "Zlostavljanje je povreda individu-alnih ljudskih i građanskih prava od strane druge osobe ili osoba. Zlostavljanje može imati različite forme" (Government of Wales, 2000, 14).

Na kraju treba zaključiti da strateški i pravni dokumenti Ve-like Britanije definišu zlostavljanje starijih i zanemarivanje. Defini-cija Akcije povodom zlostavljanja starijih (Action on Elder Abuse) služi kao model za međunarodna akta i fokusira se na povredu od-nosa poverenja. Međutim, tendencija je da se definicija pomeri od pojma "zlostavljanja starijih" ka češćem korišćenju pojmova "odra-sla osoba u riziku" i "osetljiva odrasla osoba" (Legal Definitions of Elder Abuse and Neglect, United Kingdom).

Australija

Australija ima federalni sistem vlasti, gde su nadležnosti podeljene između centralne vlasti - Komonvelta, s jedne strane, i država, s druge. Australija se sastoji od šest država i dve teritorije. I regulativa centralne vlasti, kao i regulative država i teritorija, bavi se zlostavljanjem starijih. Australijski propisi se bave, pre svega, pitanjima vezanim za zlostavljanje starijih u rezidencijalnim ustanovama, a kada se radi o tipovima, u najvećoj meri uređuju finansijsko zlostavljanje (Legal Definitions of Elder Abuse and Neglect, Australia). U tom smislu, ne postoji regulativa ili politika koja bi dala celovit legislativni odgovor na zlostavljanje starijih u Australiji.

Na nacionalnom nivou su 2007. godine doneti amandmani na Zakon o zbrinjavanju starijih, koji se odnose na zbrinjavanje u rezidencijalnim ustanovama (Aged Care Amendment (Residential Care) Act, 1997/2007). Oni su postavljeni vrlo široko i zahtevaju, pored ostalog, i obavezno izveštavanje o slučajevima zlostavljanja do kojih je došlo u rezidencijalim ustanovama. Amandmanima na ovaj zakon se, međutim, ne definiše zlostavljanje starijih (pa time ni cilj nije borba protiv zlostavljanja), već je njihov cilj postavljen kao širi – “promovisanje kvalitetnog zbrinjavanja i smeštaja....i zaštita zdravlja i blagostanja primalaca usluga”.

Države i teritorije su donele regulativu koja se tiče zaštite odraslih, ali nijedan od ovih propisa ne sadrži definiciju zlostavljanja ili zanemarivanja starijih (pa se, u tom smislu, ne može opределiti ni biće krivičnog dela, niti stariji kao zaštitni objekat). Veći broj državnih jedinica bavi se pitanjima zlostavljanja starijih u okviru regulative o starateljstvu, ali na različitim nivoima. Neki propisi, a pre svega zakoni o starateljstvu, sadrže konkretnu obavezu staratelja da zaštiti štićenika od zlostavljanja, zanemarivanja ili eksploracije (Adult Guardianship Act, Northern Territory, 2016, s. 20(1) (d)); Guardianship and Administration Act, Victoria, 2019, s.15(b)). Novi Južni Vels se osvrće na zlostavljanje i zanemarivanje u okviru osnovnih principa Zakona o starateljstvu (Guardianship Act, New South Wales, 1987, s.4.). Država Južna Australija inkriminiše zanemarivanje takođe u okviru regulative o starateljstvu: “Osoba koja obavlja nadzor, zbrinjavanje ili kontrolu osobe sa mentalnim

invaliditetom, a koja zlostavlja ili namerno zanemaruje tu osobu čini prekršaj. Za ovo delo se propisuje maksimalna kazna od 10.000 dolara ili zatvor od dve godine (Guardianship and Administration Act, South Australia, 1993, s. 76).

U australijskim državama postoji sistem tribunalova (suda) za suđenje u stvarima starateljstva, ali ni sudska praksa ne beleži definisanje zlostavljanja, te ne postoji vodič kako postupati u slučajevima potrebe za zaštitom starijih od zlostavljanja ili zanemarivanja. Svaka austalijska država ima krivično zakonodavstvo i inkriminiše krivična dela nevezano za godine, npr: telesna povreda, propuštanje da se obezbedi ono što je neophodno za život, prevara. Kao i u Kanadi, pa delimično i u Velikoj Britaniji, tako je i u Australiji najbogatiji izvor definicija zlostavljanja i zanemarivanja starijih, zapravo, socijalna politika (Legal Definitions of Elder Abuse and Neglect, Australia), odnosno nevladine inicijative.

Definicija koja se najčešće citira u Australiji je radna definicija Austalijske mreže za prevenciju zlostavljanja starijih (Australian Network for the Prevention of Elder Abuse, 2002): "Zlostavljanje starijih je bilo koji akt koji nastaje u okviru odnosa poverenja, a koji rezultira štetom za stariju osobu. Zlostavljanje može biti fizičko, seksualno, finansijsko, psihološko, socijalno i/ili zanemarivanje.". Dosta politika državnih organa i relevantnih neprofitnih organizacija definiše zlostavljanje starijih vrlo kratko, ne navodeći tipove zlostavljanja (Legal Definitions of Elder Abuse and Neglect, Australia).

Novi Zeland

Novi Zeland ima jedinstvenu nacionalnu strukturu, te se isti zakoni primenjuju širom zemlje. Među njima, međutim, ne postoji legislativa koja isključivo uređuje prevenciju ili sankcionisanje zlostavljanja i zanemarivanja starijih osoba. Time se parcijalno bavi Zakon o zaštiti ličnih i svojinskih prava, iz 1988. godine (dopunjeno 2007) (Protection of Personal and Property Rights Amendment Act, New Zealand, 2007), ali se on odnosi samo na finansijsku eksploataciju starijih i ne sadrži definiciju zlostavljanja niti zanemarivanja. Njime se pruža bolja zaštita starijima u smislu regulisanja ovlašćenja zastupnika i načina njegovog postupanja.

Drugi relevantan propis koji inkriminiše namerno zanemarivanje ili zlostavljanje pacijenta je Zakon o mentalnom zdravlju i prinudnoj proceni i lečenju, iz 1992. godine (Mental Health (Compulsory Assessment and Treatment) Act, New Zealand, 1992, 1996). On se odnosi na rukovodioce bolnica ili drugih ustanova u kojima je pacijent smešten, kao i na zaposlene u takvim ustanovama. Biće krivičnog dela se sastoji u namernom zlostavljanju ili zanemarivanju pacijenta ili više njih, a zaprećena kazna je kazna zatvora do dve godine. Ovim zakonom se izričito ne definišu zlostavljanje i zanemarivanje starijih.

Novi Zeland je 1995. godine doneo i Zakon o porodičnom nasilju (Domestic Violence Act, New Zealand, 1995), koji je 2018. godine stavljen van snage novim Zakonom o porodičnom nasilju (Family Violence Act, New Zealand, 2018). Novi zakon uređuje zlostavljanje uopšte, kao "bar jednokratan postupak zlostavljanja, dok više postupaka zlostavljanja već formira šablon ponašanja – zlostavljanja (čak i ako svi ili samo neki od ovih postupaka, izolovano posmatrani, izgledaju kao zanemarljivi ili trivijalni) (Family Violence Act, New Zealand, 2018, Section 10). Zakonom o porodičnom nasilju definiše se i psihološko nasilje uopšte, ali ne samo prema starijim osobama (Family Violence Act, New Zealand, 2018, Section 11).¹⁰ U odeljcima 12,13 i 14 Zakona definiše se

¹⁰ Family Violence Act, 2018, New Zealand, Section 11 – Psihološko zlostavljanje uključuje:

- (a) pretnje fizičkim zlostavljanjem, seksualnim zlostavljanjem ili zlostavljanjem navedenim u paragrafima od (b) do (f),
- (b) zastrašivanje ili uznenemiravanje (na primer, sva ili neka od navedenih ponašanja),
- (i) posmatranje, tumaranje blizu ili sprečavanje pristupa ili udaljavanja od prebivališta osobe, posla ili zaposlenja ili obrazovne ustanove, ili drugog mesta koje osoba često posećuje,
- (ii) praćenje osobe unaokolo ili njeno zaustavljanje ili njeno oslovljavanje na bilo kom mestu,
- (iii) ako je osoba prisutna na zemljištu ili u zgradi, ulazi ili ostaje тамо, у околнostima koje чине prestup,
- (c) oštećivanje imovine,
- (d) maltretiranje jednog ili više:
- (i) kućnih ljubimaca,
- (ii) drugih životinja čije je zdravlje značajno ili može biti značajno za zdravlje osobe,
- (e) finansijsko ili ekonomsko zlostavljanje (na primer, nerazumno negiranje ili ograničavanje pristupa finansijskim sredstvima, sprečavanje ili ograničavanje mogućnosti za zaposljavanje ili pristupa obrazovanju),

značenje porodične veze – uopšte, u kontekstu domaćinstva i u kontekstu bliskog ličnog odnosa (Family Violence Act, New Zealand, 2018, Section 12,13 and 14). Zakon uređuje i mera koje se mogu preduzeti u zaštiti bezbednosti osoba i imovine, ali se ne bavi ciljano starijim osobama.

Iako se pravna regulativa ne bavi eksplisitno prevencijom zlostavljanja i zanemarivanja starijih osoba, strateški koraci državnih organa Novog Zelanda ukazuju na to da je ovaj problem ipak dospeo u žiju njihovog interesovanja. Naime, još je 1990. godine Vlada Novog Zelanda oformila Kancelariju za starije građane, koju vodi Ministarstvo za socijalni razvoj. Kancelarija pruža savete povodom problema sa kojima se suočavaju starije osobe, promoviše i nadzire Strategiju pozitivnog starenja Novog Zelanda i pruža usluge Ministarstvu za starije građane (Ministry of Social Development of New Zealand). Kancelarija za starije građane za svakog sledećeg ministra sačinjava izveštaj kojim ga obaveštava o situaciji. Tako izveštaj od 2002. godine sadrži definiciju zlostavljanja i zanemarivanja starijih: "Zlostavljanje i zanemarivanje starijih je bilo koja aktivnost do koje dođe u okviru odnosa poverenja koje postoji od strane starije osobe, a koja aktivnost kao posledicu ima štetu za stariju osobu." (Ministry of Social Development of New Zealand, 2002, 97). Istim dokumentom se identifikuju kategorije zlostavljanja starijih: fizičko zlostavljanje kojim se nanose fizički bol ili povreda; psihološko zlostavljanje koje uzrokuje psihički ili

-
- (f) u vezi sa osobom koja je nesposobna, zbog godina, invaliditeta, zdravstvenog stanja ili drugog razloga, da otkaze negu druge osobe, sprečavajući ili pomerajući (ili preteći da će sprečiti ili povući) pristup sredstvu ili pomagalu, leku ili drugoj podršci što utiče ili bi moglo uticati na kvalitet života osobe,
 - (g) u vezi sa detetom, zlostavljanje navedeno u pododeljku (2).
 - (2) Osoba posihološki zlostavlja dete ako ta osoba:
 - (a) izazove ili dozvoli da dete vidi ili čuje fizičko, seksualno ili psihološko nasilje osobe sa kojom je dete u srodstvu; ili
 - (b) izloži dete riziku, odnosno dozvoli da dete bude izloženo riziku da vidi ili čuje zlostavljanje.
 - (3) Medutim, ne smatra se da je osoba koja doživi zlostavljanje navedeno u pododeljku (2)(a) i (b), pod pododeljkom (2),
 - (a) izazvala ili dozvolila da dete vidi ili čuje zlostavljanje; ili
 - (b) izložila dete riziku, odnosno dozvolila da dete bude izloženo riziku da vidi ili čuje zlostavljanje.
 - (4) Psihološko zlostavljanje može biti ili uključuje ponašanje koje ne uključuje stvarno ili zaprećeno fizičko ili seksualno zlostavljanje.

emocionalni bol ili strah; seksualno zlostavljanje i eksploracije koje uključuje pretnju, silu ili nesposobnost osobe da dâ pristanak za kontakt; materijalno/finansijsko zlostavljanje - nezakonito ili nedopušteno eksploracije i/ili korišćenje novčanih ili drugih sredstava; aktivno zanemarivanje - svesno ili namerno uskraćivanje osnovnih životnih namirnica i drugog, od strane negovatelja, što uzrokuje štetne posledice; i, pasivno zanemarivanje – odbijanje ili propuštanje negovatelja, zbog neadekvatnog znanja, slabosti ili spornog značaja prepisane usluge, da se obezbedi osnovna životna potreba, što uzrokuje štetne posledice (Ministry of Social Development of New Zealand, 2002, 98).

O prevenciji zlostavljanja uopšte se vodi računa i kroz Sistem prevencije zlostavljanja i zanemarivanja starijih, kroz strategije i inicijative prevencije porodičnog nasilja, i kroz krivični i građanski pravosudni sistem (Legal Definitions of Elder Abuse and Neglect, New Zealand, Legislation).

S obzirom da, zbog sastava stanovništva na Novom Zelandu, postoje velike kulturno-razlike, zlostavljanje ili zanemarivanje starijih se drugaćije percipira, pa u tom smislu postoje prepreke jednoobraznom definisanju ove pojave. Tako Maori prepoznaju duševno, porodično, mentalno i fizičko zlostavljanje. Kao odgovor na ove tipove zlostavljanja, kod Maora, međutim, nisu kulturno-razvijene odgovarajuće usluge, naročito kada se radi o prevenciji porodičnog nasilja, koje je ponekad deo tradicionalnog načina života. U odgovoru na zlostavljanje i zanemarivanje starijih, Maori promovišu holistički pristup koji uključuje porodicu, tradicionalne kulturne vrednosti sa četiri navedena stuba zdravlja (fizički, mentalni, duševni i porodični) kako bi se postigao rezultat (Legal Definitions of Elder Abuse and Neglect, New Zealand, Legislation, Cultural aspects to elder abuse).

Pravna regulativa koja se bavi pitanjima zlostavljanja starijih na Novom Zelandu postoji, ali je vrlo raznorodna i, u principu, nije usmerena samo na stariju populaciju. Postoje, međutim, inicijative na nivou države da se pitanje zlostavljanja starijih prepozna i definiše, kao i da se na njega reaguje. Definicije i reakcije na zlostavljanje starijih ipak ne mogu biti uniformne s obzirom na velike kulturno-razlike između stanovnika Novog Zelanda.

Evrokontinentalni sistemi

Sudeći po literaturi, kao i vladnim i nevladnim inicijativama, Nemačka je u ovoj oblasti radila više od većine država evrokontinentalnog sistema, pa će o njenim aktivnostima biti više reči nego o aktivnostima drugih evropskih zemalja.

Nemačka

Zbog nedovoljno precizne situacije u pogledu prevencije nasilja nad starijima i reakcije na istu, nemački Institut za ljudska prava (Deutsche Institut für Menschenrechte – DIMR) je aprila 2017. godine, zajedno sa Saveznim ministarstvom za porodicu, starije, žene i omladinu (BMFSFJ), sednicu posvetio diskriminaciji starijih, nasilju, zlostavljanju i zanemarivanju starijih (Deutsches Institut für Menschenrechte, 2017). Utvrđeno je da položaj starijih ne uslovjavaju samo godine, već i ekonomski i socijalni položaj, porodični status, stepen obrazovanja, da li žive u gradskom ili ruralnom podneblju, kao i da li još uvek rade ili su penzioneri. Na sednici je konstatovano da se starijima nedovoljno posvećuje pažnja u kontekstu ljudskih prava (Deutsches Institut für Menschenrechte, 2017, 7) koja uvek podrazumevaju obaveze države na pažnju, zaštitu i jemstvo. Kao što je već pomenuto, obaveza pažnje znači da država ne sme da povređuje slobodu pojedinca. Obaveza zaštite znači da država, na primer, mora da štiti starije od nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja od strane trećeg lica. Obaveza jemstva, između ostalog, znači da državne strukture moraju, u odbrani od nasilja, da jemče pravo na savezovanje i druga sredstva (Deutsches Institut für Menschenrechte, 2017). Država je, u funkciji zaštite, obavezna da obezbedi pravne i socijalne strukture koje će delovati protiv zlostavljanja starijih osoba. Da bi se, međutim, odredio pravi broj slučajeva zlostavljanja i potrebna pomoć, nužna je zakonska definicija različitih formi zlostavljanja (UNECE Wirtschaftskommission Für Europa der Vereinten Nationen, 2013, 15). Zlostavljanje starijih može potpadati pod različite pravne norme – krivične ili građanske. Nemački teoretičari smatraju da bi bilo dobro doneti poseban paket propisa koji bi se odnosio samo na zlostavljanje starijih, kako bi se izbegla fragmentacija

inkriminisanja kroz različite propise. Isto tako, trebalo bi da se u okviru formiranih multidisciplinarnih timova uspostavi profesionalna pravnička specijalizacija na temu zlostavljanja starijih. Tako bi stariji mogli, nakon kontakta sa članom tima, odmah biti upućivani na druge potrebne stručnjake (UNECE Wirtschaftskommission für Europa der Vereinten Nationen, 2013, 15). Uz to, trebalo bi da postoje programi za pomoć žrtvama nasilja. Kroz njih bi se pružale osnovne informacije o potrebnim sudskim postupcima, fazama postupaka, pomoć u popunjavanju potrebnih formulara, zahteva za naknadu štete ili izveštaja policiji. Oni bi, takođe, trebalo da nude zaštitu žrtvama nasilja, zaštitu svedocima, bezbednost stanovanja. Kroz njih bi trebalo organizovati i praćenje situacije i obaveštavanje žrtava o puštanju počinioца na slobodu, a u cilju preduzimanja odgovarajućih mera zaštite (UNECE Wirtschaftskommission für Europa der Vereinten Nationen, 2013, 17).

I dok se u SAD akcenat stavlja na finansijsko nasilje nad starijima, koje se tretira kao veliki socijalni problem sa posledicama za stariju osobu, njenu porodicu i društvo, nemački teoretičari smatraju da se finansijskom nasilju u njihovoj zemlji ne pridaje dovoljno značaja (Brucker, 2016, 163). Oni prava starijih uglavnom baziraju na Konvenciji Ujedinjenih nacija protiv torture i drugog surovog, ne-humanog ili degradirajućeg postupanja ili kažnjavanja, Konvenciji Ujedinjenih nacija o pravima osoba sa invaliditetom i Evropskoj konvenciji o ljudskim pravima, kojima se propisuju pravo na psihički i fizički integritet i zaštita od nečovečnog i ponižavajućeg postupanja. Relevantno je i pravo na slobodu od proizvoljnog zatvaranja, zasnovano na Evropskoj konvenciji o ljudskim pravima i Međunarodnoj konvenciji o građanskim i političkim pravima (Deutsches Institut für Menschenrechte, 2017, 18). Kako, međutim, i uprkos propisanim pravima, postoji nasilje i zlostavljanje starijih, što u ustanovama, što u porodičnim i partnerskim odnosima, razmišljalo se o tome kako da se isto na praktičan način prevenira, kao i o aktiviranju usluga savetovanja i podrške starijima kroz osiguranje za potrebe nege (Pflegeversicherung) (Sozialgesetzbuch, XI, para 7a). Ovo bi se moglo primeniti samo na starije koje imaju određenu potrebu, koja se pokriva sredstvima osiguranja za negu. Pa ipak, mehanizam zaštite od nasilja do sada, u okvirima tog osiguranja, nije zaživeo (Deutsches Institut für Menschenrechte, 2017, 21).

Postojeći mehanizmi koji bi mogli biti primenjeni su savetovanje i medijacija u okviru porodičnih sudova. Takođe se razmišlja o uvođenju redovnog lekarskog pregleda starijih i zabrana prilaska određena nasilnim članovima porodice (Deutsches Institut für Menschenrechte, 2017, 22).

Za sada, međutim, ne postoji funkcionalan mehanizam zaštite starijih koji bi mogao da zađe u odnose u okviru doma. Za hitne slučajeve predlažu se postojeći modeli u Francuskoj (mada i u Nemačkoj) u vidu hraniteljstva za starije, svratišta i sigurnih kuća (Deutsches Institut für Menschenrechte, 2017, 22). Kada se radi o preventivnim merama u sopstvenom domaćinstvu, predlaže se primena mehanizma već postojećeg u paragrafu 37 SGB XI, a to je poseta i savetovanje kod kuće u određenim vremenskim intervalima. Da bi se ova odredba na adekvatan način primenila, u svrhu zaštite starijih, potrebno je da postoje jedinstveni standardi kojih, za sada, nema.

Razmišlja se, takođe, o intenzivnjem informisanju starijih osoba o njihovim pravima, kao i o senzibilizaciji ustanova sistema na probleme zlostavljanja starijih i o borbi protiv tabuiziranja ovih pitanja (Deutsches Institut für Menschenrechte, 2017, 22). Naime, stereotipi u vezi sa starijim osobama (da su slabiji, manje vredni i da predstavljaju teret za društvo) mogu biti osnova za nasilje nad starijima. Zbog ovakvih stereotipa starije osobe imaju osećaj manje vrednosti i nedostatak samopoštovanja. Često je nasilje nad starijima tabu tema u društvu. Zbog svega toga potrebna je senzibilizacija čitavog društva na oblike zlostavljanja starijih i upoznavanje starijih sa pravima koja imaju (UNECE Wirtschaftskommission für Europa der Vereinten Nationen, 2013, 6).

Kada se radi o institucionalnom zbrinjavanju starijih, smatra se da je potrebno ustanove senzibilisati na pitanja prevencije zlostavljanja, njihov rad učiniti transparentnim, a lekare i sudove edukovati po pitanju utvrđivanja slučajeva zlostavljanja starijih. Jako je važno edukovati lekare i po pitanju odnosa prava na zaštitu od zlostavljanja i obaveze čuvanja tajne (Deutsches Institut für Menschenrechte, 2017, 22-23). Takođe je potrebno da se državnim strategijama uredi mogućnost lakog informisanja i pristupa starije populacije i njihovih porodica alternativnim uslugama u društvu, kao što je usluga kućne nege. Stariji koji žive u zajednici moraju

imati lak pristup različitim uslugama zbrinjavanja i komunikacije: prevozu do zdravstvenih ustanova, socijalnim službama, miliciji i slično (UNECE Wirtschaftskommission für Europa der Vereinten Nationen, 2013, 9).

S druge strane, potrebno je, u cilju prevencije zanemarivanja, diskriminacije i zlostavljanja starijih, umanjiti i faktore rizika i zamor kod osoba koje brinu o starijima, bez obzira da li su to ukućani ili personal u ustanovama u kojima su stariji smešteni (formalni ili ne-formalni negovatelji – prim. aut.). U tom cilju je potrebna edukacija ovih osoba, definisanje očekivanja sa obe strane (u cilju izbegavanja kasnijih konflikata), vođenje računa o zdravlju negovatelja, preduzimanje strategija za smanjenje stresa, postizanje balansa između rada i slobodnog vremena, formiranje mreže grupa samopomoći osoba koje se staraju o starijim osobama, organizovanje „predah“ smeštaja za kratak boravak starijih i, istovremeno, odmor osoba koje ih neguju (UNECE Wirtschaftskommission für Europa der Vereinten Nationen, 2013, 10).

Očigledno je da su se Institut za ljudska prava i Savezno ministarstvo za porodicu, starije, žene i omladinu na sednici uglavnom bavili pitanjem kako postojeće mehanizme upotrebiti u svrhu prepoznavanja zlostavljanja starijih, a potom i reakcije na isto, a manje uvođenjem nove prekršajne i krivične regulative za sankcionisanje nasilja i zlostavljanja starijih. Diskusija vođena u tom smeru došla je i do nedovoljne pravne zaštite uzbunjivača – negovateljskog personala u slučajevima zlostavljanja starijih, pa je Karitas predložio mogućnost anonimnih prijava. Zaključeno je da su policiji u slučajevima zlostavljanja starijih uglavnom „vezane ruke“, s obzirom da kod starije populacije koja je u rizičnoj situaciji uglavnom postoji strah od daljeg porodičnog nasilja, pa da se ono ne prijavljuje. Takođe je zaključeno da, zapravo, ne postoje pravi instrumenti za prepoznavanje i prevenciju nasilja nad starijima u Nemačkoj (Deutsches Institut für Menschenrechte, 2017, 23). Savezno ministarstvo za porodicu, starije, žene i omladinu je, doduše, još u periodu 2003-2005. godine sačinilo Povelju prava osoba kojima su potrebni pomoći i nega (Bundesministerium für Familie, Senioren, Frauen und Jugend). Povelja je katalog prava ovakvih osoba, pisana na lako čitljivom jeziku. Prava koja se propisuju su: pravo na samoodređenje, na privatnost, na učešće

u društvenom životu, na dostojanstvenu smrt. Delovi Povelje uključeni su u neke od nemačkih propisa (UNECE Wirtschaftskommission für Europa der Vereinten Nationen, 2013, 13).

Dalje, Savezno ministarstvo za porodicu, starije, žene i omladinu je pod naslovom „Siguran život u starosti”, zajedno sa nemačkom Visokom policijskom školom, sproveo akcioni program s ciljem da kroz bezbednost starijih osoba i osoba kojima je potrebna nega poboljšaju njihov život. Program je trajao od novembra 2008. do februara 2012. godine. Akcioni program je uključivao četiri modula: 1) Sprečavanje imovinskih delikata i edukovanje i testiranje saradnika u bankama, po tom pitanju. Razvijena je i brošura za starije, kao i preporuke za bolju prevenciju finansijskih delikata protiv starijih; 2) Usmerenost ka prevenciji nasilja, i to pre svega ka ranom upozorenju na moguća ubistva, dijagnostikovanje uzroka usmrćenja. Nacionalni ekspertski tim je razvio strategije za smanjenje stope smrtnosti lica kojima je potrebna pomoć; 3) Prevencija i intervencija supružničkog nasilja između starijih, naročito prema ženama; 4) Prevencija i intervencija zlostavljanja i zanemarivanja starijih u kućnoj nezi (UNECE Wirtschaftskommission für Europa der Vereinten Nationen, 2013, 16).

Iako se smatra da su za prevenciju i sankcionisanje zlostavljanja starijih potrebni propisi, nemački teoretičari smatraju da je za ovu svrhu prioritetsnije preduzimanje operativnih koraka, a na osnovu postojeće pravne regulative nespecifične za starije, a to je, pre svega, nemački Krivični zakonik (Strafgesetzbuch, 1871, 2017). Nai-mje, starije osobe imaju ista prava kao i drugi članovi zajednice, kada se radi o zaštiti od zlostavljanja. Da bi se ona sprovele, potrebno je faktički preduzeti zaštitne mere. Zbog toga bi voditelj slučaja trebalо da, kao reakciju na zlostavljanje pojedinca, razvije strategiju koja obuhvata čitav spektar potrebnih integrisanih usluga. Voditelj slučaja je povezan u mrežu stručnjaka koji se bave ovakvim slučajevima (*Fallmanagement*), pa po prijemu informacije o slučaju reaguje, upućuje na potrebne službe i slično. Voditelj slučaja može biti individua ili tim, iz bilo koje oblasti: pravne, socijalne ili zdravstvene zaštite (UNECE Wirtschaftskommission für Europa der Vereinten Nationen, 2013, 17). U svakom slučaju, timski rad je neophodan. Smatra se da su sveukupan politički okvir, pravna regulativa i propisane odgovornosti daleko efektivniji kada se na terenu uspostavi adekvatna

koordinacija između različitih sistema (UNECE Wirtschaftskommission für Europa der Vereinten Nationen, 2013, 19).

Inače, krivična dela propisana nemačkim Krivičnim zakonikom koja se inkriminišu za ovakve slučajeve su uglavnom sadržana u sledećim odeljcima Krivičnog zakonika: trinaest – Krivična dela protiv seksualnog samoodređenja, šesnaest – Krivična dela protiv tele-snog integriteta, osamnaest – Krivična dela protiv lične slobode, devetnaest – Krađa i pronestra, dvadeset – Pljačka i iznuda (Strafgesetzbuch, 1871, 2017).

Druge evropske države

Svetska zdravstvena organizacija je 2011. godine objavila Izveštaj o prevenciji zlostavljanja starijih osoba za Evropu (World Health Organisation, Regional Office for Europe, 2011). Iz izveštaja proizilazi da 2011. godine većina evropskih zemalja nije smatrala problem zlostavljanja starijih pitanjem kome je potrebno da bude uređeno, te nije imala ni nacionalne strategije po ovom pitanju. Srbija je već tada, prema pokazateljima, to smatrala problemom i imala strategiju, ali ni danas nema posebno razrađenu aplikativnu regulativu u ovoj oblasti. Doduše, ni većina drugih evropskih država danas pitanje zlostavljanja starijih ne izdvaja kao posebno regulatorno pitanje, već se njime bavi kroz primenu opštih propisa kojima se sankcioniše nasilje. Veliki broj zemalja je, međutim, u poslednjoj deceniji (ili dve) sprovedio projekte i istraživanja na ovu temu, lobiranje za zaštitu starijih i slično (World Health Organisation, Regional Office for Europe, 2011).

U Republici Češkoj je nevladina organizacija – Život 90 – koja se bavi problematikom zlostavljanja starijih, uz finansijsku podršku češkog ministarstva za rad i socijalna pitanja, u toku 2012. godine sprovele kampanju kojom je skrenuta pažnja na postojanje nasilja nad starijima i njihovo zlostavljanje. Takođe je ukazano na različite oblike zlostavljanja koji su prepoznatljivi u društvu, kao i na različite forme pomoći. Kampanja je obuhvatila intervjue i reklame u medijima (UNECE Wirtschaftskommission für Europa der Vereinten Nationen, 2013, 7).

Udruženje penzionerskih organizacija Slovenije jeiniciralo projekat „Stariji za viši kvalitet življenja“ i stvorilo strukturu u okviru koje stariji posećuju starije u svome susedstvu. Kognitivno sposobnija starija lica učestvovala su u edukaciji kroz koju su obučeni da saznaju potrebe onih koje posećuju i da ih upute na odgovarajuće informacije i usluge podrške. Projekat se naročito fokusirao na starije osobe koji nemaju kontakt sa osobama u zajednici i koje su vezane za kuću. Ukoliko bi stariji posetioci naišli na slučajeve nasilja ili zlostavljanja, obavestili bi nadležni centar za socijalni rad, koji bi preduzeo odgovarajuće mere. Stariji posetioci bi ostali vezani za ovaj slučaj i pomogli timu stručnjaka da pripremi program aktivnosti. Od 2008. do 2013. godine posetioci su otkrili 205 slučajeva zlostavljanja starijih. Projekat je, kroz Ministarstvo za rad, porodicu i socijalna pitanja, finansiralo Udruženje za finansiranje organizacija invalida i organizacija koje pružaju pomoć (UNECE Wirtschaftskommission für Europa der Vereinten Nationen, 2013, 8).

Kroz program „Udruženja za osobe starijeg životnog doba“ utvrđeno je značajno nasilje nad starijim osobama u porodici, pa je 2017. godine održana debata u Ljubljani koju je ovo udruženje organizovalo na Svetski dan svesti o nasilju nad starijima. Najavljen je da su osobe koje su se prijavile da budu dobrovoljci programa zapravo žrtve nasilja. Prema rečima rukovodioca programa za starije osobe, u tom trenutku, centar za socijalni rad nije držao u tajnosti informacije o podnosiocu prijave, te sve dok ljudi nisu dovoljno svesni da žrtva i oni koji prijavljaju nisu krivi za nasilje biće teško dobiti tačne podatke o starijima ili o nasilju u porodici uopšte, a još teže iskoreniti nasilje u društvu. Teško je, naime, očekivati da će žrtve, volonteri i medicinske sestre u zajednici želeti da budu i dalje izloženi negativnim posledicama prijavljivanja porodičnog nasilja. Istaknuto je, takođe, da je neprihvatljiva stigmatizacija starijih osoba, kao da su paraziti koji samo primaju državni novac i ne doprinose društvu. Nasilju su posebno izložene starije neobrazovane žene, koje se plaše reakcija okoline i zato čute. Tada je predloženo da se na nacionalnom nivou uspostavi organ nadležan za suzbijanje nasilja nad starijim osobama i prikupljanje informacija i iskustava, s obzirom da nevladine organizacije i volonteri nisu dovoljni za

rešavanje problema nasilja (Zveza društev upokojencev Slovenije, 2017).

U Švedskoj je 2009. godine Glavna kancelarija za zdravstvena i socijalna pitanja razvila zajedničke smernice za postupanje sa ženama i decom – a time i starijim ženama – koji su bili zlostavljeni. Iako su ove smernice uglavnom usmerene na socijalne službe, preporučuje se razvijanje opšteg akcionog plana kao osnove za razradu postupka i metoda zaštite ugroženih starijih osoba. Smernice uspostavljaju i odgovornost pojedinaca i ističu vrednost zajedničkog rada svih učesnika, kao što su socijalne službe, zdravstvene ustanove, sigurne kuće za žene, službe za hitan prijem i policija. Da bi smernice zaživele, u regionu Stokholma je sprovedena edukacija o tome kako treba postupati u slučajevima zlostavljanja starijih u rezidencijalnim ustanovama. Učesnici edukacija su bili zastupnici zaposleni u lokalnim rezidencijalnim ustanovama za starije, privatnim domovima i drugim organizacijama koje rade sa starijima (UNECE Wirtschaftskommission für Europa der Vereinten Nationen, 2013, 12).

Portugalska vlada je 2011. godine uvela besplatan broj za hitno pozivanje, za celu zemlju. Za krizne situacije stoje na raspolaganju lokalni timovi Instituta za socijalnu sigurnost i portugalskog Crvenog krsta. Iako je besplatan broj za hitno pozivanje svima dostupan, osnovna ciljna grupa su stari ljudi, pa se 2012. godine javilo oko 300 ljudi od preko 65 godina, od kojih je 55% prijavilo slučajeve zlostavljanja u vidu kućnog nasilja i zanemarivanja (UNECE Wirtschaftskommission für Europa der Vereinten Nationen, 2013, 15).

Norveške zdravstvene vlasti uvele su tzv. zaštitu za starije, koja je okrenuta osobama starijim od 62 godine, žrtvama postojećeg ili potencijalnog zlostavljanja. Ova usluga je besplatna, a prijavioci su anonimni i mogu telefonom ili lično da se obrate nadležnoj službi. Lica angažovana na realizaciji ove usluge se trude da, zajedno sa starijima, nađu rešenje, daju predloge i savete, da koordinišu mere pomoći i iniciraju zajednički rad pružalaca pomoći. U Oslo je 2012. godine bilo 232 poziva za pružanje ove usluge. Uslugu finansiraju zdravstvene vlasti i deo je državnog zdravstvenog i socijalnog sistema. Pored Oslo, gde postoji od 2002. godine, ova usluga se pruža i u opštinama Barum i

Trondhajm (UNECE Wirtschaftskommission für Europa der Vereinten Nationen, 2013, 18).

Holandija je pitanjima zlostavljanja starijih počela da se bavi 1992. godine, kada je iniciran razvoj centara za izveštavanje i konsultacije u slučajevima zlostavljanja starijih širom zemlje. Godine 1996. otpočeo je rad Nacionalnog centra za podršku borbi protiv zlostavljanja starijih Ministarstva zdravlja, socijalne zaštite i sporta. Cilj ovog centra je da razbije tabue povodom zlostavljanju starijih. Finansiranje tog centra okončano je 2003. godine, pa je razvijeno svega 2/5 željenih centara za izveštavanje. Fokus države se prenestio na sprečavanje nasilja u domaćinstvima uopšte. Postojeći centri za obaveštavanje su 2004. godine uspostavili Nacionalnu platformu za borbu protiv zlostavljanja starijih (LPBO); centri su počeli da izveštavaju na kvartalnom nivou Vilans – centar za stalnu negu, koji je podržavao LPBO, kako bi se sačinio set podataka o zlostavljanju starijih na nivou cele zemlje (CAPHRI School for Public Health and Primary Care, Maastricht University).

U Holandiji je 2011. godine iniciran akcioni plan „Stariji u sigurnim rukama“, koji je trajao do 2014. godine. Za njegovu realizaciju godišnje je izdvajan budžet od 10 miliona evra. U početku su opisane mere koje treba da služe prekidu čutanja o zlostavljanju starijih, tematizaciji opšte prevencije i pravovremenom utvrđivanju rizika zlostavljanja. Plan je predvideo i mere za sprečavanje zlostavljanja starijih na profesionalnom polju i prijavljivanje nadležnim vlastima sumnje na slučajevе zlostavljanja starijih. Jedna tačka akcionog plana tiče se zlostavljanja starijih u kućnim uslovima. Akcioni plan se završava tematizovanjem krivičnog gonjenja počinioca zlostavljanja. Doista toga iz plana je realizovano: sačinjen je priručnik protiv zlostavljanja starijih, kao i modul za elektronsku obuku. Regulativa o obavezi prijavljivanja kućnog nasilja i nasilja protiv dece stupila je na snagu jula 2013. godine. Sprovedena je informativna kampanja koju su realizovale četiri organizacije starijih. U septembru 2013. godine otpočelo je sedam pilot-projekata na temu sprečavanja finansijskog zlostavljanja starijih (UNECE Wirtschaftskommission für Europa der Vereinten Nationen, 2013, 19).

Veći broj evropskih zemalja se zlostavljanjem starijih bavi na nivou smernica i aktivnosti u zajednici, uz podršku državnih organa. Uglavnom ne postoji krivično ni građansko zakonodavstvo koje posebno uređuje slučajeve zlostavljanja starijih. Neke zemlje, kao Holandija ili Nemačka, donele su regulativu nižeg nivoa ili smernice kojima se uređuju neki aspekti prevencije ili zaštite od zlostavljanja. Većina zemalja Evrope preduzima korake na terenu, u okvirima postojećeg opšteg zakonskog okvira, i vrlo često kao projektne aktivnosti, pa im neretko nedostaje održivost.

**DEO DRUGI
NACIONALNI MEHANIZMI
ZAŠTITE PRAVA STARIJIH LICA
I ISTRAŽIVANJA SPROVEDENA
U SRBIJI**

GLAVA PRVA

Nacionalna pravna regulativa u oblasti starenja

Nacionalni propisi u oblasti starenja nisu brojni, a onih koji uređuju isključivo pitanja prevencije nasilja nad starijima i reakcije na nasilje nema. U regulatornom smislu, pitanje starenja je u fokusu tek poslednjih par decenija (kao i u drugim evropskim zemljama) i ta regulativa se uglavnom odnosi na zdravo starenje i na poboljšanje okruženja koje na njega utiče.

Ustavom Republike Srbije (Službeni glasnik RS, br. 98/2006), kao najvišim pravnim aktom u državi, zajamčena su osnovna ljudska prava i slobode, kao što su pravo na nepovrednost fizičkog i psihičkog integriteta i zabranu torture, pravo na jednaku zakonsku zaštitu bez diskriminacije, pravo na sudsku zaštitu u slučaju povrede ili uskraćivanja ljudskog ili manjinskog prava zajamčenog Ustavom i pravo na uklanjanje posledica koje su povredom nastale, pravo na život, nepovrednost psihičkog i fizičkog integriteta, pravo na pravčno suđenje, na rehabilitaciju i naknadu štete, pravo na jednaku zaštitu prava i na pravno sredstvo. U Ustavu se ne pominju starije osobe kao posebna društvena grupa, izuzev što se članom 21. zabranjuje diskriminacija, neposredna ili posredna, po bilo kom osnovu, pa i po osnovu starosti, kao jednom od izdvojenih osnova diskriminacije.

Postoji i niz zakonskih i podzakonskih akata koji se posredno odnose i na stariju populaciju, ali je ne navode eksplisitno. To su: **Zakon o socijalnoj zaštiti** (Službeni glasnik RS, br. 24/2011), **Porodični zakon** (Službeni glasnik RS, br. 18/2005, 72/2011 i 6/2015), **Krivični zakonik** (Službeni glasnik RS, br. 85/2005, 88/2005., 107/2005, 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 i 35/2019), **Zakon o prekršajima** (Službeni glasnik RS, br. 65/2013, 13/2016, 98/2016, 91/2019 i 91/2019), **Zakon o zdravstvenoj zaštiti** (Službeni glasnik RS, br. 25/2019), **Zakon o sprečavanju**

diskriminacije osoba sa invaliditetom (Službeni glasnik RS, br. 33/06 i 13/16), Zakon o sprečavanju nasilja u porodici (Službeni glasnik RS, br. 94/16), Zakon o potvrđivanju Konvencije Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici (Službeni glasnik RS, br. 12/13), Zakon o vanparničnom postupku (Službeni glasnik SRS, br. 25/82 i 44/88, Službeni glasnik RS, br. 46/95, 18/2005, 85/2012, 45/2013, 55/2014, 6/2015, 106/2015), Pravilnik o bližim uslovima i standardima za pružanje usluge SOS telefona za žene sa iskustvom nasilja (Službeni glasnik RS, br. 93/15), Pravilnik o organizaciji, normativima i standardima rada centra za socijalni rad (Službeni glasnik RS, br. 59/2008, 37/2010, 39/2011, 1/2012, 51/2019 i 12/2020) i Odluka o obrazovanju Saveza za suzbijanje nasilja u porodici (Službeni glasnik RS, br. 69/2017).

Pored Ustava, zakona i podzakonskih propisa, za ovu temu su, u većoj ili manjoj meri, relevantni propisi i: Nacionalna strategija o starenju (Službeni glasnik RS, br. 76/06), Strategija socijalne zaštite (Službeni glasnik RS, br. 108/05), Nacionalna strategija za sprečavanje i suzbijanje nasilja nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima (Službeni glasnik RS, br. 27/11), Opšti protokol o postupanju i saradnji ustanova, organa i organizacija u situacijama nasilja nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima (Vlada RS, 2011), Odluka o programu za zaštitu žena od nasilja u porodici i u partnerskim odnosima i drugih oblika rodno zasnovanog nasilja u AP Vojvodini za period od 2015. do 2020.godine (Službeni list AP Vojvodine, br. 54/14).

U daljem tekstu će biti reči o sadržini odabranih akata koji su neposredno relevantni za stariju populaciju ili za pitanja nasilja uopšte.

Porodični zakon članom 197 definiše nasilje u porodici kao ponašanje kojim jedan član porodice ugrožava telesni integritet, duševno zdravlje ili spokojstvo drugog člana porodice. Više o ovom članu Porodičnog zakona biće reči u daljem tekstu, pri izlaganju domaće sudske prakse. Nakon člana 197, Zakon propisuje i mere zaštite od nasilja u porodici.

Zakon o sprečavanju nasilja u porodici članom 3 definiše nasilje u porodici kao akt fizičkog, seksualnog, psihičkog ili ekonomskog nasilja učinioца prema licu sa kojim se učinilaц nalazi u sadašnjem ili ranijem bračnom ili vanbračnom ili partnerskom odnosu, ili

prema licu sa kojim je krvni srodnik u pravoj liniji, a u pobočnoj liniji do drugog stepena, ili sa kojim je srodnik po tazbini do drugog stepena ili kome je usvojitelj, usvojenik, hranjenik ili hranitelj, ili prema drugom licu sa kojim živi ili je živeo u zajedničkom domaćinstvu.

Krivični zakonik ne sankcioniše nasilje nad starijim licima, ali se odredbe određenih krivičnih dela mogu primeniti i na ovu situaciju. Ta krivična dela su nasilje u porodici (član 194), nedavanje izdržavanja (član 195) i kršenje porodičnih obaveza (član 196), koja se i najčešće pojavljuju u sudskoj praksi, o čemu će kasnije biti reči. Na slučajevе nasilja i zanemarivanja starijih osoba mogu biti primenjene i odredbe krivičnih dela – napuštanje nemoćnog lica (član 126), obljava nad nemoćnim licem (član 179), te zloupotreba poverenja (član 216), a u zavisnosti o kom obliku zlostavljanja ili zanemarivanja se radi.

Pravilnikom o organizaciji, normativima i standardima rada centra za socijalni rad (član 24) utvrđuje se da je služba za zaštitu odraslih i starih jedna od osnovnih unutrašnjih organizacionih jedinica centra.

Nacionalna strategija o starenju doneta je 2006. godine i to za period od 2006. do 2015. godine. Glavni cilj Strategije je stvaranje integralne i koordinisane politike, zasnovane na savremenim naučnim saznanjima i obavezama preuzetim iz međunarodnih dokumenata - koje će društvo i privredu Republike Srbije, a pre svega zdravstvenu i socijalnu zaštitu, tržište rada i obrazovanje, uskladiti sa demografskim promenama - kako bi se stvorilo društvo za sva životna doba, koje posebno teži da zadovolji potrebe i osloboди neiskorišćene potencijale starijih ljudi. Shodno Strategiji, neophodno je uvođenje prioritetskog strateškog pravca akcije, koji se odnosi na kvalitetan, drugačiji, svestraniji i angažovaniji pristup pitanjima starenja stanovništva.

Strategijom se obrađuje *pitanje prilagođavanja sistema socijalne zaštite socijalnim i ekonomskim posledicama starenja stanovništva*. Kao jedan od opštih ciljeva predviđa se – *razvijanje vidova društvene podrške porodici i pomoći starijim ludima u njihovom prirodnom životnom okruženju*. Prednost se daje razvijanju onih vidova podrške i oblika usluga koji omogućavaju da starija lica, ugrožena nepovoljnim životnim okolnostima, ostanu u svom domaćinstvu i poznatom okruženju, po mogućnosti do kraja života. Aktivnosti koje su bile

planirane za ostvarenje ovog cilja su: 1. Kapacitete za pružanje usluga podrške starijim licima, pomoći i nege u kući i slične, kao i usluge smeštaja u hraniteljske porodice, treba obezbeđivati u svakoj opštini, uz nastojanje da se korišćenje ovih usluga omogući u svim većim opštinama, a u manjim, odnosno udaljenim, kroz delovanje odgovarajućih mobilnih ekipa zdravstvenih i socijalnih radnika javnog sektora, volontera i davalaca usluga pomoći u kući, i drugih servisnih usluga iz neprofitnog ili privatnog sektora; 2. U gradovima i većim opštinama obezbeđivati pružanje usluga klubova, službi dnevnog boravka, službi za dostavu hrane - tzv. "hrane na točkovima", usluga stalnog kontakta i posredovanja tzv. tele-alarmi i drugih socijalnih i servisnih usluga za starija lica i njihove porodice; 3. U što većem broju opština, organizovanom sistematskom saradnjom i koordinacijom delovanja centara za socijalni rad, patronažnih službi i humanitarnih i nevladinih organizacija i udruženja građana, obezbeđivati efikasan sistem otkrivanja starijih lica koja su ugrožena nepovoljnim životnim okolnostima (staračka iznemoglost, bolest, invalidnost, *lišenost porodične brige i podrške i sl.*), kao i sistematsko afirmisanje, podsticanje i usmeravanje dobrosusedske i opšte građanske solidarnosti prema nemoćnim, odraslim i starijim licima; 4. U skladu sa Strategijom razvoja socijalne zaštite i Strategijom reforme zdravstvene zaštite obezbeđivati unapređenje kvaliteta svih usluga za starija lica podsticanjem razvoja što većeg izbora usluga i veće dostupnosti usluga, uz korišćenje svih vidova usavršavanja, edukacije i obuke za davaoce usluga, kao i obezbeđivanje razvoja sistema zaštite prava građana u oblasti socijalne zaštite, zdravstvene zaštite i drugim oblastima, kao i drugih usluga. Strategija se, dakle, posredno bavi sistemom otkrivanja zanemarivanja starijih osoba, a neposredno upućivanjem na razvijanje usluga pomoći starijima i njihovim porodicama, u zajednici, a potencijalno, u cilju prevencije zlostavljanja i zanemarivanja.

Da bi se postiglo uklanjanje starosne diskriminacije u oblasti zdravstvene zaštite neophodno je: starija lica uključiti u donošenje odluka i planiranje zdravstvenih kapaciteta na nivou lokalne zajednice; da rukovodioci ustanova koje pružaju usluge starijim licima imaju specijalizovana znanja o starosti; da se preporuke i uputstva, kao "vodiči dobre prakse" u lečenju, periodično proveravaju sa stanovšta mogućeg prisustva starosne diskriminacije; da svi zaposleni u

ustanovama namenjenim starijim licima imaju proverene i pozitivne stavove prema specifičnim potrebama u starosti.

Strategijom se, kao oblašću, posebno obrađuje *unapređivanje ravnopravnosti polova*. Njom se teži da se istakne značaj unapređenja i negovanja rodne ravnopravnosti u starijoj životnoj dobi. U tom kontekstu, kao cilj je postavljeno unapređivanje i negovanje ravnopravnosti polova, a pogotovo kod starijeg stanovništva. Jedna od aktivnosti usmerena ka tom cilju je *sprečavanje pojave zanemarivanja, zlostavljanja i nasilja nad starijim licima, posebno ženama, ublažavanje i otklanjanje njihovih posledica usvajanjem i primenom protokola o saradnji svih učesnika u zaštiti žrtava, od republičkog do nivoa lokalne zajednice, kao i vođenjem kampanja protiv više različitih vrsta diskriminacije i nasilja kroz stvaranje lokalnih sistema podrške žrtvama zanemarivanja, zlostavljanja i nasilja*.

Naredna relevantna oblast kojoj Strategija posvećuje pažnju je *obezbeđivanje podrške porodicama sa starijim članovima i unapređivanje solidarnosti*. Naime, demografske projekcije starenjia stanovništva i ograničeni resursi društvene zaštite nameću potrebu za novim pristupom u praksi, kojim će se vratiti prvo bitna, suštinska uloga i značaj porodice u podršci njenim starijim članovima. Sa razvojem usluga socijalne i zdravstvene zaštite javile su se i tendencije pomeranja odgovornosti za brigu o starijima sa porodicama na zajednicu. Staračka domaćinstva postaju ranjiva grupa koja iziskuje više pažnje u kreiranju programa podrške porodicama i poštovanje značajnih razlika ekomske prirode, ali i kulturoloških, etničkih i drugih specifičnosti. Duži životni vek utiče i na masovniju pojavu višegeneracijskih porodica. *Kvalitet života starijih zavisi od odnosa između generacija, a međugeneracijska različitost postaje veoma osetljivo pitanje. Društvena previranja poslednjih decenija učinila su da pripadnici različitih generacija imaju potpuno različita životna iskustva i različite vrednosti, što je često izvor sukoba i netrpeljivosti. Zato se mora mnogo aktivnije negovati međugeneracijska solidarnost i tolerancija prema različitim socijalnim iskustvima generacija*.

Strategija predviđa da društvena zajednica treba da se, u meri postojećih resursa i prakse, angažuje u podršci porodicama posredno - kroz različite oblike obezbeđivanja usluga starijim licima, materijalne, odnosno druge prirode. Zaštićena su prava starijih lica koja nisu u stanju da

obezbde sebi uslove za život, odnosno nemaju srodnike koji su u obavezi da se o njima staraju.

Jedan od ciljeva predviđenih u ovoj oblasti je *promovisanje i podržavanje međugeneracijske solidarnosti*. Aktivnosti predviđene za realizaciju ovog cilja su: 2.1. Organizovanje različitih aktivnosti i mera u okviru sistema obrazovanja, kulture, socijalne i zdravstvene politike i akcija, kojima će biti cilj promovisanje vrednosti uzajamnog poštovanja, razumevanja i tolerancije za različite potrebe generacija, kao i poštovanje i pozitivno vrednovanje doprinosu starijih generacija u ukupnom razvoju i funkcionalanu zajednice; 2.2. *Angažovanje u prevenciji različitih oblika porodičnog nasilja (posebno latentnih zloupotreba ostarelih članova porodice, kao što su finansijska ili psihološka zloupotreba, zanemarivanje egzistencijalnih potreba i sl.) kroz jasnije definisanje i upoznavanje stanovništva sa oblicima i karakteristikama ovih ponašanja, efikasnijom primenom postojećih i uvođenjem novih zakonskih mera; obezbeđivanje što efikasnijeg funkcioniranja mreže podrške potencijalnim žrtvama, kao i drugim aktivnostima.*

Još jedan od ciljeva u ovoj oblasti je obezbeđivanje posebne podrške porodicama koje brinu o ostarelim i zavisnim članovima. Neke aktivnosti koje su propisane za realizaciju ovog cilja su: obezbeđivanje podrške članovima porodice koji brinu o teško obolelim, odraslim i starijim licima kroz različite vrste edukacije i obuke za negu, savetovanja, potrebne informacije o drugim izvorima podrške i pomoći, i organizovanu psihosocijalnu podršku davaocima nege; obezbeđivanje posebnih mera kao odgovor na posebne potrebe (ekonomске, socijalne i psihološke prirode) članova porodice koji učestvuju u dugotrajnoj nezi teško obolelih, zavisnih odraslih i starijih lica (hronično obolelih, mentalno obolelih, starijih lica u terminalnoj fazi bolesti, nepokretnih i sl.); zakonskim i drugim merama ekonomске, socijalne i zdravstvene politike obezbeđivati zaštitu žena koje svakodnevno odgovaraju zahtevima tradicionalnih i savremenih uloga i predstavljaju najčešće davaoce nege obolelim starijim članovima porodice.

Za nosioce svih prethodno navedenih aktivnosti određeni su: Vlada, Ministarstvo rada, zapošljavanja i socijalne politike, Ministarstvo zdravlja, pokrajinski organi i organi jedinica lokalne samouprave, ustanove socijalne zaštite, zdravstvene ustanove, u saradnji sa privatnim sektorom i nevladinim i humanitarnim organizacijama i udruženjima građana koja se bave pružanjem usluga porodici, a u

zavisnosti od vrste aktivnosti. Rok za realizaciju je za veliki broj aktivnosti bio od 2006. do 2010. godine, i nadalje kontinuirano.

Strategija se, dakle, između ostalog, bavi podrškom zajednice starijima kroz planiranje usluga u zajednici, kao i podrškom licima koja zbrinjavanju starije u zajednici. Njome se ne obrađuju eksplicitno uzroci i posledice zanemarivanja i zlostavljanja starijih osoba, ali se svakako stvaraju uslovi za prevenciju ovakvog ponašanja, time što se daje osnova razvoju usluga koje omogućavaju njihovu veću samostalnost. Takođe se predviđa promena zakonskih propisa u svrhu ostvarivanja predviđenih ciljeva. Razvoj ovih usluga i promena zakonskih propisa nisu uopšte ili nisu sistematicno preduzeti, kako se to predviđa Strategijom. Same aktivnosti nisu pretočene u konkretnе regulatorne mere. Nosioci aktivnosti su određeni paušalno, na opšti način, skoro ujednačeno za sve mere, a rokovi nisu ispoštovani u praksi.

Strategija razvoja socijalne zaštite se bavi socijalnom zaštitom uopšte, ali se delimično osvrće i na reformske procese koji se oslanjaju na međunarodne i evropske ciljeve opštег ekonomskog i socijalnog razvoja društva, smanjenje siromaštva i obezbeđenje kvalitetnije zaštite ranjivih grupa dece, invalidnih i *starijih osoba*, kao i marginalizovanih grupa građana. Ona nije, na konkretniji način, relevantna za pitanja nasilja nad starijima.

Nacionalna strategija za sprečavanje i suzbijanje nasilja nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima posebno navodi specifične i naročito ugrožene grupe iz kojih potiče veliki broj žrtava ili čiji su pripadnici/ce posebno pogodeni posledicama nasilja. U tom smislu, Strategija posebnu pažnju posvećuje grupama žena koje su izložene (ili koje to mogu biti) višestrukoj diskriminaciji, kao i ranjivim grupama žena u koje spadaju: žene sa invaliditetom, Romkinje, majke dece sa invaliditetom, smetnjama u razvoju ili sa hroničnim bolestima, žene sa sela, *starije žene*, izbegle i interno raseljene žene i dr. Strategijom se izlažu i statistički podaci o slučajevima nasilja koji su prijavljeni nadležnim organima i službama (poglavlje 5.2. Strategije). Prema podacima centara za socijalni rad, primetno je povećanje indeksa rasta broja žrtava nasilja od 2005. godine do 2009. godine. U tom periodu je broj odraslih žrtava nasilja povećan 11 puta. Strategija sadrži tabele koje prikazuju porast evidentiranih slučajeva nasilja, pa i odraslih i starijih osoba, članova porodice.

Tabela. Ukupan broj prijavljenih članova porodica koji su žrtve nasilja i njihova Struktura prema polu od 2005. do 2009. godine

Članovi - žrtve nasilja	Ženski	Muški	Ukupno
Deca	1707	1419	3126
Odrasla lica	3270	341	3611
Ostarela lica	569	214	783

Izvor: Službeni glasnik RS, br. 27/2011

Opštim protokolom o postupanju i saradnji ustanova, organi i organizacija u situacijama nasilja nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima potvrđuje se činjenica da su određene grupe žena u većoj meri izložene rizicima od fizičkog, seksualnog i psihičkog nasilja, zanemarivanja i nemarnog postupanja i eksploatacije unutar porodice i van nje. Većem riziku od viktimizacije nasiljem posebno su izložene žene koje pripadaju manjinskim grupama, žene sa invaliditetom, devojčice, izbegle i raseljene žene, migrantkinje, žene koje žive u siromaštву, posebno u seoskim i udaljenim sredinama, žene u institucijama ili u pritvoru, žene sa psihički izmenjenim ponašanjem, žene drugačije seksualne orientacije, žene zavisne od alkohola, droge i medikamenata, starije žene, žene povratnice i dr. U opštem protokolu pod nasiljem u porodici se podrazumeva zloupotreba moći, poverenja ili zavisnosti unutar porodice, što ugrožava opstanak, bezbednost i dobrobit drugog člana ili članova porodice, čime se daje definicija nasilja. Protokol uključuje različite oblike zloupotrebe, kao što su nasilje u partnerskom odnosu, zlostavljanje i zanemarivanje starijih ili drugih odraslih zavisnih osoba, zlostavljanje i zanemarivanje dece, zlostavljanje roditelja i prisustvovanje i izloženost nasilju nad drugim članom porodice. Prema Protokolu, prilikom prepoznavanja nasilja treba razmotriti i da li žrtva pripada grupaciji naročito ranjivih članova porodice, pa tako i grupaciji starijih osoba.

Odluka o programu za zaštitu žena od nasilja u porodici i u partnerskim odnosima i drugih oblika rodno zasnovanog nasilja u AP Vojvodini za period od 2015. do 2020. godine propisuje da Pокrajinski zavod za socijalnu zaštitu prati i podržava rad centara za socijalni rad u AP Vojvodini i prikuplja podatke o radu centara u okviru godišnjeg izveštaja. Analiza izveštaja centara za socijalni rad, za 2011. i 2012. godinu, pokazuje da je broj žrtava nasilja u

posmatranom periodu u porastu, od 1163 žrtve u kategoriji odrasli (i mlađi) i starije osobe (2010) do 1256 žrtava (2011), što je pokazatelj povećanog senzibiliteta društva za prepoznavanje fenomena nasilja i spremnosti da se na njega reaguje ili je pokazatelj povećanja broja slučajeva nasilja u porodici. Nasilje u porodici uvek predstavlja zloupotrebu moći i kontrolisanje članova porodice koji imaju manje moći ili raspolažu manjim resursima. U većini društava, naročito u tradicionalnim i patrijarhalnim zajednicama, muškarci imaju znatno više moći - ne samo fizičke, već i ekonomske i društvene.

Zbog toga su nasilju u porodici najčešće izloženi žene, deca, starija, bolesna ili lica sa invaliditetom, osobe koje zavise od drugih članova porodice. Sve mere zaštite i podrške treba da odgovaraju specifičnim potrebama svih žena žrtava i da ih obuhvate bez diskriminacije po bilo kom osnovu. Usluga treba da bude pristupačna (lako dostupna) ženama različite nacionalnosti, posebno Romkinjama, ženama sa invaliditetom, hroničnim bolestima, psihološkim teškoćama, te seoskim ženama, siromašnim ženama, mladim i starijim ženama, izbeglim i raseljenim ženama, kao i ženama različite seksualne orientacije i drugim.

Navedeni akti obrađuju uglavnom nasilje u porodici i u partnerskim odnosima, pa kroz to i nasilje nad starijim osobama. Oni se ne bave isključivo uzrocima, prevencijom i posledicama nasilja nad starijima. S druge strane, Nacionalna strategija o starenju se bavi starenjem uopšte, pa se dotiče i pitanja nasilja, ali na uopšten način, što i jeste odlika opštih akata kao što su strategije.

Nacionalni zdravstveni i socijalni pravni sistem, dakle, prepoznaje osetljive društvene grupe kroz Ustav, strateške dokumente i sistemske zakone. Kroz ovu krovnu regulativu država nastoji da osetljivim grupama, na nivou principa i propisivanjem opštih obaveza nadležnih organa, odnosno prava pripadnika tih grupa, osigura sprovođenje afirmativnih mera kojima se ovi stavlaju u približno sličan položaj sa ostalim građanima Srbije. Mechanizmi realizacije ovakvih zakonskih i strateških odredbi u velikom broju slučajeva, međutim, ili ne postoje ili nisu dovoljno funkcionalni ili konkretizovani kroz podzakonsku regulativu i u praksi. Jasno je, s druge strane, da nije sve u pravu i normama, i da se ne može sve rešiti kroz zakonodavnu delatnost, već je potrebna sinhronizacija učesnika u sistemu, politička volja i koordinacija, odnosno jedinstvo vladinih politika,

edukacija o specifičnostima osetljivih društvenih grupa, dodatna finansijska sredstva i drugi praktični preduslovi da bi se ova pitanja, koja su od egzistencijalne važnosti za osetljive kategorije stanovništva, rešila na zadovoljavajući način (Sjeničić, 2015, 34; Sjeničić, 2017, 73). U određenim slučajevima potrebno je i dovoljno primeniti postojeća zakonska rešenja i tako zaštititi interes starijih osoba. Na primer, kada se radi o finansijskom zlostavljanju starijih osoba, centri za socijalni rad, sudovi i psihijatrijski veštaci treba naročito da vode računa o potencijalno neosnovanom lišavanju starijih lica poslovne sposobnosti. Treba naročito obratiti pažnju na to da se, prema zakonu, u vanparničnom postupku za lišavanje poslovne sposobnosti, sudskom odlukom o delimičnom lišenju poslovne sposobnosti mogu odrediti pravni poslovi koje lice delimično lišeno poslovne sposobnosti može, odnosno ne može samostalno preduzimati. Ovakvo rešenje je dosta ograničavajuće po lice koje se lišava poslovne sposobnosti. Trebalo bi, zapravo, odrediti vrstu poslova koje to lice ne može da obavlja, što bi značilo da sve ostale poslove može, i time ne širiti diskreciona prava suda i predлагаča u odnosu na starija lica (Sjeničić, Perić, 2019, 66-67), te znači i zaštititi starije osobe od potencijalnog finansijskog zlostavljanja.

Iz svega navedenog proizilazi da je potrebno delovanje u više smerova: potrebno je dosledno primeniti neka postojeća zakonska rešenja; druga je potrebno izmeniti, kao i doneti nova; veliki broj strateških rešenja je potrebno konkretizovati kroz regulativu nižeg nivoa, a potom obezbediti adekvatne uslove za njihovu primenu kroz edukaciju zaposlenih u različitim sektorima i kroz obezbeđivanje funkcionalnih i strukturalnih standarda za primenu regulative na terenu.

GLAVA DRUGA

Neka novija relevantna istraživanja sprovedena u Srbiji

Crveni krst Srbije je u poslednjih nekoliko godina sprovodio istraživanja položaja starijih osoba u Srbiji.

Crveni krst je 2015. godine putem telefonske ankete realizovao istraživanje na slučajnom uzorku od 800 građana Srbije, a na temu zlostavljanja (Janković i drugi, 2015). Na početku razgovora se tražilo od starije osobe da bude sama tokom razgovora, odnosno da u što većoj meri obezbedi privatnost tokom razgovora. Primenjeni upitnik kreiran je za namene ovog istraživanja, a sastoji se od 30 pitanja podeljenih u šest celina. Prvi set pitanja odnosi se na osnovne demografske informacije o starijoj osobi, a preostalih pet na posebne oblike zlostavljanja i zanemarivanja starijih, i to: zanemarivanje, finansijsko nasilje, emocionalno/psihološko nasilje, fizičko nasilje, seksualno nasilje. U okviru svakog od datih oblasti ispitano je prisustvo specifičnih oblika zlostavljanja i zanemarivanja, kao i njihova učestalost, a za svaki oblik nasilja postojala je i mogućnost otvorenog odgovora u okviru kojeg je svaka osoba mogla da se sama izjasni o tome da li je preživela neki oblik nasilja koji nije unapred zadat (Janković i drugi, 2015, 56). Neki oblik zlostavljanja ili zanemarivanja doživilo je 19,8% starijih, pri čemu je višestruko nasilje doživilo 5,5% starijih. Aktuelno zlostavljanje, odnosno nasilje u poslednjih godinu dana pre istraživanja, doživilo je 11% starijih. Može se zaključiti da je zlostavljanje podjednako prisutno kod starijih bez obzira na pol, uzrast i socijalno-ekonomski status, te da je više povezano sa kontekstom u kojem starija osoba živi. Tako je nasilje nad starijima najniže u situaciji kada žive sa decom, nešto je više kada žive sami, a u drugim životnim aranžmanima dolazi do porasta učestalosti zlostavljanja (Janković i drugi, 2015, 70-71).

Drugo istraživanje je sprovedeno na temu položaja starijih na selu. Istraživanje je sproveo Crveni krst Srbije, zajedno sa poverenicom za zaštitu ravnopravnosti i Fondom Ujedinjenih nacija za stanovništvo. Istraživanjem su obuhvaćena lica sa preko 65 godina života iz dvanaest opština Republike Srbije. Anketama je obuhvaćen uzorak od 685 lica kojima je postavljan set od 70 pitanja podeljenih u sedam tematskih celina. Pitanje koje se ticalo zlostavljanja i zanemarivanja formulisano je tako da podstakne spontani odgovor starijih lica na pitanje da li su lično doživela neprijatnost, maltretiranje ili ugrožavanje, odnosno da li im je uskraćena podrška ili pomoć kad im je bila potrebna. Obuhvaćen je širi spektar različitih doživljaja koji, u krajnjoj liniji, pripadaju fenomenu zlostavljanja i zanemarivanja starijih osoba (Janković i drugi, 2016, 109). Većina starijih osoba na selu (64%) nije bila izložena neprijatnostima, maltretiranju, ugrožavanju ili uskraćivanju podrške i pomoći kada su za tim imali potrebu. Procenat od 9% anketiranih daje potvrđan odgovor koji nagoveštava mogućnost postojanja zlostavljanja i zanemarivanja. Relativno veliki broj starijih (1/4 anketiranih) uskraćuje odgovor na ovo pitanje. Može se pretpostaviti da je među njima i deo onih koji su izloženi nasilju ili zanemarivanju, ali s obzirom da se ovakav odnos prikriva u porodici, o tome nerado govore (Janković i drugi, 2016, 110).

Istraživanje na starijima koji žive u gradu, Crveni krst je sproveo sa poverenikom za zaštitu ravnopravnosti u periodu avgust – novembar 2017. godine u šesnaest opština na teritoriji Republike Srbije (Janković i drugi, 2018). Prema proceni stanovništva po starosti, polu i tipu naselja za 2014. godinu, koju je izvršio Republički завод за statistiku, u Republici Srbiji je 101.401 stanovnik bio stariji od 65 godina. U gradskim naseljima je živilo 54,6% od ukupnog broja stanovnika starijih od 65 godina. Većinu (54,6%) činile su žene. Uzet je uzorak od 0,15% ukupne populacije, odnosno 1065 starijih ljudi u gradskim naseljima (Janković i drugi, 2018, 85). Ovo istraživanje je obuhvatilo različite oblasti života starijih, pa se u jednom delu dotaklo i pitanja njihove bezbednosti. Na pitanje da li oni lično doživljavaju neke neprijatnosti u porodici i domaćinstvu, većina starijih je izjavila da nema takav doživljaj (78%), dok 7% doživljava neprijatnosti. Na ovo pitanje nije dalo odgovor 15% ispitanika, jer je u pitanju "dobro čuvana porodična tajna", pa se može pretpostaviti da je svaka deseta starija osoba u gradu izložena

neprijatnostima, pa i nasilju u porodici i domaćinstvu (Janković i drugi, 2018, 125).

Nedavno je, u okviru projekta "Grad prijatelj starijih osoba", sprovedeno još jedno istraživanje, zasnovano na metodologiji Svet-ske zdravstvene organizacije (Brkić i drugi, 2019). Istraživanje "Grad prilagođen starijim osobama – putokaz za aktivno starenje u gradu Beogradu" bilo je usmereno na osam različitih oblasti od značaja za starije osobe, na teritoriji Beograda: stepen prilagođenosti gradova – javni prostor i javne zgrade, saobraćaj, stanovanje, socijalna parti-cipacija i socijalna podrška, poštovanje i socijalna inkluzija, građanska participacija i zapošljavanje, komunikacije i informisanost, po-drška zajednice i pristup zdravstvenim uslugama. Ovim pitanjima dodate su, u ograničenom obimu, tema nasilja prema starijim oso-bama i tema subjektivnog osećaja dobrobiti, odnosno kvaliteta ži-vota. Ciljevi projekta/istraživanja su bili: 1. Ispitati prilagođenost grada Beograda potrebama starijih sugrađana u sledećim gradskim sistemima: (1) javni prostor i javne zgrade, (2) saobraćaj, (3) stano-vanje, (4) učešće u društvenim aktivnostima, (5) poštovanje i socijal- na inkluzija, (6) građansko učešće i zapošljavanje, (7) komunikacija i informisanje, (8) podrška zajednice i pristup zdravstvenim usluga-ma; 2. Unaprediti kvalitet života starijih sugrađana ohrabrivanjem aktivnog starenja optimizacijom šansi za dobro zdravlje, uključeno-sti i bezbednosti ovog dela populacije; Stvoriti preduslove za kreiranje javnih politika, programa i usluga, kao i tehničke i društvene in-frastrukture radi postizanja ciljeva iz agende za gradove prilagođene starijim osobama, prema preporukama SZO (Brkić i drugi, 2019, 15). Istraživanje je bilo podeljeno na kvantitativni i kva-litativni deo. Kvantitativni je rađen na reprezentativnom uzorku od 5600 starijih osoba, a kvalitativni u 16 fokus grupa. Rezultat istraži-vanja je pokazao da su starije osobe uopšteno gledano zadovoljne uslovima života i brigom zajednice. Pored toga, identifikovan je niz oblasti i situacija koje se mogu unaprediti kako bi grad Beograd u značajnijoj meri postao grad prilagođen starijim osobama. U svakoj od navedenih oblasti autori su ponudili preporuke za unapređenje postojećeg sistema (Brkić i drugi, 2019, 7). Kroz jedno pitanje istraživano je i postojanje nasilja, s obzirom na to da prisustvo, odnosno odsustvo nasilja značajno utiče na kvalitet života. Pokazalo se da re-lativno veliki broj starijih (12%) navodi da je u poslednjih godinu

dana doživelo neki oblik nasilja. U nešto većoj meri nasilju su izložene žene (13,4%) u odnosu na muškarce (10,1%), ali se navodi da je ova razlika manjeg intenziteta od očekivanog. Izloženost nasilju je u veoma maloj meri povezana i sa starosnom grupom i varira od 7,3%, kod starijih sa 85 i više godina, do 14,9% među starijima u grupi od 80 do 84 godine. Razlika slabog intenziteta postoji i u odnosu na obrazovanje, pri čemu su u manjoj meri nasilju izloženi stariji sa završenim fakultetom (9,9%) u odnosu na ostale grupe (Brkić i drugi, 2019, 105). U preporukama istraživanja se navodi da se zaštita starijih od nasilja može unaprediti: edukacijom starijih o tome šta je nasilje i koji oblici nasilja postoje; povećanjem informisanosti o tome kojim institucijama mogu da se obrate u slučajevima nasilja; organizovanjem kampanja čiji je cilj razbijanje predrasuda da je nasilje čin lične sramote o kojoj treba čutati; i, uvođenjem SOS telefona za starije žrtve nasilja (Brkić i drugi, 2019, 115).

Iste, 2019. godine, Centar za podršku i inkluziju HELPNET je objavio vodič "Ja, neformalni negovatelj" (Todorović, Vračević, 2019). Vodič neformalnim negovateljima, odnosno osobama koje svakodnevno i kontinuirano neguju članove svoje porodice, daje praktične savete kako da što bolje neguju stariju osobu koja je hronično bolesna ili funkcionalno zavisna, ali ujedno i kako da što bolje brinu o sebi (Todorović, Vračević, 2019, 11). Vodič, između ostalog, obrađuje i pitanje prepoznavanja znakova zlostavljanja, pa se navodi pet tipova zlostavljanja (fizičko, psihičko, finansijsko, seksualno zlostavljanje i zanemarivanje), uz nabrajanje radnji ili uzdržavanja od radnji koje obično čine sadržinu zlostavljanja (Todorović, Vračević, 2019, 81-82). U cilju prepoznavanja zlostavljanja, nabraja se i deset najčešćih znakova koji upućuju na zlostavljanje starijih: 1. Starija osoba pokazuje znake fizičke traume, kao što su opekomine, modriće i neobjasnjivi podlivi i povrede, koji često nisu u skladu sa objašnjenjem koje daje starija osoba; 2. Osoba deluje povučeno, deprezivno i strahuje da otvoreno razgovara; 3. Teško se uspostavlja kontakt sa starijom osobom, jer su on ili ona izolovani od zajednice ili porodice i prijatelja; 4. Loša lična higijena starije osobe, zapuštena je, ima prljavu kosu i nokte, oseća se zadah, ima neurednu i prljavu garderobu...; 5. Starija osoba pokazuje znake pothranjenosti, dehidratacije ili ima neki netretirani zdravstveni problem; 6. Uslovi života u kojima starija osoba živi su loši i nehigijenski; 7. Starija

osoba nema pristup svom bankovnom računu ili sa njega nedostaje određena suma novca; 8. Potpis osobe na čekovima i drugim finansijskim izveštajima se ne podudara sa potpisom osobe na drugim dokumentima; 9. Obrasci potrošnje starije osobe su se odjednom promenili, što pokazuje iznenadna kupovina artikala koje starija osoba ne kupuje ili ih normalno ne bi kupila; 10. Dolazi do sumnjičivih promena u testamentu starije osobe, kao što je promena primarnog korisnika testamenta (Todorović, Vračević, 2019, 82). Vodičem se obrađuju problem sagorevanja (hroničnog stresa) neformalnih negovatelja i načini njegovog prevazilaženja, a u cilju pomoći sebi, ali u krajnjoj liniji i osobama o kojima se oni staraju (Todorović, Vračević, 2019, 84-91).

Jedno od navedenih istraživanja je, dakle, bilo posebno usmereno na zlostavljanje i zanemarivanje, dok su u ostalim pitanja koja se tiču ovog fenomena bila deo seta pitanja. Iz rezultata navedenih istraživanja se može zaključiti da je teško doći do pravih podataka o ovoj temi jer se nasilje nad starijima i zanemarivanje obično pojavljuje u odnosu poverenja, u okviru porodice, kroz iskorišćavanje fizičke ili emotivne zavisnosti, podređenog položaja, pa ga nije lako otkriti. Upravo je zbog toga potrebno više raditi na sofisticiranim metodama skrininga nasilja nad starijima, koje bi bile preduzete organizovano na različitim nivoima i u različitim sektorima, ali opet povezano i sa istim ciljem, a to je zaštita starijih od zlostavljanja i zanemarivanja.

DEO TREĆI

SUDSKA PRAKSA – SLUČAJEVI

Budući da zakonodavstva različitih sistema na različite načine odgovaraju na problem zlostavljanja i zanemarivanja starijih osoba, a neka i nemaju poseban odgovor samo za starije, rešenje je potraženo u sudskoj praksi. Čini se da sudska praksa anglosaksonskih zemalja više značaja daje diferenciranju i kažnjavanju slučajeva zlostavljanja starijih nego što to čini praksa evropskih zemalja. To verovatno proizlazi iz njihove razvijenije pravne teorije na ovu temu, kao i iz već poimenutog prepoznavanja dela zlostavljanja starijih osoba kroz pravna akta, ali i kroz različite programe, smernice i vodiče koje donose što vlade, što nevladine organizacije u ovim zemljama. U daljem tekstu će prvo biti reči o nekim slučajevima anglosaksonske sudske prakse, a potom, nakon primera Nemačke, o sudskoj praksi Srbije.

GLAVA PRVA

Sudska praksa Kanade

Kada se radi o sudskim slučajevima povodom zlostavljanja starijih u Kanadi, nijedan od njih ne definiše zlostavljanje, ali postoji niz krivičnih i građanskih sudskega slučajeva u kojima se stariji pojavljuju kao žrtve i gde je akcenat stavljen na njihove godine.

Sudovi su u mnogim odlukama obratili pažnju na zahtev odredbe 718.2(a)(iii) Krivičnog zakonika, koja navodi da će "dokaz da je okrivljeni u činjenju krivičnog dela iskoristio odnos poverenja ili svoj autoritet u odnosu na žrtvu" biti smatrano otežavajućom okolnošću prilikom izricanja kazne. Insistiranje na "zloupotrebi poverenja" je u saglasnosti sa definicijama zloupotrebe starijih i zanemarivanja, koje se često sreću u kanadskim i međunaronskim politikama, izveštajima, konsultacijama i strateškim dokumentima koji ograničavaju koncept na odnos poverenja (Definitions of Elder Abuse and Neglect, Canada). Iako, dakle, ne postoji izričita definicija zlostavljanja starijih u presudama kanadskih sudova, analizom presuda se došlo do liste elemenata koji bi mogli sačinjavati njenu definiciju: 1) izrazito zanemarivanje; 2) zlostavljanje je šire od fizičkog zlostavljanja; 3) svodi se na zloupotrebu moći; 4) obeleženo je osetljivošću starije žrtve; 5) može uključivati povredu odnosa poverenja; 6) položaj zavisnosti osobe može omogućiti zlostavljanje; 7) može izazvati štetu specifičnu za starije žrtve (gubitak nezavisnosti, pogoršanje fizičke slabosti); 8) može uključivati više starijih žrtava nego što je to direktna meta zloupotrebne aktivnosti (društvo ili deo društva); i 9) da zlostavljanje starijih može biti dokazano skriningom starijih osoba na nasilje (počinjeno od stranaca, prijatelja, članova porodice, i dr) (Definitions of Elder Abuse and Neglect, Canada).

Sudske slučajevi u Kanadi mogu biti podeljeni u više kategorija. U prve spadaju oni na koje se može primeniti krivično delo *nehatni propust da se zadovolje osnovne životne potrebe*. U slučaju R. protiv

Nousvortija radilo se o tome da je Nousvorti oglašen krivim za ubistvo iz nehata, tako što je zlostavljanjem i zanemarivanjem starije majke (78), i time što nije obezbedio njene osnovne životne potrebe, bitno doprineo njenoj smrti. Nousvorti i majka su živeli zajedno. Majka je bo-lovala od uznapredovale Alchajmerove bolesti i bila kognitivno i komunikativno nesposobna i inkontinentna. Nousvorti je priznao da ju je fizički napadao. Skoro svaka soba i nameštaj u kući su bili pokriveni urinom i fekalijama. Uprkos činjenici da je majka bila izrazito pothranjena i da joj je bila potrebna fizička i medicinska pomoć, Nousvorti nije preuzeo korake da ih joj pribavi. Tokom poslednjih dana života, on ju je ostavio izgladnelu da nepokretno leži na podu. U sudskej odluci je navedeno da je uzrok majčine smrti bila srčana insuficijencija i "zlostavljanje i zanemarivanje starije osobe". Otežavajući faktori u ovom slučaju bili su zlostavljanje i zanemarivanje, moralna vinost Nousvortija, kao i zloupotreba poverenja. On je osuđen na sedam godina zatvora za ubistvo iz nehata i dve godine zbog propuštanja da obezbedi ono što je neophodno za život (R. v. Noseworthy, 2007 CarswellOnt 9604 (Ont. S.C.J.), prema: Legal Definitions of Elder Abuse and Neglect, Canada, Court decisions).

U slučaju R. protiv Pitersona, Piterson je okrivljen zbog toga što je propustio da obezbedi životne potrebe svom ocu od 84 godine, koji je bolovao od demencije. Piterson je živeo na drugom spratu trospратne kuće koju je delio sa ocem. Otac je koristio prvi sprat i prizemlje. Piterson je zaključavao vrata između apartmana kada je izlazio, ali je imao pristup životnom prostoru svoga oca. Očev apartman je bio prljav, u njemu je bilo bubašvaba, a nije bilo kuhinje i toaleta. Pod u prizemlju je bio pokriven psećim izmetom. Očeva odeća je bila prljava, kao i on sam. Bio je obučen neadekvatno za to doba godine. Bio je često dezorijentisan i često je zaključavao kuću tako da posle nije mogao da uđe u nju. Policija ga je našla prljavog, gladnog i inkontinentnog. On nije bio u mogućnosti da sebi obezbedi stvari potrebne za život. Piterson je bio obavezan da svom ocu obezbedi životne neophodnosti, te je zbog propuštanja da to i učini osuđen na kaznu zatvora od šest meseci, dve godine uslovno i 100 sati društveno korisnog rada (R. v. Peterson, 2005, O.J. No. 4450 (C.A.), 203 O.A.C. 364, 201 C.C.C. (3d) 220, prema: Legal Definitions of Elder Abuse and Neglect, Canada, Court decisions).

Na internet stranici kanadskog odeljenja pravosuđa navedeno je više ovakvih slučajeva, ali nijedan od njih ne definiše zlostavljanje starijih, iako se na njega poziva. Takođe se u navedenim slučajevima ne pravi razlika između zlostavljanja i zanemarivanja, već se slučajevi više opisuju kao kontinuum u kome se ekstremno zanemarivanje pretvara u zlostavljanje. U odluci u slučaju Nosvorti ponašanje se ne opisuje kao fizičko nasilje. U odluci u slučaju Piterson kazna zatvora je adekvatna i neophodna, odražava težinu dela, osuđuje zlostavljanje bespomoćnih roditelja i zadovoljava princip zastrašivanja potencijalnih počinilaca (Legal Definitions of Elder Abuse and Neglect, Canada, Court decisions). Ovakvo ponašanje je okarakterisano kao naopako, ne nužno nehatno, dok je kod Pitersena izričito okarakterisano kao zlostavljanje. Telesni napad i zlostavljanje u pravnoj terminologiji nisu isto: iako nije definisano na iscrpan način, zlostavljanje je širi pojam nego fizički napad ili nameran akt nasilja, jer i propuštanje može biti zlostavljanje. Iako navedeni slučajevi ne definišu zlostavljanje starijih, smatra se da je značenje ovog pojma jasno iz sudske prakse u kriminalnim stvarima (Legal Definitions of Elder Abuse and Neglect, Canada, Court decisions, The conceptual relationship between abuse and neglect).

Sudske odluke su analizirane i sa stanovišta osetljivosti i zavisnosti starijih osoba. Implicitna definicija zlostavljanja starijih zapravo obuhvata osetljivost i zavisnost. Sud je u slučaju Nousvorti upoređivao zanemarivanje i zlostavljanje starijih i dece, i u svakom od tih slučajeva "žrtve su nevine, izrazito osetljive i bespomoćne" (Noseworthy, supra note 27 at para. 29, prema: Legal Definitions of Elder Abuse and Neglect, Canada, Court decisions, 2 Vulnerability and abuse). Stav suda je da osetljiva starija lica sa kognitivnim nedostacima i osetljiva na napade i zanemarivanje, bespomoćna da spreče takvo postupanje, zasluzuju posebnu sudsку zaštitu kroz propisivanje kazne počiniocima, koja će druge osobe sa sličnim stavom odvratiti od takvog postupanja i kojom će se istaći da za takvo postupanje nema opravdanja i da ono neće biti tolerisano (Noseworthy, ibid. para. 38, prema: Legal Definitions of Elder Abuse and Neglect, Canada, Court decisions, Vulnerability and abuse). U slučaju Pitersen sud insistira na tome da "zlostavljanje starijih bespomoćnih roditelja tokom njihovog zbrinjavanja neće biti tolerisano" (Peterson, supra note 28 at para. 57, prema: Legal Definitions of

Elder Abuse and Neglect, Canada, Court decisions, Vulnerability and abuse).

Kanadska sudska praksa je na granici između toga da li za zlostavljanje starijih uzima u obzir samo starost kao kriterijum ili je potrebno da se doda i "osetljivost" (Legal Definitions of Elder Abuse and Neglect, Canada, Court decisions, Vulnerability and abuse).

Kao dodatni kriterijum za zlostavljanje i zanemarivanje razmatra se zavisnost žrtve, odnosno odnos između starije osobe i negovatelja koji postupa nehatno. Ovo je važno stoga što iz ovakvog odnosa zapravo proizilazi obaveza negovatelja, koju on krši. Zavisnost i povređivanje poverenja su elementi krivičnog dela koje se sastoji u propuštanju zbrinjavanja nekoga koga smo dužni da zbrinemo; međutim, zavisnost ne mora nužno biti deo definicije zlostavljanja starijih, relevantne za sve situacije. I starije lice kojem se ne pružaju usluge zbrinjavanja može biti zlostavljano, odnosno nisu samo negovatelji ti koji mogu počiniti ovo krivično delo, već i napadači na kuće starijih lica, nasilni prema njima na način koji se može definisati kao zlostavljanje starijih (Legal Definitions of Elder Abuse and Neglect, Canada, Court decisions, Dependency and abuse). U takvim slučajevima, žrtva nisu samo starija, pa time i osetljiva lica, već i zajednica starijih kao celina, odnosno svi stariji koji žive u određenom društvenom okruženju (Definitions of Elder Abuse and Neglect, Canada, Court decisions, Acts of violence against elders: The home invasion and assault cases). Kako ih je više, takvi slučajevi se sami po sebi izdvajaju i tretiraju kao kategorija slučajeva koja ne sadrži postojanje veze za negovateljem, kao element definicije zlostavljanja i zanemarivanja, ali se tretira kao zlostavljanje starijih.

Posebnu grupu slučajeva u kanadskoj sudskoj praksi čine *prevara i nedozvoljeni uticaj*, kao koncept finansijskog prekršaja. Većinu ovakvih prekršaja počinili su članovi porodice prebacivanjem sredstava sa računa starijih lica, promenom testamenta, zastupanjem žrtve – tako da su sredstva bila prebačena u korist člana porodice a na štetu žrtve, i tu se radi o zloupotrebi moći. Druga vrsta finansijskog zlostavljanja se može utvrditi iz krivičnih i građanskih presuda koje stavljuju akcenat na lažno predstavljanje, gde su žrtve starije osobe (Definitions of Elder Abuse and Neglect, Canada, Court decisions, Fraud and undue influence—civil and criminal jurisprudence).

U daljem tekstu će biti navedeno nekoliko slučajeva u kojima je kroz postupak utvrđen nedozvoljeni uticaj.

U slučaju Kapasile (odnosno, njenog zastupnika) protiv Otovih, zastupnik 94-godišnje Kapasile je tužio Otove koji su od Kapasile uzeli 220.000 dolara. Kapasila je bolovala od progresivne mentalne nestabilnosti koja je negativno uticala na njenu mentalnu sposobnost. Tužba je bila usmerena na izigravanje poverenja, nedozvoljen uticaj, nehat, kršenje dužnosti staranja i nedozvoljeno bogaćenje. Otovi su se pravdali da je 18.000 dolara bio poklon, a da su ostalo držali za račun Kapasile da bi se starali o njenim troškovima i troškovima pogreba u skladu sa oporukom koju su oni sami napisali, s obzirom da je Kapasila bila nepismena. Nećaka optuženih nije bila suviše bliska s Kapasilom i s vremena na vreme ju je obilazila. Sud je odnos Otovih sa Kapasilom okarakterisao kao nedoličan uticaj. Sud je našao da su Otovi bili svesni da je Kapasila potpuno zavisna od njih u pogledu hrane, prevoza, krova nad glavom, pravnog saveta. Otovi su bili svesni da su komunicirali sa devedesetogodišnjom ženom koja je redovno pokazivala znake konfuzije, straha i uznemirenosti i iz togu su izvlačili finansijsku korist. Tužba je usvojena. Poklon i zastupništvo su proglašeni ništavim *ab initio* (Kapacila (Litigation Guardian of) v. Otto, 2003, prema: Definitions of Elder Abuse and Neglect, Canada, Court decisions, The undue influence jurisprudence: vulnerability and abuse of power).

U slučaju Lauri protiv Falkonera, najnoviji testament premi-nule Katlin Norin Polard je sačinjen 2. avgusta 2005.godine; pret-hodni testament je sačinjen 23. decembra 2002. godine. Ova dva testamenta bila su bitno različita: testament iz 2005. je bio u korist unuke-nećake i njenog muža (Falkoneri) kao jedinih naslednika i iz-vršilaca njenog testamenta; testament iz 2002. godine je bio u korist invalidnog brata gospođe Polard, kao i u korist određenih do-brotvornih organizacija. Gospođa Polard je pre smrti prenela vlasništvo nad kućom na Falkonere, a do tada je kuća bila namenje-na njenom invalidnom bratu. Falkoneri su nakon toga kuću prodali. Kada je čula za prodaju, sestra gospođe Polard je podnela tužbu, ot-prilike osam meseci pre smrti gospođe Polard, tvrdeći da, između ostalog, postoji nezakonit uticaj od strane Falkonera i da je prenos svojine ništav. Takođe je tvrdila da su Falconeri na prevaru uzeli

novac sa bankovnog računa gđe Polard, koristeći njenu kreditnu karticu.

Sud je našao da je mentalno i fizičko zdravlje gospođe Polard, koje je pogoršano brigom o invalidnom bratu, povećalo njenu ranjivost u odnosu na Falkonere i njihovu sposobnost da prime nezakonit uticaj na nju. Sud je nadalje našao da se činjenica da su Fakloneri pogrešno obavestili advokata, koji je sačinio testament iz 2005. godine, o tome zašto je gospođi Polard potreban testament, poklapa sa činjenicom da je gospođa Polard potpuno izostavila brata iz testamenta. Ovo je ukazalo na to da ona nije bila testamentalno sposobna 2005. godine, kada je testament sačinjen. Sud je stavio van snage testament iz 2005. godine i proglašio važećim testament iz 2002. godine. Sud je takođe naložio da se sredstva od prodaje kuće zadrže u depozitu za nekretnine. Dosuđeni su posebni troškovi protiv Falkonera (Lowery v. Falconer, 2008 BCSC 516, prema: Definitions of Elder Abuse and Neglect, Canada, Court decisions, The undue influence jurisprudence: vulnerability and abuse of power).

U slučaju Sejbl (njen punomoćnik) protiv Russo, starija tužilja Meri Sejbl tužila je svoju sestru, zeta i sestrića za povraćaj novca u iznosu od 320,750 dolara. Tužilja je bila zavisna starija osoba, koju je zastupao njen punomoćnik. Ona je tvrdila da su tuženi uzeli njena sredstva koristeći nezakonit uticaj i da su se predstavljali kao njeni punomoćnici. Tužilja je tvrdila da su sredstva pripadala njoj u vreme kada je živila sa tuženima. Ona je na tužene prenela i svoju kuću. Tuženi su ovo opovrgavali tvrdeći da je ona ili izgubila novac ili da im ga je poklonila. Tužilja nije imala posebno blizak odnos sa tuženima do trenutka dok nije pokazala kognitivne nedostatke i paranoju, kada se preselila kod njih.

Sud je našao da je Sejblova bila mentalno bolesna u vreme kada su pokloni učinjeni. I dok su tuženi tvrdili da su pokloni dati iz zahvalnosti za brigu koju su pokazivali prema tužilji, sud je našao da iznos poklona nije u proporciji sa uslugama koje su tuženi pružali, te da su tuženi zloupotrebili i iskoristili Sejblovu znajući da je osjetljiva, te da su bili u poziciji da mogu na nju da utiču. Tuženi nisu uspeli da obore pretpostavku nedozvoljenog uticaja. Sud je usvojio tužbeni zahtev u iznosu od 329,000 dolara (vrednost sredstava koja su prešla na tužene). Gospođi Sejbl je takođe, dosuđena vrednost kuće u

iznosu od 120,000 dolara (Sabol (Trustee of) v. Rousseau, 1997, prema: prema: Definitions of Elder Abuse and Neglect, Canada, Court decisions, The undue influence jurisprudence: vulnerability and abuse of power).

U slučaju Vranić, Vranić je bio stariji čovek koji je bolovao od demencije. Bio je nesposoban da upravlja svojim sredstvima ili da se sam o sebi stara. Bio je konfuzan u vezi sa vremenom, kao i u vezi sa svojim zdravstvenim stanjem, uključujući i dijabetes i šlog koji je imao. Smešten je u ustanovu za starije, ali ga je nakon toga najstarija čerka Bernis izvela iz doma. Ona ga je sprečavala da se viđa i komunicira sa drugom čerkom i sinom. Ubedila ga je da je u pisanoj formi imenuje za zastupnika, iako je utvrđeno da g. Vranić nema sposobnost da sačini ovakav dokument. Bernis je takođe sprečavala oca da ide na zdravstvene kontrole, kao i one sa socijalnim radnikom. Ona je trošila novac svoga oca, bez vođenja evidencije. Ostala deca g. Vranića, Nina i Džon, tužili su sestru i tražili da budu imenovani kao odbor za zaštitu svoga oca. Sud je našao da Bernis nije izvršavala svoje obaveze i nadležnosti na bezbedan način i u najboljem interesu svoga oca. Sud je zaključio da je u najboljem interesu g. Vranića da Džon i Nina budu imenovani kao odbor za zaštitu očeve ličnosti, jer su, kroz postupak, pokazali iskrenu brigu za njegovu dobrobit, te je tužba usvojena (Vranić (Re) 2007 BCSC 1949., prema: Definitions of Elder Abuse and Neglect, Canada, Court decisions, The undue influence jurisprudence: vulnerability and abuse of power).

U suštini koncepta nedozvoljenog uticaja je pojam zloupotrebe ubedljivog autoriteta. U kontekstu građanskog prava, nedozvoljeni uticaj zahteva postojanje "poverenja i zavisnosti na jednoj strani i saveta i ubedljivosti na drugoj" (Csada v. Csada, 1985, 2 W.W.R. 265 cited in Kapacila, prema: Definitions of Elder Abuse and Neglect, Canada, Court decisions, The undue influence jurisprudence: vulnerability and abuse of power). U odluci u slučaju Kapasila, sud se oslanja na sledeći opis "ubedljivosti": "Izgleda da kada se priča o "uticaju", radi se o sposobnosti jedne osobe da dominira voljom druge kroz manipulaciju, prinudu ili suptilnu zloupotrebnu moć" (Kapacila, supra note 49 at para. 127, prema: Definitions of Elder Abuse and Neglect, Canada, Court decisions, The undue influence jurisprudence: vulnerability and abuse of power).

Kada se radi o krivičnoj sudskoj praksi, pojam ranjivosti figurira u slučajevima nedopuštenog uticaja, i ako nedostaje zloupotreba. U slučaju Sejbl, sudija upućuje na zloupotrebu, navodeći da su okriviljeni "zloupotrebili i iskoristili osobu znajući da je osetljiva i u odnosu na koju su imali povoljan položaj, te mogli da utiču." (Sabol, supra note 51 at para. 59, prema: Definitions of Elder Abuse and Neglect, Canada, Court decisions, The undue influence jurisprudence: vulnerability and abuse of power). Gospođa Kapasila je okarakterisana kao osoba "kojom se može dominirati, osetljiva, mentalno nesposobna devede-setogodišnja stara dama, nad kojom lako može imati uticaj ko god da je sa njom" (Kapacila, supra note 49 at para. 149, prema: Definitions of Elder Abuse and Neglect, Canada, Court decisions, The undue influence jurisprudence: vulnerability and abuse of power). Gospođa Polard je bila "osetljiva starija dama čije je zdravlje rapidno slabilo" (Lowery, supra note 50 at para. 121, prema: Definitions of Elder Abuse and Neglect, Canada, Court decisions, The undue influence jurisprudence: vulnerability and abuse of power).

Sudija Mekoli na sledeći način sumira slučajeve nedozvoljenog uticaja: "U ovakvim slučajevima postoji aspekt ranjivosti; osobe sa demencijom koje su disfunkcionalne "mogu biti ranjive i zavisne od drugih u smislu podrške i obezbeđivanja njihove zaštite". Ovo, opet, vodi ka tome da takva osoba više veruje i podložna je sugestijama više nego što bi to inače bio slučaj (Lowery, supra note 50 , para. 62, prema: Definitions of Elder Abuse and Neglect, Canada, Court decisions, The undue influence jurisprudence: vulnerability and abuse of power).

Ovo su slučajevi kršenja odnosa poverenja i u tom smislu podsećaju na slučajeve zanemarivanja u smislu propuštanja da se obezbede osnovne životne potrebe. Oni, kao prethodnicu zlostavljanju, iziskuju postojanje odnosa između zlostavljača i žrtve. U tom smislu, oni se razlikuju od slučajeva prevare koji se niže navode, a koji uključuju treću ligu koja obmanjuju žrtvu. Sudska percepcija zlostavljanja starijih uključuje i stalno nanošenje štete, kao i pojedinačne incidente.

Među kreatorima politika ostaje neusaglašeno pitanje da li je zlostavljanje starijih definisano tako da uključuje dela koja se počine izvan odnosa poverenja, odnosno koja počini treće nepoznato lice.

Slučajevima prevare se bave i krivično i građansko pravosuđe. Na primer, u slučaju R. protiv Votson, Hilda Mari Votson je

osuđena za krađu više od 5.000 dolara od svog brata Klarka Lea Ernesta, suprotno odeljku 334(a) Krivičnog zakonika. U postupku je dokazano da je g. Klark pokazivao znakove kognitivnog oštećenja i rapidnog pogoršanja zdravlja, u kom trenutku je gospođa Votson počela da se interesuje za njegove finansije. Nakon pada je g. Klark primljen u bolnicu. Ubrzo nakon toga, sa njegovih računa je povučeno dosta novca. U toku ispitivanja gospođa Votson je tvrdila da je g. Klark nameravao da joj dâ novac i da je njegov račun bio zapravo njen "crni fond". Sud je, kao pozitivne okolnosti, cenio to što gospođa Votson nije prethodno imala krivični dosije, što je aktivni član zajednice, ima podršku sina i prijatelja, što je verovatno da neće ponoviti delo i što se brinula o g. Klarku pre nego što je otisao u bolnicu. Kao otežavajuće faktore sud je cenio to što je Ernest Klark patio od demencije i, prema tome, bio ranjiv, što je verovao gospodi Votson a ona je izdala njegovo poverenje, što gospođa Votson nije pokazala kajanje zbog onog što je uradila, a uzela je veliku sumu novca, i da je motivacija za uzimanje novca bila pre pohlepa nego potreba. Gospođa Votson je bila osuđena na 10 meseci kućnog pritvora, a godinu dana uslovno (R. v. Watson, 2007, NBQB 289, prema: Legal Definitions of Elder Abuse and Neglect, Canada, Court decisions, Fraud: Preying on older adults).

Dakle, iako u kanadskoj sudskej praksi ne postoji eksplicitna definicija zlostavljanja starijih, analiza presuda i odstetnih odluka upućuje na sledeće elemente takve definicije, ukoliko bi izričito postojalo sledeće: 1) da zlostavljanje uključuje ekstremno zanemarivanje, 2) da je zlostavljanje pojmovno šire od fizičkog zlostavljanja; 3) da postoji zloupotreba moći; 4) da je zlostavljanje obeleženo ranjivošću starije žrtve; 5) da može uključivati kršenje odnosa poverenja; 6) da može biti omogućeno položajem zavisnosti žrtve; 7) da može izazvati štetu koja je specifična za starije žrtve (gubitak nezavisnosti, pogoršanje fizičke slabosti); 8) da u zlostavljanje može biti upleteno više starijih osoba, a ne samo direktna meta zloupotrebne aktivnosti (zajednica ili deo zajednice); i, 9) da zlostavljanje starijih može biti dokazano skriningom starijih osoba na nasilje (počinjeno od strane stranaca, prijatelja, članova porodice i dr.) (Legal Definitions of Elder Abuse and Neglect, Canada, Court decisions, Conclusion).

GLAVA DRUGA

Sudska praksa Velike Britanije

U sudskej praksi Velike Britanije u oblasti zlostavljanja starijih objavljivana je i dominira krivičnopravna materija.

U slučaju R. protiv Soa i Orsa, So i još pet optuženih je osuđeno za provalu u više kuća. Optuženi Tet-Đavu ispreturao je dom 69-godišnje žene, ukravši imovinu vrednosti od skoro 2000 funti, uključujući i žrtvine ključeve od kola. Optuženi Smit je izvršio provalu u dva doma zajedno sa drugim licima. U oba slučaja žrtve su bile starije gospođe koje su živele same (od 92 i 88 godina). Smit je u njihove domove ušao noću dok su spavale. Ukrao je kreditnu karticu jedne od žrtava. Optuženi Mekfi je pokušao da uđe u više kuća jedne noći. Zvonio je na vrata 89-godišnjeg čoveka koji ga je pustio misleći da je to komšija. Ovaj je ušao u spavaču sobu i preturao po žrtvinim stvarima uprkos njegovom zahtevu do ode. Žrtva je koristila kolica jer nije imala nogu; u trenutku napada nalazila se u krevetu. Sud je izrekao osude koje su adekvatne konkretnim okolnostima svake provale (EWCA Crim 1, Saw & Ors, prema: Legal Definitions of Elder Abuse and Neglect, The United Kingdom, Court decisions, 2009).

U slučaju R. protiv Galagera (EWCA Crim 2334, Gallagher, prema: Legal Definitions of Elder Abuse and Neglect, The United Kingdom, Court decisions, 2004), Galager je optužen na četiri godine i šest meseci zatvora za krađu i sticanje imovine prevarom. Galager je u toku tri godine varao i kroao od starijih osoba tako što se predstavljaо kao baštovan. Krao je iz kuća žrtava ili njihovih tašni dok je "radio" u bašti ili bi naplaćivao pogrešne tarife za rad, zahtevao plaćanje unapred a onda ne bi obavio posao. Sud je, u prvom stepenu, smatrao da Galager ipak zasluzuјe nižu, ali ne mnogo nižu kaznu, s obzirom da je priznao krivicu.

U slučaju žalbe državnog tužioca apelacionom sudu br. 038 i 039 iz 2004. godine, Rendal i Donahju su optuženi zbog pljačke i

osuđeni svaki na po tri godine zatvora. Žrtva je bila stara 57 godina, a počinioци su znali da ima intelektualne poteškoće. Oni su zajedno sa još jednom osobom otišli jedne noći do žrtvine kuće i susreli se sa njim na ulaznim vratima. Upotrebili su fizičku snagu da onesposobe žrtvu, udarili ga u lice i bar jedan od počinilaca je tražio novac od njega. Žrtva ga je uputila na koverat koji je sadržao 100 Funti, što je bila njegova ukupna ušteđevina, koju je Rendal (a verovatno i Donahju) uzeo. Rendal i Donahju su priznali krivicu za pljačku. Javni tužilac je smatrao da presude nisu adekvatne težini dela i njegovim karakteristikama. Karakteristike su: žrtva je bila ranjiva i sa slabostima; napad na kuću se dogodio tokom noći; korišćena je neopravданa sila; žrtvi su učinjene znatne povrede; delovanje u višečlanoj grupi. Sud je trogodišnju kaznu, kao neopravdano popustljivu, zamenio kaznom od pet i po godina za Donahjua i kaznom od pet godina i 10 meseci za Rendala (EWCA Crim 1820, prema: Legal Definitions of Elder Abuse and Neglect, The United Kingdom, Court decisions, 2004).

U slučaju žalbe državnog tužioca apelacionom sudu br. 32 i 35 iz 1995. godine, optuženi su bili Peg, Martin i Anderhil. Pravobranilac se bavio samo predmetima Pega i Martina (pa se otuda znaju njihove presude – prim. aut.). Peg je osuđen na ukupno četiri godine i to za provalu; Martin je osuđen na sedam godina zatvora za nasilnu provalu i pokušaj pljačke. Trojica optuženih su čuli glasine da je 73-godišnji čovek vrlo bogat, što ih je motivisalo da provale u njegovu kuću. Negde sat i po posle ponoći optuženi su se pojavili u spavaćoj sobi oštećenog i probudili ga. Anderhil ga je udario, dok su Peg i Martin tražili novac. Anderhil je nastavio da nožem seče i ubada žrtvu, preteći da će je ubiti. Peg se vratio i tražio od Anderhila da prekinu napad. Optuženi su otišli ne uzevši ništa. Oštećeni je ozbiljno povređen i trebalo mu je pet sati da dođe to telefona da pozove policiju. Proveo je preko mesec dana u bolnici, ali se oporavio od incidenta. Kasnije je imao noćne more i prodao je kuću. Sud je smatrao da osuda ne odražava otežavajuće faktore provale; Pegova kazna je povećana na sedam, a Martinova na deset godina zatvora, uzimajući u obzir dvostruko ugrožavanje (Legal Definitions of Elder Abuse and Neglect (2 Cr. App. R. (S.) 346, prema: Legal Definitions of Elder Abuse and Neglect, The United Kingdom, Court decisions, 1996).

Osnovna tema u sudskoj praksi Velike Britanije je pojam osetljivosti. U žalbi državnog tužioca apelacionom суду br. 32 i 35 iz 1995. godine, sudija navodi: "Kada je starija žrtva koja živi sama narušena silno napadnuta u svojoj kući i povređena, kazna će verovatno biti dvocifrena. Istočemo da su napadi na starije ljude u njihovom domu naročito podli i za prezir i sud će ih smatrati podesnim za strogo kažnjavanje. Starije žrtve koje žive same su osetljive, ne samo zbog nedostatka pomoći, već i zbog njihove slabosti i izolacije. Svaki napad na takvu osobu je kukavički i može se očekivati da bude strogo inkriminisan" (2 Cr. App. R. (S.) 346, 1996, prema: Legal Definitions of Elder Abuse and Neglect, The United Kingdom, Court decisions).

Terminologija koja prati ove slučajevima ukazuje na to da su starije žrtve osetljive. Ovo je u skladu sa regulativom i politikom Velike Britanije, o čemu je već bilo reči, a koji ukazuju na zlostavljanje starijih kao potkategorije lošeg postupanja prema osetljivim odraslim licima. Devet godina posle odluke u slučaju žalbe državnog tužioca apelacionom суду br. 038 i 039 ovaj pristup je jednoglasno podržan.

Istiće se da je pravi test u ovim slučajevima ranjivost. Tačne godine žrtve nisu od tolikog značaja, već je to jedan od faktora koji, zajedno sa ostalim faktorima, može doprineti osetljivosti osobe. Sud je u više prilika izneo stav da se ovakvi napadi na starije ili osetljive ljude cene strože, te da su u ovakvim slučajevima potrebne presude koje zastrašuju potencijalne počinioce. (A-G Reference 2004, supra note 155 at para. 20, prema: Legal Definitions of Elder Abuse and Neglect, The United Kingdom, Court decisions).

Gonjenje krivičnih dela u kojima optuženi pljačka starije raspunjano je i u kanadskoj sudskoj praksi, o čemu će kasnije biti reči. Kriminalno ponašanje okarakterisano kao zlostavljanje starijih, maltretiranje osetljivih, kategoriše se kao takvo zbog namere da se naš kod osobi za koju se zna da je osetljiva i zbog napada na one za koje se prepostavlja da su luke žrtve. Ova vrsta dela, gde su mete stariji ljudi zbog njihove osetljivosti, je među najozbiljnijim delima koja mogu biti počinjena, a gde zapravo i ne mora biti nasilja. Šteta načinjena kvalitetu života žrtava strahom i uz nemirenošću, koje ova dela izazivaju, daleko premašuje novčanu vrednost onoga što je ukradeno, iako i sume novca, često skromne, mogu biti značajne pojedinim žrtvama. Suština kazne je kažnjavanje za ozbiljno krivično

delo, ali i jasan pokazatelj optuženom i drugima koji imaju nameru da čine ovakva krivična dela da će, ako realizuju svoju nameru, uslediti ozbiljno kažnjavanje. (Gallagher, supra note 153 at para. 9, prema: Legal Definitions of Elder Abuse and Neglect, The United Kingdom, Court decisions, Targeting elderly victims).

Velika Britanija, svakako, ima vodeću ulogu u definisanju zlostavljanja i zanemarivanja starijih. Definicija Akcije protiv zlostavljanja starijih osoba (Action on Elder Abuse) služi kao model pokretu za međunarodna ljudska prava i zasniva se na konceptu kršenja povernjenja. Zakoni i politike imaju tendenciju, međutim, da se malo odmaknu od pojma zlostavljanja starijih, te da se približe pojmovima "odrasli u riziku" ili "osetljivi odrasli". Ovaj drugi termin se može naći i u nekim kanadskim zakonima/statutima za zaštitu odрасlih. Osim toga, treba istaći da pomenute smernice koje su objavljene u Velikoj Britaniji, a koje zapravo predstavljaju odraz njene politike u ovoj oblasti (na primer, Vodič Odeljenja za zdravlje – Bez tajni, Odeljenja za zdravlje Velsa iz 2000. godine), zlostavljanje starijih tretiraju kao pitanje ljudskih prava, što je pristup koji nije posebno čest u dokumentima koje donose vlade i njihovi organi (Legal Definitions of Elder Abuse and Neglect, The United Kingdom, Conclusion).

GLAVA TREĆA

Sudska praksa Novog Zelanda

Slično kao i u Kanadi, na Novom Zelandu je kriminalno postupanje protiv starijih osoba podvedeno pod opšta krivična dela. Posebno krivično gonjenje počinilaca dela protiv starijih ne postoji. Apelacioni sud, u slučajevima gde su žrtve starije osobe, često donosi presude u kojima akcenat stavlja na otežavajuće okolnosti. U daljem tekstu će biti izloženo nekoliko takvih presuda.

U slučaju Kruna protiv Simpsona, optuženi je počinio četiri krivična dela prevare starijih osoba u cilju sticanja finansijske dobiti. Tri krivična dela je počinio dok je bio na uslovnoj slobodi uz kauciju, okrvljen za slična krivična dela. On je nudio starijim osobama da im popravlja krovove. Tri žrtve su živele same; sve su imale između 70 i 88 godina. Simpson je pridobijao njihovo poverenje i ubedljivao ih da mu daju depozit za rad. Popravke krovova nije obavio, sem nekih manjih popravki na dva mesta. Žrtve su često pozivale Simpsona u kuću, a neke su mu čak dozvoljavale da ide u banku sa njima da uzmu novac. Simpsonove prevare rezultirale su osećajem stida i gubitkom poverenja žrtava. Osim toga, sve žrtve su imale fiksni prihod i nisu mogle sebi da priuštite gubitak. Simpson je osuđen na četiri godine zatvora (The Queen v. Simpson, 2008, NZCA 467, prema: Legal Definitions of Elder Abuse and Neglect, New Zealand, Court Decisions).

U slučaju Kruna protiv Niksona, Nikson je unapred odabrao žrtvu, šezdesetsedmogodišnjeg muškarca, otišao kod njega kući i predstavio se kao zastupnik firme koja istražuje prigovore na seksualno uznemiravanje. Nikson je obavestio žrtvu da je primio prigovor od mlade devojke, koja je tvrdila da ju je žrtva silovala, što je žrtva poricala. Nikson je oštećenog kasnije pozvao telefonom i obavestio ga da se podnosi prigovora saglasila da ne ide u policiju ako joj bude isplaćen novac. Nikson je uzeo 40 dolara od oštećenog i

kasnije zahtevao 650 dolara na osnovu toga što podnosilja prigovora nije bila zadovoljna primarnom sumom (The Queen v. Nixon, 2008, prema: Legal Definitions of Elder Abuse and Neglect, New Zealand, Court Decisions).

U slučaju Kruna protiv Gudmena, Gudmen je bio profesionalni obijač koji je redovno obijao domove starijih žrtava koje su živele same, od kojih je bilo lako ukrasti i onda pobeći. Gudmen je ušao u dom gospođe Moris, 83-godišnje udovice koja je živila sama. Dok je Gudmen u spavaćoj sobi preturao po stvarima, gospođa Moris je ušla u sobu i verovatno blokirala izlaz. Gudmen ju je udario, oborio na zemlju i ubo je pet do šest puta blizu srca. Dokazani su i udarci u glavu, šutiranjem, pesničenjem ili tupim predmetom. Žrtva je iskravarila do smrti, što je bila posledica ubodnih rana. Gudmen je osuđen na doživotnu kaznu zatvora (The Queen v. Goodman, 2007, NZHC 1405, prema: Legal Definitions of Elder Abuse and Neglect, New Zealand, Court Decisions).

Rečnik napred navedenih odluka, kojim se stavlja akcenat na osetljivost starijih žrtava i opisuju kriminogene radnje u kojima je osetljiva populacija targetirana kao žrtva, nalik je na kanadsku sudsku praksu. U slučaju Gudmen, sudija naglašava da je žrtva bila "slaba, starija gospođa" i navodi da se brutalna krivična dela poput ovog, počinjena protiv nezaštićenih starijih osoba u njihovim domovima, ne mogu tolerisati. To je akt koji mora biti sankcionisan na najstroži način (The Queen v. Goodman, 2007, NZHC 1405, prema: Legal Definitions of Elder Abuse and Neglect, New Zealand, Court Decisions).

U slučaju Nikson, sudija je smatrao da osetljivost žrtve i tramu koju je žrtva pretrpela treba smatrati otežavajućim okolnostima pri donošenju presude. U ovom slučaju godine žrtve i činjenica da je živeo sam u stanu učinili su njegovu osetljivost pogodnom za Niksona, koji je baš takvu žrtvu tražio. Sudija koristi reč "opljačkati" stariju osobu (koja podseća na kanadsku sudsku praksu) prilikom zaključivanja da "društvo ima pravo da zna da će ljudi koji pljačkaju starije žrtve, kao što si ti učinio, najverovatnije otići u zatvor, kao posledica takvog delanja." (The Queen v. Goodman, 2007, NZHC 1405, prema: Legal Definitions of Elder Abuse and Neglect, New Zealand, Court Decisions).

U slučaju Simpson su i planiranje dela i osetljivost žrtava identifikovani kao otežavajući faktori prilikom donošenja presude u

prvoj instanci. Apelacija je potvrdila ovakav pristup. Sudija nalazi da "zaštita zajednice pridaje dodatnu važnost slučajevima recidiva napada na osetljive članove društva." (Legal Definitions of Elder Abuse and Neglect, New Zealand, Vulnerable elderly victims of crime).

Jasno je, dakle, da u anglosaksonskim zemljama, pa i tamo gde nema posebnih zakona usmerenih na zaštitu starijih osoba, sudovi prepoznaju i formiraju takvu vrstu sudske prakse koja kao otežavajuće okolnosti uzima to što je žrtva bila starija, živela sama, bila slaba, kao i druge njene lične ili životne karakteristike koje je čine osetljivom.

GLAVA ČETVRTA

Sudska praksa evrokontinentalnog prava – primer Nemačke

Sudska praksa evrokontinentalnog prava ne obiluje slučajevima u vezi sa nasiljem nad starima, ali je obeležena jednim nemačkim slučajem koji je stigao pred Evropski sud za ljudska prava, a tiče se zaštite uzbunjivača – negovatelja. Radi se o slučaju Hajniš protiv Nemačke (ECHR, Heinisch v. Germany, 28274/08), u kome je gospođa Brigitte Hajniš tužila Nemačku za kršenje njenog prava iz člana 10 Konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda Saveta Evrope. Član 10 Konvencije uređuje slobodu izražavanja.¹¹ Naime, gđa Hajniš je od 2000. do 2005. godine radila kao gerijatrijska sestra u domu za stare kojim je upravljala državna zdravstvena kompanija Vivantes Netzwerk für Gesuntheit GmbH (u daljem tekstu: Vivantes) koja upravlja bolnicama, centrima primarne zdravstvene zaštite i drugim medicinskim centrima u Berlinu. U domu su uglavnom bili smešteni pacijenti koji su bili dezorientisani, vezani za postelju i mahom zavisni od određene tuđe pomoći. Medicinski nazdorni odbor Fonda za zdravstveno osiguranje je 2002. godine ustanovio značajan manjak zaposlenih u domu. Tokom 2003-2004. godine, tuzilja i njene kolege su više puta menadžmentu ustanove ukazivali na manjak zaposlenih, na njihovo predano sagorevanje na poslu i

¹¹ Član 10 Konvencije glasi: „1. Svako ima pravo na slobodu izražavanja. Ovo pravo uključuje slobodu posedovanja sopstvenog mišljenja, primanja i saopštavanja informacija i ideja, bez mešanja javne vlasti i bez obzira na granice. Ovaj član ne sprečava države da zahtevaju dozvole za rad televizijskih, radio i bioskopskih preduzeća. 2. Pošto korišćenje ovih sloboda povlači za sobom dužnosti i odgovornosti, ono se može podvrgnuti formalnostima, uslovima, ograničenjima ili kaznama propisanim zakonom i neophodnim u demokratskom društvu u interesu nacionalne bezbednosti, teritorijalnog integriteta ili javne bezbednosti, radi sprečavanja nereda ili kriminala, zaštite zdravlja ili morala, zaštite ugleda ili prava drugih, sprečavanja otkrivanja obaveštenja dobijenih u povereњu ili radi očuvanja autoriteta i nepriistrasnosti sudstva.“

nemogućnost da se ispune standardi u zbrinjavanju starijih, kao i osnovne higijenske mere. Tužila se u tom periodu više puta razbolela od napora, pa je konačno 2004. godine konsultovala advokata. Advokat se prvo obratio Vivantesu sa pitanjima kako nameravaju da ispune standarde i da se na adekvatan način staraju o starijima, te kako nameravaju da izbegnu odgovornost i prema starijima i prema zaposlenima. Kako je Vivantes odbio da pozitivno odgovori, krajem 2004. tužila je preko advokata podnela protiv firme krivičnu prijavu za tešku prevaru i tražila od javnog tužioca da se ispitaju okolnosti slučaja. Ona je tvrdila da, uprkos nadzoru Medicinskog nadzornog odbora i uprkos tome što se usluge plaćaju, Vivantes nije poboljšao njihov kvalitet niti obezbedio adekvatan broj zaposlenih, te da je time rizikovao zdravlje pacijenata. Ona je, takođe, tvrdila da je poslodavac zaposlene terao da falsifikuju dokumentaciju o pruženim uslugama. Javni tužilac je više puta prekidao istražni postupak po krivičnoj prijavi. Početkom 2005. godine tužena je otpuštena sa obrazloženjem poslodavca da je neprekidno bolesna. Ona je zbog toga podnela tužbu berlinskom Sudu za radne odnose koji je odlučio da otkazom nije prekinut ugovorni odnos, s obzirom da otkaz nije bio u skladu sa Nemačkim građanskim zakonikom. Međutim, berlinski Viši sud za radne odnose je ukinuo ovu presudu i odlučio suprotno, kao i Savezni sud. Ustavni sud je, po ovom pitanju, odbacio zahtev tužilje za presuđenjem. Nakon toga se gđa Hajniš obratila Evropskom sudu za ljudska prava po osnovu člana 10 Konvencije. Evropski sud za ljudska prava je smatrao da je otkaz tužilje, koji su nemački sudovi podržali, zapravo iniciran njenim podnošenjem krivične prijave protiv poslodavca, te da je on povredio njeno pravo na izražavanje, garantovano članom 10 Konvencije, i dosudio joj naknadu štete od strane tuženog – Nemačke. Sud daje opširno obrazloženje, ali ono što je ovde bitno je da se uzbunjivači u slučajevima zanemarivanja starijih osoba moraju zaštititi i da je ta obaveza na državama, u ovom slučaju na Nemačkoj.

GLAVA PETA

Sudska praksa Srbije

Sudska praksa Vrhovnog kasacionog suda u Beogradu (VKS), kako krivična tako i građanska, ne prepoznaje slučajeve nasilja po godinama, odnosno ne izdvaja kategoriju „nasilje nad starijima“. U sudskoj praksi koja se tiče nasilja izdvaja se jedino porodično nasilje, kao posebna kategorija. Iz obrazloženja odluka može se izvesti zaključak o tome da li se radi o nasilju nad starijima, u supružanskom odnosu, o nasilju dece nad roditeljima ili o drugom vidu nasilja nad starijima. Odluke u građanskim stvarima Vrhovnog kasacionog suda daju šire obrazloženje iz koga se može zaključiti o kom se vidu nasilja radi, tj. ko je žrtva nasilja a ko nasilnik. Iz tog razloga će nadalje biti izloženo nekoliko skorašnjih odluka građanskog veća VKS u kojima se kao stranke pojavljuju starija lica.

Pre izlaganja presuda treba napomenuti da se presude uglavnom pozivaju na članove 197 i 198 Porodičnog zakona, ali i na druge relevantne članove. Radi jasnoće odluka koje se dalje navode, najpre se citiraju relevantni članovi na koje se presude meritorno pozivaju.

Sadržina relevantnih odredbi nacionalnih propisa primenjivanih pri odlučivanju pred domaćim sudovima

Kada se radi o krivičnoj materiji, ona ovde neće biti predmet izlaganja jer su objavljene presude Vrhovnog kasacionog suda uglavnom bez šireg obrazloženja, već se sud jednostavno poziva na član 194 Krivičnog zakonika (Službeni glasnik RS, br. 85/2005, 88/2005, 107/2005, 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 i 35/2019), kojim se uređuje nasilje u porodici: „(1) Ko prime nom nasilja, pretnjom da će napasti na život ili telo, drskim ili

bezobzirnim ponašanjem ugrožava spokojstvo, telesni integritet ili duševno stanje člana svoje porodice, kazniće se zatvorom od tri meseca do tri godine. (2) Ako je pri izvršenju dela iz stava 1. ovog člana korišćeno oružje, opasno oruđe ili drugo sredstvo podobno da telo teško povredi ili zdravlje teško naruši, učinilac će se kazniti zatvorom od šest meseci do pet godina. (3) Ako je usled dela iz st. 1 i 2 ovog člana nastupila teška telesna povreda ili teško narušavanje zdravlja ili su učinjena prema maloletnom licu, učinilac će se kazniti zatvorom od dve do deset godina. (4) Ako je usled dela iz st. 1 i 2 ovog člana nastupila smrt člana porodice, učinilac će se kazniti zatvorom od pet do petnaest godina, a ako je član porodice maloletno lice učinilac će se kazniti zatvorom najmanje deset godina. (5) Ko prekrši mere zaštite od nasilja u porodici koje mu je sud odredio na osnovu zakona kojim se uređuju porodični odnosi, kazniće se zatvorom od tri meseca do tri godine i novčanom kaznom."

Član 194 se osvrće na godine samo ukoliko se radi o maloletnom licu kao žrtvi, u kom slučaju se krivično delo teže inkriminiše, dok starija lica, kao žrtve, nisu posebno izdvojena. Član 193, koji prethodi ovom, inkriminiše zapuštanje i zlostavljanje maloletnog lica. Jasno je, dakle, da je u trenutku pisanja zakona naš zakonodavac crtlu ranjivosti, u kontekstu godina, pridavao pre svega maloletnim licima. Pažnju javnosti su, u smislu osetljivosti zbog godina, privukla u poslednje dve decenije i starija lica, pa bi, eventualno, u nekoj narednoj redakciji Krivičnog zakonika trebalo razmisliti o uvođenju ove ciljne grupe kao zaštitnog objekta. Uzimanje u obzir ličnosti žrtve kao otežavajuće okolnosti kod izricanja osude, pravna teorija ne smatra dovoljnom zaštitom.

Kada se radi o građanskoj materiji, presude se pozivaju na članove 197 i 198 Porodičnog zakona, kao i na Zakon o sprečavanju nasilja u porodici, koji je u celini relevantan.

Članovima 197, 198 i dalje Porodičnog zakona uređuje se šta se smatra nasiljem u porodici i koje su mere koje se mogu preuzeti u slučaju da se postojanje istog ustanovi. Prema članu 197: „(1) Nasilje u porodici, u smislu ovog zakona, jeste ponašanje kojim jedan član porodice ugrožava telesni integritet, duševno zdravlje ili spokojstvo drugog člana porodice. (2) Nasiljem u porodici, u smislu stava 1 ovog člana, smatra se naročito: 1. nanošenje ili pokušaj nanošenja telesne povrede; 2. izazivanje straha pretnjom ubistva ili

nanošenja telesne povrede članu porodice ili njemu bliskom licu; 3. prisiljavanje na seksualni odnos; 4. navođenje na seksualni odnos ili seksualni odnos sa licem koje nije navršilo 14. godinu života ili ne-moćnim licem; 5. ograničavanje slobode kretanja ili komuniciranja sa trećim licima; 6. vređanje, kao i svako drugo drsko, bezobzirno i zlonamerno ponašanje. (3) Članovima porodice, u smislu stava 1 ovog člana, smatraju se: 1. supružnici ili bivši supružnici; 2. deca, ro-ditelji i ostali krvni srodnici, te lica u tazbinskom ili adoptivnom srodstvu, odnosno lica koja vezuje hraniteljstvo; 3. lica koja žive ili su živila u istom porodičnom domaćinstvu; 4. vanbračni partneri ili bivši vanbračni partneri; 5. lica koja su međusobno bila ili su još uvek u emotivnoj ili seksualnoj vezi, odnosno koja imaju zajedničko dete ili je dete na putu da bude rođeno, iako nikada nisu živila u istom porodičnom domaćinstvu.” Dakle, svi članovi porodice su, kao žrtve i počinioци, u istom rangu.

Članom 198 propisuju se mere zaštite koje sud može odrediti u slučaju nasilja u porodici: “(1) Protiv člana porodice koji vrši nasilje sud može odrediti jednu ili više mera zaštite od nasilja u porodici, kojom se privremeno zabranjuje ili ograničava održavanje ličnih odnosa sa dru-gim članom porodice. (2) Mere zaštite od nasilja u porodici jesu: 1. iz-davanje naloga za iseljenje iz porodičnog stana ili kuće, bez obzira na pravo svojine odnosno zakupa nepokretnosti; 2. izdavanje naloga za useljenje u porodični stan ili kuću, bez obzira na pravo svojine odnosno zakupa nepokretnosti; 3. zabrana približavanja članu porodice na odre-đenoj udaljenosti; 4. zabrana pristupa u prostor oko mesta stanovanja ili mesta rada člana porodice; 5. zabrana daljeg uznemiravanja člana porodice. (3) Mera zaštite od nasilja u porodici može trajati najviše go-dinu dana. (4) Vreme provedeno u pritvoru, kao i svako lišenje slobode u vezi s krivičnim delom odnosno prekršajem, uračunava se u vreme trajanja mere zaštite od nasilja u porodici.”

Presude Vrhovnog kasacionog suda Srbije

a) VKS je u jednom slučaju nasilja u bračnim odnosima po-stupao po reviziji tuženog i našao da ista nije osnovana (Presuda Vrhovnog kasacionog suda Rev. 4775/2019). Prema utvrđenom činjeničnom stanju stranke su bile u braku 37 godina, od 19. 09.

1981. godine do 12. 10. 2018. godine, kada je njihov brak razveden. U braku stranaka rođeno je troje sada punoletne dece. Obe stranke potiču iz porodica u kojima je obrazac ponašanja bilo povremeno agresivno ponašanje oca. Tuženi je dugi niz godina takvo ponašanje ispoljavao u odnosu na tužilju (suprugu) i decu dok su bila maloletna, ali tužilja takvo ponašanje nije prijavljivala zbog sramote. Tuženi je tokom 2012. godine naneo tužilji povrede i zbog toga su mu izrečene mere zaštite od nasilja - zabrana daljeg uznemiravanja tužilje nanošenjem ili pokušajem nanošenja telesnih povreda, ograničavanjem slobode kretanja ili komunikacije sa trećim licima, vređanjem i svakim drugim drskim, bezobzirnim i zlonamernim ponašanjem. Od tada, pa sve do događaja iz avgusta 2018. godine, tuženi nije fizički zlostavljao tužilju, ali je to činio mentalno. Tuženi je 20. 08. 2018. godine, dok su se kolima vraćali sa sahrane tužiljine majke, zbog banalne greške oko promene radio-stanice stavio tužilji prste u usta, uhvatio je za jezik i povukao ga, upućujući joj uvrede i pretnju da će joj iščupati jezik. Po povratku u mesto prebivališta tužilja je o ovom događaju odmah obavestila policiju, pa je tuženom izrečena hitna mera privremenog udaljenja iz zajedničke kuće. Izrečenu meru tuženi je odmah prekršio i zbog toga je pritvoren, a izrečena mu je i mera zabrane prilaska tužilji. Lekarskim pregledom ustanovljeno je da na tužiljinoj gornjoj usni s leve strane postoji edem osetljiv na dodir, ali da nema oštećenja kožnog tkiva i usne duplje. Privremene mere zaštite od nasilja, izrečene tokom ovog postupka, tuženi je u više navrata kršio. Tužilja je takve postupke tuženog prijavljivala organu starateljstva. Kod tužilje je prisutan strah zbog nagomilanih negativnih iskustava i stalna strepnja zbog mogućih komplikacija. Kod tuženog postoji nekritički odnos prema tužiljinim strahovima, on smatra da njegovo ponašanje nije u redu, ali da ne prestavlja veliku opasnost po tužilju jer ne želi da joj nanese zlo.

Na ovako utvrđeno činjenično stanje nižestepeni sudovi su u ovom sporu pravilno primenili materijalno pravo. Prema članu 197 stav 1 Porodičnog zakona, nasilje u porodici je ponašanje kojim jedan član porodice ugrožava telesni integritet, duševno zdravlje ili spokojstvo drugog člana porodice. Shodno stavu 2 tog člana, nasiljem u porodici se naročito smatra nanošenje ili pokušaj nanošenja telesne povrede, izazivanje straha pretnjom ubistva ili nanošenja

telesne povrede članu porodice ili njemu bliskom licu, kao i vređanje i svako drugo drsko, bezobzirno i zlonamerno ponašanje.

Ponašanje tuženog, koje je bilo razlog za pokretanje postupka, predstavlja odstupanje od standarda uobičajenog i civilizovanog ponašanja članova porodice. Takvo ponašanje po zakonu (član 197 stav 1 i stav 2 tačke 1, 2 i 6. Porodičnog zakona) predstavlja nasilje u porodici i ono je kod tužilje izazvalo osećaj straha i nespokojstva, imajući u vidu sve okolnosti slučaja, a naročito njeno iskustvo sa na-silnim ponašanjem tuženog u prošlosti. Zbog toga su osnovano izrečene mere zaštite predviđene članom 198 stav 2 tačke 3, 4 i 5 Porodičnog zakona u vremenskom trajanju od godinu dana, računa-jući od dana od kada je u ovom postupku doneto prvo rešenje o određivanju privremene mere kojom su izrečene mere zaštite od nasilja u porodici predviđene navedenim članom. Ni u jednom ste-penu sudovi ovo, međutim, nisu okarakterisali kao nasilje nad stari-jom osobom, već isključivo onako kako to prepoznaju zakon i dosa-dašnja praksa sudova – kao nasilje u porodici.

b) U jednom slučaju je Vrhovni kasacioni sud doneo presudu kojom se odbija revizija tužene čerke (VV) koja je vršila nasilje pre-ma majci (Presuda Vrhovnog kasacionog suda Rev. 3629/2018 od 21. 6. 2018). Ispitujući pobijanu presudu na osnovu člana 408 ZPP ("Službeni glasnik RS", br. 72/11 i 55/14), Vrhovni kasacioni sud je našao da je revizija neosnovana. Prema utvrđenom činjeničnom sta-nju, tužilja, osim tužene, ima još jednu čerku. Parnične stranke žive u zajedničkom domaćinstvu sa suprugom odnosno ocem VV. U dvo-rišnom delu porodične stambene zgrade nalazi se stambeni obje-kat, koji koristi tužena čerka koja je svojim sredstvima učestvovala u izgradnji istog. Odnosi između parničnih stranaka su se poremetili pre više godina, zbog čega je svaki uobičajeni i normalni kontakt iz-među parničnih stranaka prekinut. Nakon požara na porodičnoj kući, tužena je svojim sredstvima učestvovala u saniranju nastalog oštećenja i od roditelja zahtevala da potpišu pismeno, kojim bi po-tvrdili da je ona izvršila ulaganje u porodično domaćinstvo u vred-nosti od 37.000 evra. Otac tužene je prihvatio da potpiše, dok je tu-žilja odbila, što je pogoršalo odnose između njih dve. Tužilja je tuženu nazivala pogrdnim imenima, a tužena joj je govorila da treba da se leči i da će ostati bez ičega. Krajem 2016. godine tužena je

pokućstvo, koje je kupila od svojih sredstava, prenela iz porodične kuće u stambeni objekat. Narušeno zdravstveno stanje tužilje se usled ponašanja tužene pogoršalo. Tužilja se više puta obraćala lokalnom Centru za socijalni rad i policijskoj stanici. Dana 09. 03. 2017. godine došlo je do fizičkog sukoba između tužilje, tužene (VV) i druge crkve tužilje (GG), nakon čega je tužilja boravila dve nedelje kod crkve GG, a potom oko tri meseca kod svoje sestre. Kada je tužilja odlučila da se vratи u porodičnu kuću, 19. 06. 2017. godine, tužena joj je to onemogućila, jer nije želela da otključa vrata od kuće. Tužilja je događaj prijavila policiji, koja je izašla na lice mesta. Doneta je naredba o privremenom udaljavanju tužene iz stana u trajanju od 48 sati, a mera je produžena rešenjem Osnovnog suda u Vrbasu, Sudska jedinica u Kuli P2 NP-8/2017 od 20. 06. 2017. godine, za još 30 dana. Tužena je 13/14. 07. 2017. godine prekršila meru, tako što je ušla u predoblje porodične kuće, zbog čega je protiv nje pokrenut prekršajni postupak, i pravnosnažnom presudom nadležnog prekršajnog suda Pr br. 3233/17 od 14. 07. 2017. godine osuđena je zbog prekršaja iz člana 36 stav 1 Zakona o sprečavanju nasilja u porodici, i kažnjena. Tužilja oseća veliki pritisak usled izloženosti psihičkom nasilju tužene, ne oseća se spokojno u svom domu, što utiče na njeno već ugroženo zdravstveno stanje. Tužena sa ocem živi u kući svoje tetke, očeve sestre.

U konkretnom slučaju, Vrhovni kasacioni sud nalazi da su nižestepeni sudovi pravilno primenili materijalno pravo kada su tuženoj, u skladu sa članom 198 Porodičnog zakona, izrekli odgovarajuće mere zaštite od nasilja, pravilno nalazeći da je tužena izvršila nasilje u porodici u smislu člana 197 Porodičnog zakona. Sudovi, dakle, smatraju da je nasilje nad tužiljom izvršeno od strane tužene i da se radnjama tužene ugrožava telesni integritet, duševno zdravlje i spokojstvo tužilje. Svrha zakonom propisanih mera zaštite od nasilja nije samo kazna za učinioca nasilja u porodici, već imaju i preventivno dejstvo jer opominju i upozoravaju učinioca na to kakve ga zakonske posledice očekuju za slučaj da ubuduće ponovi svoje delo, zbog čega deluju i u smeru sprečavanja ponavljanja nasilničnog ponašanja. Mere zaštite moraju biti efikasne i svršishodne kako bi mogle ostvariti svoj cilj na planu prevencije, kako posebne tako i opštе, a njihov krajnji cilj je zaštita porodice kao osnovne, ali i najznačajnije zajednice ljudskog društva, kako kao celine tako i

svakog njenog člana pojedinačno. One ne štite samo žrtve nasilja već i počinioce, jer ih svojim postojanjem i delovanjem osujećuju u ponavljanju takvog nedozvoljenog ponašanja i zaštićuju od ponovnog trpljenja zakonskih posledica. Za žrtve porodičnog nasilja ove mere zaštite treba da budu takve da obezbede mir, spokoj i bezbednost za određeni vremenski period, život bez straha od daljeg nasilja, oslobođanje od trauma i oporavak od zadobijenih povreda. Trajanje izrečenih mera adekvatno je težini radnji preuzetih od strane tužene i stvorenom riziku od mogućih posledica po integritet, duševno zdravlje i spokojstvo tužilje. Iz ove presude je jasno da je zaštitni objekat porodica i član porodice, bez posebnog stavljanja akcenta na svojstvo starije i osetljive osobe.

c) Još u jednom skorašnjem slučaju je Vrhovni kasacioni sud doneo presudu kojom se odbija revizija tužene čerke koja je vršila nasilje prema majci (Presuda Vrhovnog kasacionog suda Rev. 3564/2018). Gradski centar za socijalni rad podneo je tužbu radi doношења mere za zaštitu od nasilja BB, koje nad njom čini čerka, ovde tužena AA. U postupku je utvrđeno da je BB bila u braku u kome su odnosi supružnika bili poremećeni, da je brak razveden, ali su supružnici nastavili da žive zajedno, pa se nerešena porodična situacija odrazila i na odnose BB sa tuženom, ali i na odnose tužene sa sestrom VV, sa kojom ne kontaktira i ne razgovara. Dugo godina je BB živila sa tuženom i njenom čerkom u zajedničkom domaćinstvu... i godinama je od tužene bila izložena psihičkom i fizičkom zlostavljanju, ali i ekonomskom, jer je tužena raspolagala njenom penzijom. Živila je zanemareno i zapušteno i izolovano od prijatelja, jer joj čerka, ovde tužena, nije dozvoljavala da prima prijatelje u kuću. Zbog dugogodišnjeg zlostavljanja pati od posttraumatskog stresnog poremećaja i verbalizuje autentičan strah (u komunikaciji deluje zastrašeno, pravi odbrambene pokrete – kao da će neko da je napadne, a kad joj se skrene pažnja ti pokreti prestaju), ali duže od 12 godina se leči i od više psihijatrijskih i neuroloških oboljenja. Dana 11. 03. 2017. godine BB je napustila domaćinstvo u kome je živila sa tuženom, nakon što ju je tužena udarila i polivala vodom, zbog čega je BB, uznemirena i usplahirena, najpre otišla u kuću svojih rođaka, koji su pozvali mlađu čerku VV. Tom prilikom VV je došla po majku u ..., zatekla ju je u papučama, u majici na bretele, donjem

delu trenerke i blejzeru, higijenski zapuštenu i lošem opštem stanju (pritisak 200/120) i bez ličnih dokumenata. VV ju je odvela u svoj stan u ... i od tada BB živi sa mlađom čerkom i zetom. Kada je došla u ... i pokušala da vrati majku u porodičnu kuću u ..., a BB to izričito odbila, tužena je manifestovala agresivno ponašanje i prema sestri, ali i prema policijskim službenicima, koji su bili prisutni po pozivu VV supruga.

Kod ovako utvrđenog činjeničnog stanja, prvostepeni i drugostepeni sud osnovano zaključuju da organ starateljstva jeste ovlašćen da podnese tužbu radi izricanja mere za zaštitu od nasilja u porodici, a da opisano ponašanje tužene prema BB predstavlja nasilje u porodici, u smislu člana 197 Porodičnog zakona, pa joj je pobijanom odlukom pravilno izrečena predložena mera radi zaštite od nasilja.

Pravilno tumačenje odredbe člana 197 Porodičnog zakona podrazumeva da, da bi se radilo o nasilju u porodici, mora postojati jasna granica između žrtve i nasilnika, pri čemu je član porodice – žrtva nasilja podređen i nemoćan u odnosu na člana porodice koji se smatra nasilnikom, koji voljno drskim, bezobzirnim i zlonamernim ponašanjem ugrožava telesni integritet, duševno zdravlje i spokojstvo drugog člana porodice (žrtve). Razgraničenje između nasilnika i žrtve u porodičnom okruženju od uticaja je i na utvrđenje postojanja nasilja u porodici, ali i za određivanje adekvatne mere zaštite od nasilja, čija je svrha sprečavanje i prestanak ponašanja koje predstavlja nasilje.

Iz utvrđenog činjeničnog stanja sudovi osnovano zaključuju da se ponašanje tužene može okarakterisati kao nasilje nad BB, jer se u konkretnom slučaju radi o ozbilnjom i trajnom zlostavljanju - i to psihičkom, fizičkom, ekonomskom, ali i dovođenjem u stanje higijenske i zdravstvene zapuštenosti, što je sve zajedno kod BB dovelo do ozbiljnog ugrožavanja njenog psihičkog zdravlja i stvaranja osećaja ozbiljne uznemirenosti i nesigurnosti, a posebno straha, koji ona sada fizički verbalizuje i u komunikaciji sa drugim osobama (pravljenje odbrambenih pokreta), a što joj daje pravo na zaštitu od nasilja i opravdava izricanje mere zaštite.

Bez uticaja su na zakonitost pobijane odluke navodi revizije, kojima tužena ističe da sudovi nisu utvrdili i da ostaje nejasno da li je zdravstveno stanje BB (više dijagnostikovanih psihijatrijskih i

neuroloških oboljenja) posledica nasilja koje je ona eventualno rani je trpela od svog supruga ili je uzrok tome ponašanje tužene. Nai-me, predmet spora u ovoj pravnoj stvari nije utvrđenje uzroka obo-ljenja koje ima BB, već osnovanost zahteva za izricanje predložene mere zaštite od nasilja u porodici, što zavisi od utvrđenja da li je na-silje nad njom vršeno ili ne. U konkretnom slučaju je utvrđeno da je BB trpela i nasilje od svog supruga (u toku, ali i posle razvoda bra-ka), koji je preminuo 2010. godine, ali je nesporno utvrđeno i da ju je duži niz godina zlostavljal i tužena, na napred opisane načine, što i tužbeni zahtev čini osnovanim, a izrečenu meru zaštite od nasi-lja čini opravdanom.

Presudom je u prvom stepenu usvojen tužbeni zahtev, pa je tuženoj zabranjeno da se približava BB na udaljenost manju od 500 metara, te joj je naloženo da se uzdržava od približavanja BB na ovoj udaljenosti, počev od dana donošenja ove mere. Stavom dru-gim izreke zabranjeno je tuženoj da pristupa u prostor mesta stano-vanja BB na udaljenost manju od 500 metara, te joj je naloženo da se uzdržava od pristupa u ovaj prostor. Stavom trećim izreke zabra-njeno je tuženoj da na bilo koji način uznemirava BB, te joj je nalo-ženo i da se uzdržava od svakog drskog, zlonamernog i bezobzirnog ponašanja, kojim ugrožava telesni integritet, duševno zdravlje i spo-kojstvo BB, počev od dana donošenja ove mere. Stavom četvrtim izreke utvrđeno je da se ova mera zaštite od nasilja u porodici odre-đuje na period od godinu dana i može biti produžena sve dok ne prestanu razlozi zbog kojih je određena. Stavom petim izreke odbi-jeni su zahtevi parničnih stranaka za naknadu troškova parničnog postupka. Presudom Apelacionog suda u Novom Sadu Gž2 112/18 od 07. 03. 2018. godine žalba tužene je odbijena i prvostepena pre-suda potvrđena, kao i drugostepena odluka revizijom.

U ovom postupku se, takođe, profiliše nasilje u porodici, bez isticanja nasilja nad starijom, nemoćnom osobom. Međutim, treba primetiti da sudovi ovde prave deskriptivnu distinkciju između zlo-stavljanja (fizičkog, psihičkog, ekonomskog) i zapuštenosti (zanema-rivanja). To se može prihvatiti kao definisanje različitih oblika nasilja, kroz sudsku praksu.

Vrhovni kasacioni sud se još jednom oglasio odbijajućom presudom u predmetu Rev 2201/2017. od 01. 11. 2017. godine (Presuda Vrhovnog kasacionog suda Rev 2201/2017). Prema

utvrđenom činjeničnom stanju, tužilja-protivtužena AA je tetka tuže-nog-protivtužioca BB. Tužilja-protivtužena je rođena ... godine, a tu-ženi-protivtužilac ... godine. U porodici AA – BB postoje elementi na-silja od strane tuženog-protivtužioca prema tužilji-protivtuženoj u vidu psihičkog nasilja koje traje duži vremenski period, sa povreme-nim manifestacijama fizičkog nasilja. U pozadini nasilja su neprevazi-đeni imovinsko-pravni konflikti u vezi sa stanom. Tuženi je izvršio i nasilje prema svom dedi, ocu tužilje VV, upravo u vezi sa istim sta-nom, zbog čega mu je pravnosnažnom presudom Prvog osnovnog suda u Beogradu P2 1943/10 od 18. 07. 2011. godine izrečena mera zaštite od nasilja u porodici. Tuženi-protivtužilac je tužilju-protivtu-ženu i njenu sestru pratio na ulici, uz nemiravao je telefonom, pretio smrću, zbog čega žive u kontinuiranoj tenziji duži vremenski period. Tužilja je više puta policiji prijavljivala da joj tuženi preti smrću, zbog čega je prilikom jedne intervencije policijskih službenika on upozo-reن na kršenje javnog reda i mira, a protiv njega su podnete prekršaj-ne prijave. Dana 29. 01. 2014. godine kada se tužilja nalazila u druš-tvu svoje sestre GG u ulici ... tuženi im je prišao sa leđa i šutnuo tužilju u predelu desne noge i udario u predelu desnog ramena, zbog čega su ponovo pozvani policijski službenici da intervenišu, ali se tuženi udaljio pre njihovog dolaska. Zbog tada zadobijenih povre-da tužilja je zatražila lekarsku pomoć, kada joj je konstatovana laka telesna povreda desne potkolenice. Po izveštajima lokalnog Centra za socijalni rad, tuženi je ispoljio akte nasilja prema tužilji, koja poka-zuje autentičan strah za svoj život i zdravlje. S obzirom da postoji po-jačan stepen rizika od ponavljanja nasilja, stručni tim je bio mišljenja da je neophodno izreći mere zaštite od nasilja u porodici.

Prvostepeni sud je usvojio tužbeni zahtev tužilje-protivtuže-ne i određene mere zaštite od nasilja u porodici, tako što je zabranio tuženom-protivtužiocu da se približava tužilji-protivtuženoj na razdaljini od 100 metara i da pristupa u prostor oko mesta stanova-nja tužilje na razdaljini od 100 metara, te zabranio tuženom svako dalje uz nemiravanje tužilje, kao i svako drugo drsko, bezobzirno i zlonamerno ponašanje prema tužilji. Stavom drugim izreke odbijen je kao neosnovan protivtužbeni zahtev tuženog-protivtužioca, ko-jim je tražio da se odrede mere zaštite nasilja u porodici, i to nalog za useljenje tuženog-protivtužioca u stan na adresi..., kao i da se za-brani tužilji-protivtuženoj da mu se približava u mestu rada i

stanovanja, te da joj se zabrani svako drugo drsko, bezobzirno i zlonamerno ponašanje prema njemu. Stavom trećim izreke određeno je da navedene mere zaštite od nasilja u porodici traju do godinu dana ili dok se određene mere ne ukinu pre isteka njihovog trajanja, a mogu se i produžiti sve dok ne prestanu razlozi zbog kojih je mera bila određena. Stavom četvrtim izreke obavezan je tuženi- protivtuzilac da tužilji-protivtuzenoj plati troškove parničnog postupka od 97.650,00 dinara. Presudom Apelacionog suda u Beogradu Gž2 271/17 od 27. 04. 2017. godine odbijena je kao neosnovana žalba tuženog-protivtuzioca i potvrđena prвostepena presuda. Protiv pravnosnažne presude donete u drugom stepenu tuženi-protivtuzilac je izjavio reviziju, a Vrhovni kasacioni sud je našao da je ista neosnovana.

Plan Nacionalne strategije o starenju je bio da se, u cilju zaštite starijih od nasilja, izmeni i zakonska regulativa, pa se može reći da je problem nasilja nad starijima kod nas prepoznat u strateškoj regulativi, ali da plan strategije nije realizovan i dalje konkretizovan. Do promena relevantnih zakona (ako ih bude) treba razmišljati i o izmeni stavova sudova prilikom presuđivanja, kao i o sudskom vokabularu, i treba u razloge presuđivanja na određen način uvesti momenat *poznih godina i druge vrste osetljivosti* (demencija ili druga vrsta disfunkcionalnosti) starijih žrtava nasilja. Kao često, ali ne i isključivo, obeležje slučajeva zlostavljanja treba uvesti i *zavisnost* starijih osoba od "zlostavljača". Zlostavljanje, odnosno nasilje nad starijima se, naravno, može dogoditi i bez lične veze žrtve i nasilnika, i te situacije ne smeju biti zanemarene, jer su već starost i osetljivost dovoljan osnov da bi se ova vrsta aktivnosti morala posebno inkriminisati. No, svakako, o zavisnosti, uticaju, sposobnosti jedne osobe da dominira voljom druge kroz manipulaciju, prinudu ili zloupotrebu moći, treba voditi računa.

**DEO ČETVRTI
FORENZIKA KOD
NASILJA NAD STARIJIMA**

Teoretičari, ali i politika različitih zemalja potvrdili su da je potcenjen broj starijih koji su zlostavljeni, odnosno da su procene nerealne (Burnett, Achenbaum, Murphy, 2014, 745). Faktori rizika za zlostavljanje starijih su različiti i javljaju se u različitim socioekonomskim situacijama i kulturama. Ono što im je, između ostalog, zajednički imenitelj je tzv. ejdžizam (ageism), odnosno diskriminacija starijih osoba bazirana na njihovim godinama i procesu starenja. Ejdžizam ima i neočekivane rezultate u vidu napretka ka formiranju programa prevencije i rane identifikacije zlostavljanja starijih. Međutim, prilikom sačinjavanja ovih programa treba voditi računa o tome da se procesi u starenju ne definišu isključivo kao posledice zlostavljanja. S druge strane, ne sme se dozvoliti da se određeni znaci prenebregnu upravo time što se pripisuju uobičajenom procesu starenja, jer će u tom slučaju osetljive starije osobe koje su zaista zlostavljane biti prepustene tome da i dalje trpe (Burnett i drugi, 2014, 746). Ponekad su posledice na zdravlju starijih, usled zanemarivanja, zapravo rezultat nedostatka medicinskog osoblja obučenog u zbrinjavanju starijih. Pored toga, zdravstveni profesionalci često nisu sposobljeni da otkriju znakove zlostavljanja, a još manje da obave skrining na isto, i zbog toga je potrebna njihova kontinuirana obuka u oblasti gerijatrijske medicine (Burnett i drugi, 2014, 747).

Iz napred navedenih razloga postoji velika potreba za istraživanjima forenzičkih markera na zlostavljanje starijih, u cilju podrške primeni prava, službama socijalne zaštite, kao i lekarima da identifikuju ovakve slučajeve (Mosqueda i drugi, 2005, 1343).

Fizički indikatori obezbeđuju dokaz za utvrđivanje činjenice da li je povreda starijeg lica rezultat nesrećnog slučaja ili namernog akta zlostavljanja. Forenzički markeri su važni u krivičnom sistemu, te je američki Nacionalni institut za pravosuđe (*National Institute of Justice - NIJ*) sproveo više istraživanja o šablonima forenzičkih markera nagnjećenja među starijom populacijom. Prvo istraživanje sprovedeno 2005. godine ispitivalo je

vezu između nagnjećenja (modrica) i fizičkog zlostavljanja kod starijih (Mosqueda i drugi, 2005). Prema mestu modrica pravi se razlika između slučajnog i namernog nagnjećenja: procenjeno je da je 90% slučajnih modrica locirano na ekstremitetima, a ne na glavi, vratu, sedalnom delu, genitalijama ili stopalima. Takođe je utvrđeno da boja i trajanje modrica ne ukazuje na to da li je nagnjećenje uzrokovanu namerno ili je rezultat slučaja. Konkretno je utvrđeno sledeće: 1) "slučajna nagnjećenja se dešavaju prema predvidljivom šablonu"; 2) najčešća slučajna velika nagnjećenja su na ekstremitetima; 3) "inicijalna boja" i izgled modrica "se menjala vremenom" i "manje su predvidljivi" nego što se ranije mislio; i 4) osobe koje su koristile lekove obično imaju ozbiljnija nagnjećenja, a one koje imaju kompromitovanu funkcionalnu sposobnost "češće imaju više modrica" (Mosqueda i drugi, 2005, 1342). Studija je obuhvatila 101 učesnika sa prosečnim godinama starosti od 83 godine (Mosqueda i drugi, 2005, 1339). Medicinske sestre su ispitale sve modrice koje su se pojavile tokom dvonedeljnog perioda i dokumentovale progresiju modrica do šest nedelja (Mosqueda i drugi, 2005, 1339). Pored podataka o boji, lokaciji i veličini svake modrice prikupljene su i demografske informacije, zajedno sa medicinskim stanjem, lekovima, funkcionalnim i kognitivnim statusom (Mosqueda i drugi, 2005, 1343). Učesnici su bili pitani i o "uzroku modrice" (Mosqueda i drugi, 2005, 1340).

Studija sprovedena 2009. godine proširila je prethodnu studiju o modricama time što je istraživala vezu između lokaliteta i veličine modrica sa fizičkim zlostavljanjem. Studija osmišljena da okarakteriše šablone modrica kod starijih za koje je potvrđeno da su žrtve nasilja ukazala je na sledeće: (1) zlostavljeni stariji su bili sposobniji da objasne uzrok svojih modrica nego oni koji nisu zlostavljeni; (2) preko polovine zlostavljenih starijih imalo je velike modrice (>5 cm), što je mnogo više od procenata nezlostavljenih starijih iz prethodne studije za velikim modricama (7%); i (3) veće šanse imaju zlostavljeni stariji za modrice po glavi, vratu, bočnoj strani desne ruke ili zadnjem delu torzoa, nego nezlostavljeni (Wiglesworth i drugi, 2009, 1195). Učesnici su bili 67 odraslih od 65 godina i stariji, o kojima su Službe za zaštitu starijih (APS) obaveštene zbog sumnje na fizičko zlostavljanje (Wiglesworth i drugi, 2009, 1191). Na telima

učesnika dokumentovano je 155 modrica i preduzete mere su bile slične onima u prethodnoj studiji o modricama (Wiglesworth i drugi, 2009, 1192).

Istraživanje sprovedeno 2011. godine pokazalo je da se povrede starijih, koji su lečeni na odeljenjima urgentne medicine a čije su se povrede sastojale od frakturna, unutrašnjih povreda, otvorenih i probognih rana, uglavnom mogu naći kod žrtava zlostavljanja, a manje kod onih koje to nisu (Friedman i drugi, 2011, 419).

Kada se radi o opeketinama i razderotinama, to su česte povrede koje se susreću u zdravstvenim ustanovama. Opeketine su učestao indikator zlostavljanja kod starijih osoba. Studije pokazuju da je oko 40-70% opeketina kod starijih rezultat njihovog zlostavljanja, pa u tom smislu, kada se pojavi starije lice s opeketinom treba posumnjati na zlostavljanje, pre nego na slučajno povređivanje (Burnett i drugi, 2014, 748). Kada se radi o razderotinama, njih je teško pripisati određenom uzroku, s obzirom da je sa godinama integritet kože sve manji, te je u tom smislu poderotina kod starijih vrlo često rezultat traume od neke tuge sile, prepreke, trenja, ali ne daje mnogo dokaza o zlostavljanju, tj njegovoj vrsti. Pa ipak, ako je došlo do trenja, ono može ukazati na oblik sredstva koje je izazvalo traumu (Burnett i drugi, 2014, 749).

Kada se radi o utvrđivanju uzroka povrede, pored postojanja modrica, često se pozivaju medicinski i krivično-pravni eksperti da utvrde da li je čir/rana izazvana pritiskom (hornična, dekubitna rana) forenzički marker zanemarivanja, naročito kada se radi o osobama smeštenim u rezidencijalne ustanove (Liao i drugi, 2010, 4). U studiji koju je podržao NIJ, istraživači su ispitivali da li su rane rezultat punog pritiska koji je nastao kod pacijenata u ustanovi u kojoj su dobijali negu visokog kvaliteta (Liao i drugi, 2010, 6). Istraživači su sarađivali sa 63 ustanove koje pružaju usluge visokog kvaliteta u tri velika gradska područja. Za svega 24 korisnika usluga je potvrđeno da su primali odličnu ili vrlo dobru negu, a razvili dekubitne rane od punog pritiska, nastale u ustanovi. Na osnovu ispitivanja 24 ovakva čira, autori studije su zaključili da jedna takva dekubitna rana može nastati i u uslovima odličnog zbrinjavanja (Liao i drugi, 2010, 6-7). Upravo su dekubitne rane česte kod određenih kategorija lica sa terminalnim oboljenjima, odnosno na palijativnom zbrinjavanju, pa osobe koje u kontaktu sa starijim licima ispituju povrede treba da

imaju određeni nivo obuke i u oblasti palijativnog zbrinjavanja, kako bi uspevale da naprave distinkciju između različitih uzroka povreda. U tom smislu postoje različiti vodiči i algoritmi za palijativno zbrinjavanje, procenu potreba za istim, i slično (Sjeničić, 2010, 254).

Još jedan projekt iz oblasti forenzičkih markera, koji je finansirao NIJ a bio sproveden 2018. godine, upoređivao je karakteristike povreda kod starijih od 65 i više godina, a koji su prijavljeni službama APS kao žrtve fizičkog nasilja, sa starijima nad kojima nije bilo nasilja, a posetili su ambulantne gerijatrijske klinike u cilju dokumentovanja širokog spektra povreda (Yonashiro-Cho i drugi, 2019, 1-22). Nalazi iz ove studije potvrđuju prethodne rezultate. Konkretno, osobe iz grupe žrtava imale su više većih povreda, bile su osjetljivije i imale više povreda na glavi, vratu i licu nego kontrolna grupa. Međutim, određene osobe za koje je bilo potvrđeno da su žrtve nasilja nisu imale vidljive povrede. Deo studije se sastojao u intervjuisanju detektiva i tužilaca. Kao što je i očekivano, oni su izjavili da je dokumentacija o povredama bila komponenta korišćena da potkrepi procenu zlostavljanja i da je znanje o lokaciji i karakteristikama povreda, podudarno sa pribavljenom procenom žrtve zlostavljanja, obezbedilo podudarnost za incident zlostavljanja. Takođe su utvrđili da detektivi i tužioци preferiraju da APS služba pokrene pravni mehanizam za sankcionisanje zlostavljanja i/ili odvođenje žrtve u medicinsku ustanovu, nego da oni pokušavaju samostalno da obezbede forenzičku dokumentaciju (Yonashiro-Cho i drugi, 2019, 1-22).

Više je izazova ometalo napredak istraživanja o forenzičkim markerima zlostavljanja starijih. Pre svega, većina tih istraživanja fokusirana je na fizičko, što je najčešći tip zlostavljanja starijih. Zbog toga je prikupljanje učesnika za ovakve tipove studija išlo sporo, a mnoge studije nisu okončane zbog broja učesnika sa kojim se u početku računalo. Drugi izazov je pristup rezidencijalnim ustanovama za ovu vrstu istraživanja. Jedino su ustanove koje obezbeđuju najviši nivo kvaliteta usluga omogućile istraživačima da sproveđu istraživanje kod njih. Nažalost, mada razumljivo, u ustanovama u kojima postoji šansa da se nađu stariji koji trpe zlostavljanje i zanemarivanje, postoji i otpor prema učešću u istraživanju.

U NIJ je, kao što je već rečeno, istraživanje o forenzičkim markerima zanemarivanja ograničeno na jednu studiju o čirevima izazvanih pritiskom. Postoji, međutim, potreba za istraživanjima

koja se bave i drugim forenzičkim markerima zlostavljanja starijih, kao što su pothranjenost, dehidratacija i markeri okruženja (na primer, životni uslovi) (Ivkovich i drugi, 2018, 13).

Kada se radi o markerima za finansijsko zlostavljanje, u smislu psihijatrijske forenzike, mogu se uzeti u obzir: izolacija starijeg lica, zabrana posećivanja od strane prijatelja i rodbine, "ispiranje mozga" stalnim ponavljanjem želenih stvari od strane počinjoca zlostavljanja, promena mesta stanovanja starijeg u cilju izolacije, ciljano formiranje bliskog odnosa sa žrtvom (Brucker, 2016, 222-223). Ovi markeri su opšteg tipa, posredni, ali je, u principu, kod finansijskog zlostavljanja teško utvrditi neposredne markere. Na forenzički finansijskog zlostavljanja je 2014. godine radio Forenzički centar za ispitivanje zlostavljanja starijih iz okruga Los Andeles, te je sproveo istraživanje koje je imalo za cilj da poboljša rad ovakvih centara u oblasti blagostanja starijih žrtava finansijskog zlostavljanja, time što će povećati broj gonjenja u ovakvim slučajevima. Cilj je takođe bio analiziranje slučajeva sumnje na finansijsko zlostavljanje starijih u okrugu Los Andeles. Rezultat dobijen istraživanjem je mapa postupanja koja uključuje: 1) multidisciplirano prikupljanje dokaza, 2) pitanja o kojima treba odlučivati u ovakvim slučajevima, 3) strateške aktivnosti koje multidisciplinarni tim treba da preduzima u slučajevima zlostavljanja starijih. Ove aktivnosti treba da budu oblikovane tako da obezbeđuju sigurnost korisnika, njihovo blagostanje i bezbednost njihove imovine (Navarro, 2016, 772).

**DEO PETI
ZAKLJUČAK I PREPORUKE
ZA KREIRANJE NACIONALNOG
ODGOVORA NA ZLOSTAVLJANJE
I ZANEMARIVANJE STARIJIH OSOBA**

Kao što je već rečeno, kada se radi o pravljenju distinkcije po godinama u slučajevima nasilja, nacionalno zakonodavstvo prepoznaje samo maloletnike, odnosno lica do 18 godina života, pa su, na primer, krivična dela protiv života i zdravlja ljudi strože inkriminirana ako se radi o maloletnoj žrtvi. Na sva ostala lica se krivične i građanskopravne norme primenjuju bez razlikovanja žrtava po godinama, te su one prepustena slučaju, što je vid pravne nejednakosti i nesigurnosti. Nacionalna strategija o starenju, doduše, upućuje na potrebu izmene pravne regulative u cilju zaštite naših starijih sugrađana od zlostavljanja i zanemarivanja, ali do konkretnih aktivnosti na ovu temu još nije došlo, te na njima treba raditi.

Da bi se skrenula pažnja na starije u neposrednoj budućnosti, trebalo bi, u okvirima važeće pravne regulative, podzakonskom regulativom, ali i smernicama, vodičima i drugim strukovnim dokumentima (*soft-law*) propisati konkretnе mere koje će državni organi, nevladine organizacije i drugi akteri u društvu preduzeti u cilju skrininga nasilja, prevencije nasilja prema starijima, tretmana starijih nad kojima je izvršeno nasilje i mera prema počiniocima istog, uključujući i forenziku kod nasilja nad starijima, a sve u skladu sa Nacionalnom strategijom o starenju. U okviru nacionalnog pravnog sistema već su iznedreni protokoli za preveniranje nasilja prema deci¹² i ženama¹³, pa po ugledu na njih treba sačiniti i protokole kod nasilja nad starijima.

Kod slučajeva zlostavljanja starijih važno je da odgovor bude multidisciplinaran, te je potrebno da se obrazuju međusektorski

¹² Opšti protokol za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja, 2009, Posebni protokol sistema zdravstvene zaštite za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja, 2014, Posebni protokol za zaštitu dece i učenika od nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja u obrazovno-vaspitnim ustanovama, 2010, Posebni protokol za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja u ustanovama socijalne zaštite, 2012.

¹³ Opšti protokol o postupanju i saradnji ustanova, organa i organizacija u situacijama nasilja nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima, 2014.

timovi koji će povezano i koordinisano delati, prikupljati podatke o svojoj praksi i opisivati svoje rezultate i izazove na način koji može pružiti informaciju drugima koji su uključeni u slične napore, i omogućiti zaokružen nacionalni i lokalni odgovor na nasilje nad starijom populacijom.

U tom smeru, potrebno je razviti partnerstva između aktera srodnih oblasti: pravosuđa (tužilaštva, krivičnih i građanskih odeljenja u sudovima, advokatskih komora, veštaka), socijalnog zbrinjavanja starijih (centara za socijalni rad, domova za starije), zdravstvenog zbrinjavanja. Potrebno je, dakle, da sistemi i usluge budu koncentrisane oko korisnika i da im budu dostupne, i to kroz lako ostvarljive procedure, kako bi se prevenirala, odnosno sprečila situacija u kojoj korisnik luta kroz sistem nastojeći da nađe pomoć koja mu je potrebna (Sjeničić, Jovanović, 2017, 102-103).

Treba imati u vidu da, za sada, međusektorska saradnja, u smislu o kome se ovde govori, dosta slabo funkcioniše. Član 58 Zakona o socijalnoj zaštiti uređuje da se, putem protokola o saradnji, zavisno od potreba korisnika, usluge socijalne zaštite mogu pružati istovremeno i kombinovano sa uslugama koje pružaju obrazovne i zdravstvene ustanove. Protokol, međutim, nije obavezujući, a ni sam Zakon ne nalaže obavezno zaključivanje protokola. U tom smislu je međusektorskiju saradnju potrebno realizovati na neki drugi način – ugovorom ili nekim obavezujućim pravnim aktom (Sjeničić, 2014, 54).

Prethodno ili uporedno sa merama međusektorskog povezivanja svaki od ovih sistema pojedinačno treba unaprediti u radu na slučajevima zlostavljanja starijih.

U oblasti prevencije zlostavljanja ili skrininga zlostavljanja starijih potrebno je uvesti instrumente za organizovani skrining na nasilje u svim sektorima, a pre svega u sektoru zdravstvene i socijalne zaštite, jer domovi zdravlja i centri za socijalni rad, zapravo, kao ulaz u zdravstveni i socijalni sistem, ostvaruju prvi kontakt sa korisnicima usluga, pa time i sa starijom populacijom. Skrining uopšte podrazumeva primenu procedure, pregleda ili određenog testa u prividno zdravoj, ciljnoj populaciji bez simptoma i/ili znakova određene bolesti, sa ciljem smanjivanja obolevanja i smrtnosti od bolesti za koju se organizuje, da bi se njime otkrile ugrožene osobe ili osobe u ranoj fazi te bolesti, kada je lečenje efikasnije (Sjeničić,

Miljuš, 2013, 417). Navedene ustanove, odnosno nominovana lica, bi skrining na nasilje trebalo da sprovode na osnovu protokola za skrining, a nakon obuke osoblja zaposlenog u primarnoj zdravstvenoj zaštiti i centrima za socijalni rad za primenu protokola i prajeće smernica za prevenciju zlostavljanja starijih. Ovde posebno treba uzeti u obzir već postojeću organizacionu strukturu centara za socijalni rad, koji imaju službu za zaštitu odraslih i starih, kao jednu od osnovnih unutrašnjih organizacionih jedinica. Ovu jedinicu treba imati u vidu kada se radi obučavanju kadrova da sprovedu skrining na nasilje i zanemarivanje, te da se povežu i dalje angažuju relevantne službe u zajednici u cilju sprečavanja nasilja. Skrining na nasilje i zanemarivanje bi se radio na ciljnoj populaciji od 65 godina i preko. Obuka bi obuhvatala i prilagođavanje rada specifičnim potrebama starijih ljudi sa funkcionalnim ograničenjima. Skrining je, naravno, potrebno uvesti u sve službe koje su u kontaktu sa osobama ovog doba (Sjeničić, Vesić, 2018, 358), no kao prvi primaoci informacija dom zdravlja i centar za socijalni rad bi, ukoliko utvrde postojanje indicija na zlostavljanje ili zanemarivanje, po utvrđenom algoritmu obavestili druge aktere u multidisciplinarnom timu kako bi se preduzela prevencija daljeg zlostavljanja/zanemarivanja. Starijem licu bi se obezbedio boravak u sigurnoj kući, kao i različite mere tretiranja posledica zlostavljanja, a obezbedilo bi se i kažnjavanje počinioca nasilja. U okviru doma zdravlja i centra za socijalni rad, radnici zaduženi za kontakt i skrining starijih osoba na nasilje bi bili voditelj slučaja i izabrani lekar. Kada se radi o voditelju slučaja, trebalo bi u socijalnoj/zdravstvenoj regulativi (u zavisnosti od toga gde se pozicionira voditelj slučaja zlostavljanja) propisati da isti ima obavezu razvoja „strategije“ ili plana koji obuhvata čitav spektar potrebnih integrisanih usluga, kao reakciju na zlostavljanje pojedinca. Voditelj slučaja treba da bude povezan u mrežu stručnjaka koji se bave ovakvim slučajevima, pa po prijemu informacije da reaguje, upućuje na potrebne službe i slično. U tom smislu, formalno i neformalno ojačavanje međusektorske saradnje je neophodno.

Pored rada sa žrtvama ili potencijalnim žrtvama nasilja, potrebno je raditi i sa počiniocima ili potencijalnim počiniocima nasilja. Kada se radi o preventivnim aktivnostima, treba razviti mehanizme za predupređivanje ili umanjenje radnog sagorevanja formalnih i

neformalnih pružalaca nege, bilo da se radi o članovima porodice ili profesionalnim negovateljima.

Potrebno je unaprediti porodičnopravnu zaštitu, posebno u pogledu određivanja i sprovođenja privremenih mera kojima treba starijima obezbediti hitnu zaštitu, kao i konkretizovanje načela hitnosti (Janković i drugi, 2015, 74).

U skladu sa eventualno unapred utvrđenim specifičnim profilima nasilnika, treba razviti ciljane intervencije koje bi bile usmerene istovremeno i na žrtve i na nasilnike. Ako se, na primer, utvrdi da osoba koja preduzima nasilje i inače ima nasilničku prirodu, intervencija može biti usmerena na to da on nema kontinuiran pristup žrtvi, tako što će se odrediti zabrana prilaska žrtvi. Može se takođe predložiti da se žrtva premesti u institucionalno okruženje, ukoliko je potrebno profesionalno staranje i nadzor, kako bi se smanjio rizik nasilja. Dosta starijih je emotivno vezano za nasilnike i te veze mogu biti štetne po njih. Kada se radi o zavisnom pružaocu nege, kao štetniku, zlostavljanje se može smanjiti time što će se on podržati u obezbeđivanju alternativnog smeštaja, finansijske podrške, obuke za posao ili druge obuke koja ga može podržati u finansijskoj nezavisnosti, i time smanjiti štetna ponašanja, a pobuditi pozitivne interakcije između ove dve osobe. Osobama koje su nasilne, ne zbog svoje zavisnosti od žrtve nego zbog svog temperamenta, treba ponuditi pomoć kroz usluge mentalnog zdravlja, kako bi postigle emocionalnu stabilnost i smanjile nasilno ponašanje. Kada se radi o profesionalnim pružaocima nege, kao nasilnicima, potrebno je preuzeti obuku o standardima zbrinjavanja, o načinu smanjivanja stresa, i slično. Sve ove mere bi bile dodatno efikasne ukoliko bi bile preuzete zajedno sa merama smanjivanja ranjivosti žrtava i obezbeđivanja bezbednog životnog okruženja (DeLiema, 2018, e56). Na primer, napor da se opasan ili temperamentan nasilnik ukloni iz domaćinstva treba da budu preuzeti zajedno sa dugotrajnim uslugama i podrškom nezavisnosti žrtava (DeLiema, 2018, e 57). Zapravo, po ovom pitanju bi jednostavno trebalo implementirati odredbe Nacionalne strategije o starenju, koja, kao što je već navedeno, propisuje potrebu razvoja sledećih aktivnosti: obezbeđivanje podrške članovima porodice koji brinu o teško obolelim, odraslim i starijim licima kroz različite vrste obuke i edukacije za negu, savetovanja, potrebne informacije o drugim izvorima podrške i pomoći, i

organizovanu psihosocijalnu podršku davaocima nege; obezbeđivanje posebnih mera kao odgovor na posebne potrebe (ekonomске, socijalne i psihološke prirode) članova porodice koji učestvuju u dugotrajnoj nezi teško obolelih, zavisnih odraslih i starijih lica (hronično obolelih, mentalno obolelih, starijih lica u terminalnoj fazi bolesti, nepokretnih i sl); zakonskim i drugim merama ekonomске, socijalne i zdravstvene politike obezbeđivati zaštitu žena koje svakodnevno odgovaraju zahtevima tradicionalnih i savremenih uloga i predstavljaju najčešće davaoce nege obolelim starijim članovima porodice.

Iako su domaće pravne norme primenljive na sve, uglavnom bez obzira na godine, u praksi tužilaštva i sudova u krivičnim stvarima bi trebalo uvesti poseban upisnik za predmete i opredeliti posebne tužioce, odnosno sudska veća za slučajeve zlostavljanja starijih.

Potrebno je formirati odeljenja/veća specijalizovana za slučajeve zlostavljanja starijih i gonjenje počinilaca krivičnih dela u kojima su se, kao žrtve, pojavila starija lica.

U principu, gonjenje potencijalnih zlostavljača je vrlo često slaba tačka u većini sistema. Nakon prikupljanja dokaza od strane policije ili delovanja centra za socijalni rad, postoji prostor do dizajna optužnice koji treba, na adekvatan način, da popuni kancelarija javnog tužioca. Instrumenti koji se nude kroz studije izložene u radu nisu u potpunosti primenljivi na naš pravosudni sistem, ali su opisani na dovoljno generalan način da bi se mogli prilagoditi okolnostiima različitih zemalja, pa i naše. Jedan od izazova je, dakle, svakako uvođenje efikasnih instrumenata za gonjenje počinilaca krivičnog dela nasilja nad starijima, pre svega u rad tužilaštva. Pri izmeni pravne regulative, a u skladu sa predlozima iz strategije o starenju, treba razmišljati o nabranjanju lica koja su u obavezi da prijave nasilje nad starijim licem ili sumnju na isto, ako smatraju da starije lice nije u mogućnosti samo da ga prijavi (socijalni radnici, policija, doktori i pripadnici sličnih profesija koji su u kontaktu sa starijom populacijom). Takođe, kada se radi o izmeni, pre svega, krivičnopravne i prekršajnopravne regulative, treba navesti oblike zlostavljanja koji su do sada usaglašeni u uporednoj teoriji i zakonodavstvu (fizičko, seksualno, psihološko, finansijsko ili materijalno zlostavljanje, zanemarivanje i propuštanje i diskriminatoryno zlostavljanje), dok aktivnosti

ili, upravo, uzdržavanje od aktivnosti koje predstavljaju sadržinu ovih vidova zlostavljanja treba da budu, ne taksativno, već samo *exempli causa* navedeni. Dalje, prilikom objedinjenog i fokusiranog definisanja zlostavljanja i zanemarivanja starijih, potrebno je preuzeti stav iz *Opšteg protokola o postupanju i saradnji ustanova, organa i organizacija u situacijama nasilja nad ženama u porodici i u partner-skim odnosima*, kojim se akcenat stavlja na zloupotrebu moći, poverenja ili zavisnosti. Zavisnost žrtve, odnosno odnos između starije osobe i negovatelja koji postupa nehatno, kao dodatni kriterijum za zlostavljanje i zanemarivanje, je jako važan stoga što iz ovakvog odnosa zapravo proizilazi obaveza negovatelja, koju on krši. Povereњe, osetljivost i zavisnost, s jedne strane, i autoritet i povređivanje poverenja, na drugoj, trebalo bi da su elementi krivičnog dela koje se sastoji u propuštanju zbrinjavanja nekoga koga smo dužni da zbrinemo.

Međutim, zavisnost ne mora nužno biti deo definicije zlostavljanja starijih, relevantne za sve situacije. Kao što je to izraženo u presudama kanadskih sudova, i starije lice kome se ne pružaju usluge zbrinjavanja može biti zlostavljano, odnosno nisu samo negovatelji ti koji mogu počiniti ovo krivično delo, već napadači na kuću starijih lica, nasilni prema njima na način koji se može definisati kao zlostavljanje starijih.

U svakom slučaju, ukoliko se i ne uvedu nova krivična dela koja bi se ticala starijih osoba kao žrtava, moglo bi se, u određena postojeća krivična dela, uvesti stepenovanje težine dela i kazne za isto, ukoliko se učini protiv starijeg lica, kao otežavajuća okolnost.

Mera koja se, bez organizacionih promena, može preduzeti je kontinuirana edukacija osoba koje rade u pravosudnom sistemu o aktivnostima koje treba preduzeti u slučajevima nasilja nad starijima, tako da mogu obučeni da vode slučajeve zlostavljanja starijih i izađu u susret potrebama starijih. Obuka je, naravno, potrebna i advokatima zbog njihove ključne uloge u identifikaciji i odgovoru na ove slučajeve, kao i svim drugim akterima u slučajevima nasilja nad starijima: izabranim lekarima i radnicima centra za socijalni rad u primeni skrining instrumenata, u preduzimanju efikasnih hitnih mera zaštite starijih od nasilja, povezivanju sa drugim članovima multidisciplinarnih timova, po zadatom algoritmu i po potrebi. Zdravstveni profesionalci često nisu osposobljeni da otkriju znakove

zlostavljanja, a još manje da obave skrining na isto, i zbog toga je potrebna njihova kontinuirana obuka u oblasti gerijatrijske, ali i pali-jativne medicine (kako bi se, u nedostatku adekvatne forenzičke, razlikovale povrede zbog zlostavljanja i povrede nastale usled drugih životnih okolnosti). S druge strane, dešava se da su posledice na zdravlje starijih, usled zanemarivanja, zapravo rezultat nedostatka medicinskog osoblja obučenog u zbrinjavanju starijih. Zbog toga je kontinuirana edukacija zdravstvenih radnika u oblasti zbrinjavanja starijih preko potrebna.

Pored praktičnih mera, kao što je već rečeno, na nivou prava i strateškog odlučivanja potrebno je preduzeti evaluaciju postojećih propisa i zvaničnih stavova, kako bi se procenilo da li su i kako implementirani. Sledeći korak bi bio sačinjavanje nacrta zakona, pod-zakonskih akata i politika, u cilju popunjavanja postojećih pravnih praznina u prevenciji zlostavljanja starijih i odgovoru na njega, kao i efikasnija implementacija postojećih propisa.

Dalje, u cilju prevencije zlostavljanja valja razmišljati i o novim stambeno-životnim rešenjima, kao što su zajednice stanovanja starijih. Nedavna zabrana napuštanja stanova za građane starije od 65 godina, u toku pandemije koronavirusa, aktualizovala je pitanje koliko su usklađeni način/forme stanovanja starijih sa zadovoljavnjem njihovih svakodnevnih potreba i sposobnostima da aktivno i osmišljeno organizuju svakodnevni život (Petovar, 2020). Ova zabrana aktualizuje i pitanje zanemarivanja i samozanemarivanja, koji, u ovom slučaju, nisu izazvani namerno, ali su izazvani. Demografske promene, međutim, u većini država nisu praćene nalaženjem i podrškom novim formama stanovanja starijih ljudi, koje mogu da smanje socijalnu izolaciju i osamu starijih i da obezbede visok nivo kvaliteta svakodnevnog života. Stanovanje je, kao i hrana, osnovna ljudska potreba. Kulturni i socijalni razvoj zajednice podrazumeva, između ostalog, prilagođavanje formi stanovanja promenama demografskih obeležja. Socijalno odgovorne države, koje drže do ljudskih prava svojih građana, različitim mehanizmima podstiču unapređivanje i usklađivanje pojedinih segmenata društvene organizacije (u ovom kontekstu – nove organizacione forme stanovanja podržane zakonodavnom regulativom) sa potrebama pojedinih društvenih grupa, naročito onih marginalizovanih i socijalno ranjivih. Rezultat takvih npora su nove forme zajednica stanovanja, konkretno

starijih ljudi, koje stariji mogu sami (blagovremeno) da organizuju, da sami odaberu s kim će praviti te zajednice, kakve građevinsko-arhitektonske, ambijentalne i pravno-organizacione forme će zajednice imati, kakav će biti režim upravljanja i održavanja takvih objekata ili skupova objekata, kakva će biti njihova svojinska i pravna obeležja i regulacija, itd. Uloga države je prvenstveno da zakonodavno uredi te nove forme i da obezbedi pravnu sigurnost ugovora i ugovorenih obaveza (Petovar, 2020).

I naravno, u javne politike bi, kao preventivu zlostavljanja starijih, a prevashodno kao put ka socijalnom uključivanju starijih, trebalo inkorporisati međugeneracijske solidarnosti. Ova paradigma povezana je sa kolektivnom, društvenom akcijom i sa socijalnom podrškom. Ona je neodvojiva i od problematike životnog ciklusa. Intenzivne demografske promene predstavljaju jasan poziv za holističkim pristupom koji bi se fokusirao ne samo i isključivo na finansijske implikacije starenja stanovništva, već pre svega na viziju obezbeđivanja uslova za aktivno starenje i promociju socijalnog uključivanja stanovništva, u cilju poštenih i održivih rešenja unapređenja postojećih odnosa između generacija (Perišić, Vesić, Sjeničić, 2019, 67-68). Međugeneracijska solidarnost ne bi trebalo da bude izdvojena tema, već da bude inkorporisana u različite javne politike koje su od značaja, i to u oblastima siromaštva i socijalnog uključivanja, porodice, obrazovanja, ekologije i održivog razvoja, urbanog razvoja, zapošljavanja, penzija, zdravstva i dugotrajne zaštite, kao i civilnih inicijativa.

LITERATURA

- Adult Guardianship Act, Northern Territory. (2016). http://classic.austlii.edu.au/au/legis/nt/repealed_act/aga189.html (accessed 29 March 2020).
- Adult Support and Protection (Scotland) Act. (2007), 1-65. http://www.legislation.gov.uk/asp/2007/10/pdfs/asp_20070010_en.pdf (accessed 29 March 2020).
- Aged Care Amendment (Residential Care) Act. (1997)(2007)). <https://www.legislation.gov.au/Details/C2007A00109> (accessed 29 March 2020).
- Australian Network for the Prevention of Elder Abuse (2002). Confronting and reducing elder abuse requires a multisectoral and multidisciplinary approach. <https://www.eapu.com.au/uploads/ANPEA/ANPEA%20Brochure%20Fill%20In.pdf> (accessed 3 April 2020).
- Baldridge, D., Nerenberg, L., & Benson, F. W. (2004). *A Review of the Literature: Elder Abuse in Indian Country*. Washington: National Indian Council on Aging. http://www.ncdsv.org/images/NICA_RevLitElderAbuseIndianCountry_June2004.pdf
- Brkić, M., Vesić, Z., Damjanović, D., Milanović, M., Pantić, M., Perić, S., & Luburić, S. (2019). *Grad prilagođen starijim osobama – putokaz za aktivno starenje u gradu Beogradu*. Beograd: Institut za javnu politiku, PALGO smart.
- Brucker, U. (2016). Finanzieller Missbrauch alter und pflegebedürftiger Menschen – Kein Thema – Kein Problem? Teil 1. *Betreuungsrechtliche Praxis*, 5, 163-167. https://www.reguvis.de/xaver/btrecht/start.xav?start_id=%2F%2F%5B%40attr_id%3D%27btrecht_11917217035%27%5D#_btrecht__%2F%2F%5B%40attr_id%3D%27btrecht_11917217035%27%5D_1578421875318
- Brucker, U. (2016). Finanzieller Missbrauch alter und pflegebedürftiger Menschen – Kein Thema – Kein Problem? Teil 2. *Betreuungsrechtliche Praxis Jahrgang*, 6,

- 221-226. https://www.reguvis.de/fileadmin/BT-Prax/Fachbeitraege_PDF/Soziales_Pflege/Brucker_2016_221.pdf
- Bundesministerium für Familie, Senioren, Frauen und Jugend. Die Pflege-Charta. <https://www.wege-zur-pflege.de/pflege-charta.html> (accessed 2 February 2020)
- Burnett, J., Achenbaum, W. A., Murphy, P. K. (2014). Prevention and Early Identification of Elder Abuse. *Clinics in Geriatric Medicine*, 30(4), 743-759. doi: 10.1016/j.cger.2014.08.013. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC439639>
- California Welfare and Institutions Code. <https://codes.findlaw.com/ca/welfare-and-institutions-code/wic-sect-15630.html> (accessed April 7 2020).
- CAPHRI School for Public Health and Primary Care, Maastricht University. Elderly abuse in the Netherlands. <https://www.justiz.bayern.de/media/images/behoerden-und-gerichte/milcea.pdf> (accessed May 8 2020).
- Centers for Disease Control and Prevention. (2016). *Elder Abuse Surveillance: Uniform definitions and Recommended Core Data Elements*. Atlanta. https://www.cdc.gov/violenceprevention/pdf/EA_Book_Revised_2016.pdf (accessed April 3 2020).
- Center for Elders and the Courts. <http://www.eldersandcourts.org/Elder-Abuse/Basics.aspx> (accessed April 7 2020).
- Code of Practice for Mental Capacity Act. (2007), 1-301. https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/497253/Mental-capacity-act-code-of-practice.pdf (accessed April 7 2020).
- Confusion on the Front Lines: The Response of Law Enforcement and Prosecutors to Cases of Elder Abuse, 1-10. https://acl.gov/sites/default/files/programs/2016-09/Ulrey_White_Paper.pdf (accessed April 7 2020).
- Definitions of Elder Abuse and Neglect, Canada, Federal Legislation—An overview of the Criminal Code framework Department of Justice. <https://www.justice.gc.ca/eng/rp-pr/cj-jp/fv-vf/elder-aines/def/p212.html#s212> (accessed April 14 2020).
- Deliema, M., Yonashiro-Cho, J., Gassoumis, D.Z., Yon, Y., & Conard, Y.K. (2018). Using Latent Class Analysis to Identify Profiles of Elder Abuse Perpetrators. *The Journal of Gerontology: Social Sciences*, 73(5), e49-e58. doi:10.1093/geronb/gbx023.
- Department of Health, United Kingdom. (2006). *Care Homes for Older People, National Minimum Standards, Care Homes Regulations*, 1, 1-101. <https://www>.

- dignityincare.org.uk/_assets/resources/dignity/csipcomment/csci_national_minimum_standards.pdf (accessed May 5 2020).
- Department of Health, Wales. (2000). *No secrets: Guidance on developing and implementing multi-agency policies and procedures to protect vulnerable adults from abuse*, 1-42. https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/194272/No_secrets_guidance_on_developing_and_implementing_multi-agency_policies_and_procedures_to_protect_vulnerable_adults_from_abuse.pdf (accessed May 7 2020).
- Deutsches Institut für Menschenrechte. (2017). *Altersdiskriminierung und das Recht Älterer auf Freiheit von Gewalt, Misshandlung und Vernachlässigung*, 1-28. https://www.ssoar.info/ssoar/bitstream/handle/document/55714/ssoar-2017-Altersdiskriminierung_und_das_Recht_Alterer.pdf?sequence=1&isAllowed=y&lknname=ssoar-2017-Altersdiskriminierung_und_das_Recht_Alterer.pdf (accessed April 23 2020).
- Domestic Violence Act, New Zealand. (1995). <http://www.legislation.govt.nz/act/public/1995/0086/latest/viewpdf.aspx> (accessed April 23 2020).
- Domestic Violence Act, New Zealand. (2018). <http://www.legislation.govt.nz/act/public/1995/0086/latest/DLM371926.html> (accessed April 23 2020).
- Domestic Violence, Crime and Victims Act, United Kingdom. (2004). http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2004/28/pdfs/ukpgaen_20040028_en.pdf (accessed April 23 2020).
- Elder Abuse Laws (Criminal), State of California Department of Justice. https://oag.ca.gov/bmfea/laws/crim_elder (accessed April 27 2020).
- Elder Abuse and Neglect Act, Illinois. <https://law.justia.com/codes/illinois/2005/chapter31/1452.html> (May 24 2020).
- Elder Justice Act, USA. (2010). <https://acl.gov/about-acl/elder-justice-act>; i, https://www.ssa.gov/OP_Home/ssact/title20/2000.htm (April 17 2020).
- European Court of Human Rights (ECHR). Heinisch v. Germany, 28274/08. [https://hudoc.echr.coe.int/spa?i=001-105777#%22itemid%22:\[%22001-105777%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/spa?i=001-105777#%22itemid%22:[%22001-105777%22]}) (accessed June 6 2020).
- Family Violence Act, New Zealand (2018). http://www.legislation.govt.nz/act/public/2018/0046/latest/DLM7159322.html?search=ad_act_Family+Violence+Act_2018___25_ac%40bn%40rn%40dn%40apub%40bgov%40bloc%40bpri%40bmem%40rpub%40rimp_ac%40ainf%40bcur%40inf%40rnif_a_yw_se&p=1 (accessed June 18 2020).

Friedman, L.S., Avila, S., Tanouye, K., & Joseph, K. (2011). A Case - Control Study of Severe Physical Abuse of Older Adults. *Journal of the American Geriatrics Society*. 59 (3), 417-422. doi: 10.1111/j.1532-5415.2010.03313.x.

General Law of Massachusetts.

<https://malegislature.gov/Laws/GeneralLaws> i <https://www.mass.gov/info-details/massachusetts-law-about-elders-issues#crimes-against-the-elderly> (accessed March 23 2020).

Generalna skupština UN, *Opšta deklaracija o ljudskim pravima – Rezolucija 217 A (III)* od 10. decembra 1948. godine.

Government of Canada, Department of Justice. *An overview of the Criminal Code framework*. <https://www.justice.gc.ca/eng/rp-pr/cj-jp/fv-vf/elder-aines/def/p212.html#s212> (accessed March 3 2020).

Government of Canada, Department of Justice. *Legal Definitions of Elder Abuse and Neglect*. Canada. <https://www.justice.gc.ca/eng/rp-pr/cj-jp/fv-vf/elder-aines/def/p211.html> (accessed March 17 2020).

Government of Wales. (2000). *In safe hands: Implementing adult protection procedures in Wales*, 1-190. <http://www.wbsb.co.uk/pdf/ln%20Safe%20Hands%5B1%5D.pdf> (accessed March 5 2020).

Guardianship Act, New South Wales. (1987). <https://www.legislation.nsw.gov.au/#/view/act/1987/257> (accessed June 3 2020).

Guardianship and Administration Act, Victoria. (2019). at s.28(2)(d). http://www5.austlii.edu.au/au/legis/vic/num_act/gaaa201913o2019350/8 (accessed May 4 2020).

Hagen, A. L. (2018). Responding to Elder Abuse and Neglect in American Indian and Alaska Native Communities. *Journal of Federal Law and Practice*. 66(7), 275-304. <https://www.justice.gov/usao/page/file/1121446/download>

Ho C.S., Wong S.Y., Chiu, M.M., & Ho, R.C. (2017). Global prevalence of Elder Abuse: A Meta Analysis and Meta regression. *East Asian Arch Psychiatry*. 27(2), 43-55.

Hourglass – Safer ageing (2020). *Stopping Abuse, Action on Elder Abuse*. <https://weare-hourglass.org/> (pristupljeno April 2 2020).

H-S "EAST" The Hwalek-Sengstock Elder Abuse Screening Test. <https://static1.squarespace.com/static/545020a5e4b06fcbbab6b1d78/t/55d780d5e4b-0feb04b62114b/1440186581216/Hwalek-Sangstock-Scale.pdf> (accessed March 23 2020).

Ivkovich, L., Mao, A., & Mulford, C. (2018). The United States Department of Justice's Elder Abuse Initiatives. *Journal of Federal Law and Practice*, 66 (7), 3-31. <https://www.justice.gov/usao/page/file/1121446/download>

Janković, B., Todorović, N., & Vračević, M. (2015). *Dobro čuvana porodična tajna – Zlostavljanje starijih osoba*. Beograd: Crveni krst Srbije.

- Janković, B., Todorović, N., Zajić, G., & Vračević, M. (2018). *Starjenje u gradovima – izazovi savremenog društva*. Beograd: Crveni krst Srbije.
- Janković, B., Zajić, G., Vračević, M., & Todorović, N. (2016). *Položaj starijih na selu*. Beograd: Crveni krst Srbije.
- Justia. (2018). *Elder Law*. <https://www.justia.com/elder-law/> (accessed March 4 2020).
- Kancelarija za ljudska i manjinska prava Republike Srbije. (2016). *15. jun - Međunarodni dan borbe protiv nasilja nad starijim osobama*.
<https://ljudskaprava.gov.rs/sh/press/vesti/15-jun-medunarodni-dan-borbe-protiv-nasilja-nad-starijim-osobama> (accessed May 13 2020).
- Konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda Saveta Evrope. (1950, 2010).
https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_SRP.pdf (pristupljeno 14 marta 2020).
- Krivični zakonik. Službeni glasnik RS, br. 85/2005, 88/2005, 107/2005, 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 i 35/2019
- Legal Definitions of Elder Abuse and Neglect, Australia. <https://www.justice.gc.ca/eng/rp-pr/cj-jp/fv-vf/elder-aines/def/p4.html#s40> (accessed March 13 2020).
- Legal Definitions of Elder Abuse and Neglect, New Zealand, Legislation. <https://www.justice.gc.ca/eng/rp-pr/cj-jp/fv-vf/elder-aines/def/p5.html#s50> (accessed March 13 2020).
- Legal Definitions of Elder Abuse and Neglect. The United Kingdom. <https://www.justice.gc.ca/eng/rp-pr/cj-jp/fv-vf/elder-aines/def/p3.html#s31> (accessed March 13 2020).
- Liao, S., Baker, M., Lowe, J., Austin, R., Davis, W. J., Wigelsworth, A., Zimmermann, D., Zoromski, P., & Mosqueda, L. (2010). *A Multi-Site Study to Characterize Pressure Ulcers in Long-term Care Under Best Practices*. U.S. Department of Justice, 1-54. Dostupno na <https://www.ncjrs.gov/pdffiles1/nij/grants/231614.pdf> (accessed 3 June 2020).
- Međunarodni pakto o građanskim i političkim pravima. Službeni list SFRJ, br.7/71.
- Mental Capacity Act. United Kingdom. (2005). <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2005/9/contents> (accessed May 15 2020).
- Mental Health (Compulsory Assessment and Treatment) Act, New Zealand. (1992, 1996). <http://www.legislation.govt.nz/act/public/1992/0046/latest/DLM262176.html> (accessed May 16 2020).
- Ministry of Social Development of New Zealand. (2002). *Briefing to the incoming Minister for Senior Citizens Towards lifelong participation and independence*. <https://www.msd.govt.nz/documents/about-msd-and-our-work/publications-resources/>

- archive/2003-briefing-to-the-incoming-minister-for-senior-citizens-2003.pdf (accessed May 7 2020).
- Ministry of Social Development of New Zealand. *Policy, Seniors and International*.
<https://www.msd.govt.nz/about-msd-and-our-work/about-msd/our-structure/policy-cluster.html> (accessed May 7 2020).
- Mosqueda, L., Burnight, K., & Liao, S. (2005). The life cycle of bruises in older adults. *Journal of the American Geriatric Society*, 53(8), 1339-1343, doi: 10.1111/j.1532-5415.2009.02330.x.
- Nacionalna strategija o starenju. Službeni glasnik RS, br. 76/2006
- Nacionalna strategija za sprečavanje i suzbijanje nasilja nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima. Službeni glasnik RS, br. 27/2011
- National Association for States United for Ageing and Disabilities. (2012). *Adult Protective Services in 2012: Increasingly vulnerable*, 1-64. <http://www.napsa-now.org/wp-content/uploads/2012/06/BaselineSurveyFinal.pdf> (accessed June 1 2020)
- National Center on Elder Abuse. *Types of Abuse*. <https://ncea.acl.gov/Suspect-Abuse/Abuse-Types.aspx#physical> (accessed June 12 2020)
- National Indigenous Elder Justice Initiative. <https://www.nieji.org/codes> (accessed June 4 2020)
- National Initiative for Care of the Elderly. (2006). *EASI: Elder Abuse Suspicion Index*, 1-2. <http://www.nicenet.ca/files/EASPI.PDF> (accessed May 13 2020)
- Navarro, E. A., Wysong, J., Deliema, M., Schwartz, E., Nichol, M., & Wilber, K. (2016). Inside the Black Box: The Case Review Process of an Elder Abuse Forensic Center. *The Gerontologist*, 56 (4), 772-781. doi:10.1093/geront/gnv052.
- Neale, A.V., Hwalek, M., Sengstock, M.C., Scott, R.O., & Stahl, C. (1991). Validation of the Hwalek-Sengstock Elder Abuse Screening Test. *Journal of Applied Gerontology*, 10(4), 417-429.
- Odluka o obrazovanju Saveta za suzbijanje nasilja u porodici. Službeni glasnik RS, br. 69/2017
- Odluka o programu za zaštitu žena od nasilja u porodici i u partnerskim odnosima i drugih oblika rodno zasnovanog nasilja u AP Vojvodini za period od 2015. do 2020. godine. Službeni list AP Vojvodine, br. 54/2014
- Opšti protokol za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja. (2009).
- Opšti protokol o postupanju i saradnji ustanova, organa i organizacija u situacijama nasilja nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima. (2014). Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja
- Pan American Health Organisation (2012). *Elder Abuse*. <https://www.paho.org/hq/dm/documents/2012/elder-abuse-eng.pdf> (accessed April 4 2020).

- Perišić, N., Vesić, Z., & Sjeničić, M. (2019). Međugeneracijska solidarnost u dokumentima i aktivnostima Evropske unije. *Socijalna politika*, 54(1), 51-72. doi.org/10.22182/sp.12019.3
- Petovar, K. (2020). *Zajednice stanovanja starijih - kako prevazići samoću, odbačenost i odsustvo podrške*. Fondacija Centar za demokratiju. <http://www.centaronline.org/sr/vest/12022/zajednice-stanovanja-starijih-kako-prevazici-samocu-odbačenost-i-odsustvo-podrske?fbclid=IwAR01qRdSO4z7PQ9kNvhC7Id1rTphkec-21GUv9unj53NpHxCGBC-lBlAv1Q> (pristupljeno 3. juna 2020).
- Porodični zakon. Službeni glasnik RS, br. 18/2005, 72/2011 i 6/2015
- Posebni protokol sistema zdravstvene zaštite za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja. (2014). Ministarstvo zdravljva
- Posebni protokol za zaštitu dece i učenika od nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja u obrazovno-vaspitnim ustanovama. (2010). Ministarstvo prosvete
- Posebni protokol za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja u ustanovama socijalne zaštite. (2012). Ministarstvo rada, zapošljavanja i socijalne politike
- Pravilnik o bližim uslovima i standardima za pružanje usluge SOS telefona za žene sa iskustvom nasilja. Službeni glasnik RS, br. 93/2015
- Pravilnik o organizaciji, normativima i standardima rada centra za socijalni rad. Službeni glasnik RS, br. 59/2008, 37/2010, 39/2011, 1/2012, 51/2019 i 12/2020.
- Pravilnik o klubu za stara lica. Službeni list grada Zrenjanina, br. 33/2013
- Presuda Vrhovnog kasacionog suda Rev 2201/2017., 01.11.2017. godine, na presudu Apelacionog suda u Beogradu Gž2 271/17 od 27.04.2017. godine, a po presudi Trećeg osnovnog suda u Beogradu P2 260/14 od 22.09.2014. godine. <https://www.vk.sud.rs/sr-lat/rev-22012017-za%C5%A1tita-od-nasilja-u-porodic> (pristupljeno 4. maja 2020).
- Presuda Vrhovnog kasacionog suda Rev. 3564/2018, 21.6.2018 na presudu Apelacionog suda u Novom Sadu Gž2 112/18 od 07.03.2018. godine, a po presudi Osnovnog suda u Staroj Pazovi P2 200/17 od 21.12.2017. godine. <https://www.vk.sud.rs/sr-lat/rev-35642018-za%C5%A1tita-od-nasilja-u-porodici> (pristupljeno 4. maja 2020).
- Presuda Vrhovnog kasacionog suda Rev. 3629/2018, 21.6.2018. <https://www.vk.sud.rs/sr-lat/rev-36292018-porodici%C4%8Dno-pravo-za%C5%A1tita-od-nasilja-u-porodici> (pristupljeno 4. maja 2020).
- Presuda Vrhovnog kasacionog suda Rev. 4775/2019, 28.11.2019., na presudu Apelacionog suda u Novom Sadu Gž2 328/19 od 27.06.2019. godine, a po presudi P2n 325/18 i rešenju o troškovima postupka Osnovnog suda u Somboru P2n 325/18 od 10.04.2019. godine. <https://www.vk.sud.rs/sr-lat/rev-47752019-314181-314182> (pristupljeno 5. maja 2020).

- Protection of Personal and Property Rights Amendment Act, New Zealand. (2007). <http://www.legislation.govt.nz/act/public/2007/0090/latest/DLM968897.html> (accessed April 18 2020).
- Protection of the Abused, Neglected or Exploited Disabled Adult Act, North Carolina. Chapter 108A, Article 6. https://www.ncleg.net/EnactedLegislation/Statutes/HTML/ByArticle/Chapter_108A/Article_6.htm (accessed June 16 2020).
- Protection of the Abused, Neglected, or Exploited Disabled Adult Act. (2012). <https://law.justia.com/codes/north-carolina/2012/chapter-108a/article-6> (accessed March 18 2020).
- Public Interest Disclosure Act. (1998). <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1998/23/contents> (accessed April 15 2020).
- Regionalna kancelarija SZO za Evropu. (2011). prema: United Nations Economic Commission for Europe. (2013). *Misshandlung älterer Menschen*, 1-24. https://www.unece.org/fileadmin/DAM/pau/age/Policy_briefs/German/ECE-WG1-19-GER.pdf (accessed March 21 2020).
- Santos, A.J., Nunes, B., Kislaya, I., Gil, A.P., & Ribeiro, O. (2017). Exploring the Correlates to Depression in Elder Abuse Victims: Abusive Experience or Individual Characteristics?, *Journal of Interpersonal Violence*, September 20, 1-20.
- Savet Evrope. (1950). *Konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda*. https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_SRP.pdf (pristupljeno 22. aprila 2020).
- Schofield, J. M., & Mishra, D. G. (2003). Validity of Self-Report Screening Scale for Elder Abuse: Women's Health Australia Study, *The Gerontologist*, 43(1), 110-120.
- Sjeničić, M. (2010). Palijativna nega i njen pravni okvir. *Pravni život*, 59(9), 247-261. https://kopaonikschool.org/wp-content/uploads/2020/06/Pravni.zivot._9_2010.pdf
- Sjeničić, M. (2014). Pravni okvir relevantan za deinstitucionalizaciju osoba sa mentalnim smetnjama i intelektualnim poteškoćama. *Socijalna politika*, 49(2), 45-64. doi.org/10.22182/sp.22014.3
- Sjeničić, M. (2015). Odnos nacionalnog pravnog sistema prema osetljivim grupama stanovništva. *Stanovništvo*, 53(1), 19-38. doi.org/10.2298/STNV1501019S
- Sjeničić, M. (2017). Access of vulnerable groups to health care services through Serbia-an legal regulation and practice. In *Book of Abstracts, 6. European Conference on Health Law* (73).
- Sjeničić, M., & Jovanović, M. (2017). Međusektorska saradnja u pružanju usluga i zaštita prava korisnika rezidencijalnog smeštaja. U M. Sjeničić (ur.), *Obezbeđivanje zdravstvene zaštite osobama sa mentalnim smetnjama u skladu sa ljudsko-pravnim standardima* (str. 101-120). Beograd: Udruženje pravnika za medicinsko i

- zdravstveno pravo Srbije – SUPRAM, Institut društvenih nauka. Dostupno na <http://www.idn.org.rs/biblioteka/2018-03-23-tekst.pdf>
- Sjeničić, M., & Miljuš, D. (2013). Pravna i organizaciona pitanja organizovanog skrinin-
ga raka u zdravstvenom sistemu Srbije. U *Zbornik radova 2, Kongres "Ekologija,
zdravlje, rad, sport"* (str. 417-422). Banja Luka.
- Sjeničić, M., & Perić, S. (2020). Prava osoba lišenih poslovne sposobnosti i njihova za-
štita. U *Zbornik radova "Aktuelnosti u logopediji, okupacionoj terapiji i socijal-
nom radu – ALOS 19 - Između tradicije i tranzicije"* (str. 65-80). Beograd: Visoka
škola socijalnog rada Beograd i Komora socijalne zaštite.
- Sjeničić, M., & Vesić, Z. (2018). Zlostavljanje starijih – istraživanja i prevencija. *Temida*,
21(3), 345-362. doi.org/10.2298/TEM18033455
- Sozialgesetzbuch, Pflegeberatung. <https://www.sozialgesetzbuch-sgb.de/sgbxi/7a.html> (accessed May 4 2020).
- Stiegel, L. (2017). *Legal basics: Elder Abuse*. National Center on Law & Elder Rights, 1-5.
<https://ncler.acl.gov/pdf/Legal-Basics-Elder-Abuse.pdf> (accessed May 3
2020).
- Strategija prevencije i zaštite od diskriminacije za period 2014-2018. godine. Službeni
glasnik RS, br. 60/2013.
- Strategija razvoja socijalne zaštite. Službeni glasnik RS, br. 108/2005.
- Strafgesetzbuch. (1871, 2017). Ein Service des Bundesministeriums der Justiz und für
Verbraucherschutz sowie des Bundesamts für Justiz. Dostupno na <https://www.gesetze-im-internet.de/stgb/StGB.pdf> (accessed June 14 2020).
- Todorović, N., & Vračević, M. (2019). *Ja, neformalni negovatelj*. Beograd: Centar za po-
dršku i inkluziju HELPNET.
- Uekert, K.B., Keilitz, S., Ulrey, P., Heisler, C., & Baldwin, G.E. (2012). *Prosecuting Elder
Abuse Cases: Proposed Performance Measures*. Dostupno na [https://bja.ojp.gov/sites/g/files/yxckuh186/files/Publications/NCSC-Prosecuting-Elder-Abuse-Cas-
es-Proposed-Performance-Measures.pdf](https://bja.ojp.gov/sites/g/files/yxckuh186/files/Publications/NCSC-Prosecuting-Elder-Abuse-Cas-
es-Proposed-Performance-Measures.pdf) (accessed June 6 2020).
- Ulrey, P. (2016). *Confusion on the Front Lines: The Response of Law Enforcement and
Prosecutors to Cases of Elder Abuse*. Dostupno na [https://acl.gov/sites/de-
fault/files/programs/2016-09/Ulrey_White_Paper.pdf](https://acl.gov/sites/de-
fault/files/programs/2016-09/Ulrey_White_Paper.pdf) (accessed June 17
2020).
- UNECE Wirtschaftskommission für Europa der Vereinten Nationen. (2013). *Policy
brief, Misshandlung älterer Menschen, Arbeitsgruppe Altern*. Dostupno na [https://www.unece.org/fileadmin/DAM/pau/age/Policy_briefs/German/ECE-
WG1-19-GER.pdf](https://www.unece.org/fileadmin/DAM/pau/age/Policy_briefs/German/ECE-
WG1-19-GER.pdf) (accessed April 5 2020).
- United Nations Political Declaration and Madrid International Plan of Action on Age-
ing. (2002). Second World Assembly on Ageing, Madrid, Spain. Dostupno na

- <https://www.un.org/esa/socdev/documents/ageing/MIPAA/political-declaration-en.pdf> (accessed March 3 2020).
- Ustav Republike Srbije. Službeni glasnik RS, 98/2006.
- Vesić, Z., Sjeničić, M. (2018). Uticaj siromaštva na socijalnu inkluziju i zdravstveno stanje starih lica. U *Zbornik apstrakata Međunarodnog naučnog skupa „Socijalna politika u Srbiji na raskršću vekova“*(51). Beograd: Visoka škola socijalnog rada.
- Violence Prevention Alliance. (2020). *Definition and typology of violence*. Dostupno na <https://www.who.int/violenceprevention/approach/definition/en/> (accessed April 18 2020).
- Vlada RS. (2011). *Opšti protokol o postupanju i saradnji ustanova, organa i organizacija u situacijama nasilja nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima*. Dostupno na <http://www.sigurnakuca.net/sites/default/files/inline-files/LjubicastiTekst.pdf> (pristupljeno 7. maja 2020).
- Vulnerability to abuse screening scale (VASS). https://medicine.uiowa.edu/familymedicine/sites/medicine.uiowa.edu.familymedicine/files/wysiwyg_uploads/VASS.pdf (accessed June 8 2020).
- Wigelsworth, A., Austin, R., Corona, M., Schneider, D., Liao, S., Gibbs, L., & Mosqueda, L. (2009). Bruising as a Marker of Physical Elder Abuse. *Journal of the American Geriatric Society*, 57(7), 1191-1196. doi: 10.1111/j.1532-5415.2009.02330.x.
- Wong, Js., Waite, Lj. (2016). Elder mistreatment predicts later physical and psychological health: Results from a national longitudinal study. *Journal of Elder Abuse & Neglect*, 29(1), 15-42.
- World Health Organization. (2017). *Global Strategy and Action Plan on Ageing and Health*. Dostupno na <https://www.who.int/ageing/WHO-GSAP-2017.pdf?ua=1> (accessed May 1 2020).
- World Health Organisation, Regional Office for Europe. (2011). *European report on preventing elder maltreatment*. Dostupno na http://www.euro.who.int/_data/assets/pdf_file/0010/144676/e95110.pdf (accessed April 13 2020).
- World Health Organization. (2002). *Proposed working definition of an older person in Africa for the MDS Project*. Dostupno na <https://www.who.int/healthinfo/survey/ageingdefolder/en/> (accessed April 7 2020).
- Wynne-Phillips, H. (2017). *Elder Abuse, A primer for providers*. Dostupno na https://health.usf.edu/-/media/Files/GWEP/Events/Wynne_Philiips_Elder-ABUSE_5_26_17.ashx (accessed March 5 2020).
- Yonashiro-Cho, J., Gassoumis, D. Z., & Homeieraneine, C.D. (2019). *Forensic Markers of Physical Elder Abuse: Establishing a Medical Characterization and Identifying the Criminal Justice Approach to Investigation and Prosecution*. Dostupno na

<https://www.ncjrs.gov/pdffiles1/nij/grants/252851.pdf> (accessed June 3 2020).

Zakon o parničnom postupku. Službeni glasnik RS, br. 72/2011, 49/2013, 74/2013, 55/2014 i 87/2018.

Zakon o potvrđivanju Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom. Službeni glasnik RS, br.42/2009.

Zakon o potvrđivanju Konvencije Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici. Službeni glasnik RS, br. 12/2013.

Zakon o prekršajima. Službeni glasnik RS, br. 65/2013, 13/2016, 98/2016, 91/2019 i 91/2019.

Zakon o ratifikaciji Konvencije protiv torture i drugih surovih, neljudskih ili ponižavajućih kazni ili postupaka. Službeni list SFRJ, br. 9/91.

Zakon o socijalnoj zaštiti. Službeni glasnik RS, br. 24/2011 Zakon o zdravstvenoj zaštiti. Službeni glasnik RS, br. 25/2019.

Zakon o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom. Službeni glasnik RS, br. 33/2006 i 13/2016.

Zakon o sprečavanju nasilja u porodici. Službeni glasnik RS, br. 94/2016.

Zakon o vanparničnom postupku. Službeni glasnik SRS, br. 25/82 i 44/88, Službeni glasnik RS br. 46/95, 18/2005, 85/2012, 45/2013, 55/2014, 6/2015 i 106/2015.

Zakon o zdravstvenoj zaštiti. Službeni glasnik RS, br. 25/2019.

Zveza društev upokojencev Slovenije. (2017). Žrtve nasilja tudi prostovoljci, ki pomagajo starejšim. Dostupno na <http://www.zdus-zveza.si/index.php?id=101> (accessed June 9 2020).

REGISTAR POJMOVA

- Adult Protective Service 20
advokat 23, 31, 86, 88, 122, 126
autoritet 81, 87, 97, 126
bespomoćnost 8
blagostanje 25, 43, 46, 117
centar za socijalni rad 32, 57, 64, 65, 66, 69, 70, 72, 104, 105, 108, 122, 123, 125, 126
činjenje 26
čir 115, 116
dehidratacija 117
dekubitna rana 115
demencija 17, 32, 82, 87-89, 109
detektiv 31, 32, 116
diskriminacija 11, 36, 51, 54, 63, 64, 66, 67, 69, 71, 113, 137, 139
dokaz 17, 18, 32-34, 81, 89, 95, 113, 115, 117, 125
doktor 29, 125
domaćinstvo 29, 42, 49, 53, 65, 67, 74, 75, 101, 103, 105
eduksacija 21, 23, 54, 57, 58, 66, 68, 72, 76, 124, 126, 127
eksploatacija 15, 17, 22, 25, 26, 29, 32, 44, 45, 70
Evropski sud za ljudska prava 97, 98
forenzički marker 113, 115-117
forenzika 117, 121, 127
higijena 38, 76, 98, 106
indikator 33, 34, 113, 115
instrument 18, 21, 30, 32, 37-39, 53, 122, 125
integrisane usluge 55
integritet 15, 16, 52, 56, 63, 64, 97, 100, 102, 104, 106, 107
invaliditet 15, 16, 19, 20, 22, 24, 25, 42, 44, 45, 47, 49, 52, 64, 69-71
istraživanje 7, 18-20, 30, 31, 35, 44, 58, 61, 73-77, 113, 115-117
kazna 15, 22, 28, 34, 41, 47, 48, 52, 79, 81-83, 90-93, 95, 97, 100, 104, 123, 126
kontrolna lista 33-35
koordinacija 20, 56, 71
krivično delo 11, 27, 28, 31, 32, 35, 36, 41, 42, 46, 47, 48, 56, 81, 84, 88, 89, 92, 94, 100, 115, 125, 126
lečenje 27, 48, 66, 122
lekar 18, 37, 38, 53, 102, 108, 113, 123, 126
ljudska prava 9-11, 15, 16, 35, 36, 41, 44, 45, 51, 52, 54, 63, 93, 97, 98, 104, 127
manipulacija 87, 109
mentalna bolest/smetnja 45
minimalni standardi 40, 43
modrice 8, 38, 114, 115
multidisciplinarni tim 50, 117, 123
nacionalna regulativa 15, 17
nagnječenja 113, 114
najbolji interes 87
naknada 33, 34, 52, 63, 107
napad 22, 27, 36, 82-84, 90-92, 126
nasilje 7-11, 13, 60, 63-77, 81-111, 114-128
nasilje u porodici 11, 36, 57, 64, 66, 70, 71, 75, 99, 101-104, 106-109, 121
nečinjenje 26
nedozvoljen uticaj 84-87

- neformalni negovatelj 31, 76, 77, 124
negovatelj 26-28, 30, 31, 50, 54, 76, 77,
84, 97, 124, 126
nehat 36, 43, 81-85, 126
nemoćno lice 65
neprimeren uticaj 32
obljuba 65
obučavanje 35, 123
odgovornost 21-24, 26, 29, 30, 58, 67,
97, 98
 - građanska 22, 23, 29
 - krivična 23, 29
 - profesionalna 29
odrasli u riziku 42, 93
odrasla osoba 10, 19, 24, 25, 42, 44, 45
odraslo lice sa invaliditetom 25
opekotine 76, 115
optuženi 85, 90-92, 94
osetljivo odraslo lice 10, 40
osetljivost 10, 19, 83, 84, 92, 95, 100,
109, 126
osuđeni 82, 86, 89, 91, 94, 104
otežavajuća okolnost 81, 94, 95, 96, 100, 126
označavanje 94, 95, 100, 126
palijativno zbrinjavanje 115, 116
pljačka 27, 26, 56, 90, 92, 95
počinilac 9, 20, 28, 83, 91, 94, 125
poderotine 8, 116
podlivi 76
policija 17, 29, 32, 35, 52, 54, 55, 58, 82,
91, 94, 102, 104, 106, 108, 125
porodica 16, 17, 22, 53, 66=68, 70, 102, 105
porodično nasilje 9, 41, 42, 48, 50, 54,
57, 68, 99, 105
posledice 7, 6, 26, 27, 29, 49, 50, 52, 57,
63, 65, 67, 69, 71, 95, 104, 105, 107, 113,
123, 127
poslovna sposobnost 26, 72
pothranjenost 76, 117
poverenje 7, 41, 43, 45, 47, 49, 65, 70,
77, 81, 82, 84, 87-89, 94, 126
povreda 7-9, 24, 26, 38, 39, 43, 44, 45,
49, 63, 76, 81, 84, 91, 92, 98, 100-103,
105, 108, 113, 115, 116, 126
pravo 10, 11, 15-18, 22, 27-29, 31-33,
35, 47, 50-52, 54, 57, 59, 63, 65, 72, 77,
83, 84, 88, 89, 91-93, 95, 97, 98, 101,
102, 104, 106, 108, 113, 115, 122, 124-
127
pravosudni sistem 31, 32, 50, 125
preporuke 11, 23, 31, 32, 35, 55, 66, 75,
76, 119
prevara 36, 47, 85, 88, 90, 94, 98
prevencija 11, 17-20, 22-24, 27, 43, 47,
49-51, 53-56, 59, 60, 63, 66, 68, 89, 71,
104, 113, 121-123, 127
prinuda 26, 48, 87, 109
pristanak 15, 50
privatnost 39, 44, 54, 66, 73
procena 9, 18, 21, 25, 30-34, 37, 43, 48,
74, 113, 114, 116, 127
profesija 29, 125
propis 10, 16-18, 21, 22, 23, 25, 33, 36,
40, 46, 48, 51, 55, 56, 63, 64, 69, 99, 127
propuštanje 9, 26, 26, 45, 47, 50, 83, 127
protokol 32, 35, 44, 64, 70, 121-123, 126
provala 36, 90, 91
psihijatar 31
psiholog 31
razderotina 115
rezidencialna ustanova 17, 23, 32, 46,
58, 115, 116
rizik 8, 26, 38-40, 42, 43, 45, 39, 54, 59,
70, 83, 88, 105, 108, 113, 124
sagorevanje 77, 97, 123
skrining 18, 23, 38, 40, 77, 81, 89, 113,
122, 123, 136, 127
služba u zajednici 17, 32, 123

- Služba za zaštitu odraslih lica 19, 30, 35, 65, 123
 smernice 26, 41, 43, 58, 60, 79, 93, 121, 123
 smrt 7, 8, 26, 28, 32, 42, 54, 55, 82, 85, 95, 100, 122
 socijalna inkluzija 76
 soft-law 44, 121
 sposobnost 17, 19, 20, 25, 26, 31, 32, 41, 42, 50, 72, 85-87, 109, 114, 127
 standard 7, 18, 21, 26, 40, 43, 44, 53, 64, 65, 72, 98, 103, 124
 staratelj 16, 17, 19, 30, 36, 43, 46, 47, 102, 106
 stareње 10, 18, 19, 21, 35, 49, 63-65, 71, 75, 109, 113, 121, 124, 125, 128, 129
 starija osoba 7-11, 17, 19, 21-23, 25-30, 32, 34, 37, 40, 41, 43, 47-49, 53-57, 58, 63, 66, 68-77, 79, 81-84, 86, 89, 90, 93, 94-96, 98, 105, 107, 109, 113, 115, 119, 123, 126
 strategija 10, 11, 33, 37, 49, 53-56, 64, 67, 69, 71, 109, 121, 123-125
 stres 8, 54, 77, 105, 124
 sud 25, 29, 30, 32, 35, 41, 47, 53, 72, 81, 83, 85-87, 89-92, 94, 96, 97-109, 122, 125
 sudska praksa 9, 11, 47, 64, 65, 79, 81, 83, 84, 88-90, 92, 94-97, 99, 107
 sumnja 23, 29, 37, 44, 114, 117, 125
 Svetska zdravstvena organizacija (SZO) 7, 9, 75
 šteta 7, 21, 25, 26, 34, 37, 39-52, 63, 81, 84, 88, 89, 92, 98, 124
 tajna 29, 30, 44, 53, 74, 93
 telesno oštećenje 28
 testament 17, 44, 77, 84-86
 trauma 76, 105, 115
 tužilac 31, 31, 34, 35, 98, 115
 tužilaštvo 17, 32, 34, 35, 122, 125
 ubedljivost 87
 ubistvo 27, 36, 55, 82, 100, 102
 ustanova 9, 10, 17, 21-23, 28, 32, 40, 44, 46, 48, 53, 54, 58, 64-70, 87, 97, 100, 102, 115, 116, 121-126
 uticaj 17, 26, 31, 32, 84-88, 106, 109
 uzbunjivač 54, 97, 98
 uzorak 30, 73, 75
 voditelj slučaja 29, 55, 123
 Vrhovni kasacioni sud Srbije 99, 101
 vulnerabilnost 38, 39, 83-88
 zanemarivanje 8, 9, 17, 26, 36, 40, 41, 44, 50, 68, 70, 73, 76, 77, 81, 82-84, 119, 123
 zastupanje 17, 84
 zastupnik 19, 21, 23-25, 43, 47, 85, 87, 94
 zaštita 5, 7, 8, 10, 11-30, 34-74, 77, 83, 87, 88, 93, 96, 98, 100-109, 113, 114, 121-128
 zaštitne mere 25, 27, 55
 zavisnost 25, 28, 30, 65, 69, 70, 77, 81, 83, 84, 87, 89, 109, 123, 124, 126
 zbrinjavanje 21, 24-26, 28, 31, 40, 41, 43-46, 53, 54, 69, 83, 84, 98, 115, 116, 122, 124, 126, 127
 zlostavljač 22, 23, 30, 88, 109, 125
 zlostavljanje
 - finansijsko zlostavljanje 17, 28, 41, 46, 50, 117, 125
 - fizičko zlostavljanje 8, 22, 28, 43, 45, 48-50, 76, 81, 89, 114, 125
 - psihičko/psihološko/
 emocionalno zlostavljanje 8, 41, 49, 73, 76, 105, 106
 - seksualno zlostavljanje 8, 41, 45, 47, 49, 50, 76
 - verbalno 9, 41, 45
 zloupotreba moći 70, 89
 zloupotreba poverenja 65, 70, 82
 životne potrebe 36, 81, 82, 88
 žrtva 17, 22, 27-34, 41, 42, 52, 57, 67-124

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

343.54/.55-053.9:340.5

СЈЕНИЧИЋ, Марта, 1969-

Pravni aspekti nasilja nad starijim osobama / Marta Sjeničić.
- Beograd : Institut društvenih nauka, 2020 (Beograd : RIC
grafičkog inženjerstva TMF). - 143 str. ; 21 cm. - (Edicija
Monografije)

Tiraž 150. - Napomene i bibliografske reference uz tekst. -
Bibliografija: str. 129-139.

ISBN 978-86-7093-239-5

а) Жртве насиља -- Старе особе -- Сузбијање --
Упореднoprавни аспект

COBISS.SR-ID 26984457

Lektura: Aleksandar Arsenijević | Grafičko oblikovanje: Milorad Mitić |
Tiraž: 150 primeraka | Štampa: Razvojno istraživački centar Grafičkog
inženjerstva Tehnološko-metallurškog fakulteta

Autorka je uspela da obimnu i vrlo složenu materiju izloži stručno i na detaljan, sistematičan i razumljiv način, uvodeći čitaoce u oblast prava koja uživaju starije osobe u pogledu zaštite od nasilja, kroz osnove i ključne institutе pravne teorije, zakonodavstva i prakse.

dr Hajrija Mujović

• • •
Predlozi su sveobuhvatni, problem i njegova rešenja posmatraju kroz prizmu različitih sistema: zdravstvenih, socijalnih, pravnih, finansijskih, strateških. Problem se rešava posmatrano kroz ceo proces njegovog nastajanja: od prevencije, preko utvrđivanja njegovog postojanja, do sankcije.

dr Goran Bašić

• • •
Iako je po tematici monografija primarno pravna, naglašen je multisektorski pristup, kao jedini mogući i opravdan kada je reč o zaštiti prava ove ranjive društvene grupe.

prof. dr Miroslav Brkić

• • •
Pored sveobuhvatne analize ove oblasti kroz rešenja različitih sistema, autorka poseban deo rada posvećuje forenzici koja je bitan preduslov za adekvatno funkcionisanje pravnog mehanizma u ovim slučajevima.

prof. dr Olga Jović Prlainović